

■ Ülkemizde ilk imar planlarının yapılmasıyla getirilen tutarsız Taks ve Kaks önerileri, kültür varlıkları sahiplerinin imar haklarından faydalanmak için binalarını yok etme yoluna gitmelerine yol açmıştır. Bu spekülatif hareketler, kültür varlıklarının hemen yanına yapılan yüksek binalarla çevrelerinin yok edilmesine ve anlamını yitirmesine sebep olmuştur.

6

■ Bunun sağlanabilmesi, mülk sahiplerinin (Kemeraltı esnafı ve bölgede yaşayan halkın) ve İzmirliilerin bu alanın korunması gerekliliğine inandırılması gerektiği düşünülmüş ve yapılacak tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri, hazırlık sürecinin bir parçası olarak ele alınmıştır.

15

■ Montréal kentinde sivil girişimlerle başlayan koruma faaliyetleri yine halkın katılımı ve resmi birimlerin uygulamalarıyla devam etmektedir. Montréal’de tarih içinde anıt ve obje korumasından, yerleşim, doğal ve kültürel varlıkların tüm somut ve somut olmayan değerlerini içerecek şekilde korunması anlayışının geliştiğini görmekteyiz.

37

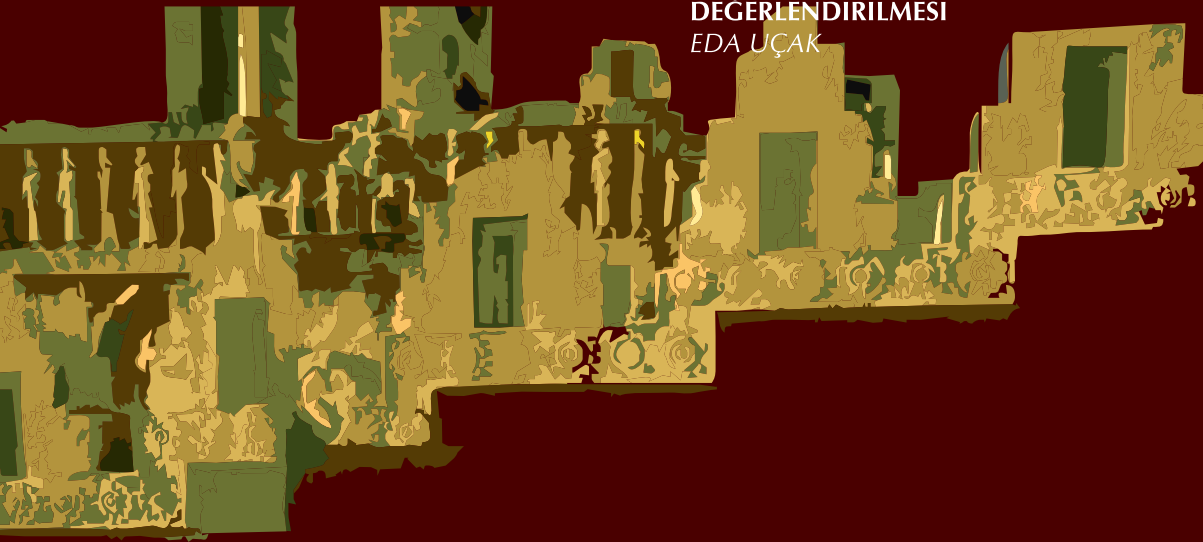
dosya 14.2

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ

HAZİRAN 2009

tarihi çevrede koruma: yaklaşımlar, uygulamalar

■ KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARINA, ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM; AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ
BANU KARAKAN CİNGÖZ, IŞIK AKSULU	6
■ TARİHİ KENT DOKULARININ KORUNMASINDA KATILIMCI BİR UYGULAMA PROJESİ ÖRNEĞİ KEMERALTI
MUHAMMED AYDOĞAN, SİBEL ECEMİŞ KILIÇ	14
■ 100 YILLIK PLANLAMA SÜRECİNDE BURSA TİCARET MERKEZİNİN DEĞİŞİMİ VE KORU(N)MA KARARLARI (1890-1990)
SERMİN ÇAKICI	20
■ ANKARA-ALTINDAĞ İLÇESİ’NDEKİ SOKAK SAĞLIKLAŞTIRMA PROJELERİ,
TEOMAN MEHMET ARSLAN	30
■ MONTREAL METROPOLÜ’NDE TARİHİ ÇEVRENİN KORUMASI
MERT NEZİH RİFAİOĞLU, MELTEM UÇAR	34
■ FRANSA’DA KORUMA OLGUSU VE KORUMA MEVZUATININ GELİŞİMİ
NAZLI SONGÜLEN	43
■ PAKİSTAN İSLAM CUMHURİYETİ’NDE KENTSEL KORUMA ANLAYIŞI
LEYLA MİRJAM EROL	58
■ ÇEK CUMHURİYETİ’NİN KORUMA YAKLAŞIM VE DENEYİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
EDA UÇAK	65

KENTSEL KORUMADA FARKLI UYGULAMA VE YAKLAŞIMLAR

Dosya Editörü: **Pınar Aykaç**, ODTÜ, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Yüksek Lisans Programı/Arş. Gör.

Anayasa'nın 63. maddesinde, *"Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir."* ifadesi ile devlet korumayı güvence altına almıştır.

1983 yılında çıkarılan ve bugün hala yürürlükte olan, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ise, koruma alanındaki temel kanundur. Bu kanunun amacı, *"taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir."* Bu amaç doğrultusunda alınan ilke kararları ve yönetmeliklerle düzenleme yaparak kanun, uygulamaya yönelik kararlar oluşturmaktadır.

Ülkemizde kentsel koruma kavramı 1973'te çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda sit tanımı'nın getirilmesi ile başlamış; 1983 yılında çıkarılan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesi ise, sit alanları için Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu kanun, 2004 yılında 5226 sayılı yasayla yapılan değişikliklerle halen yürürlükte².

Koruma alanları ile ilgili bir başka kanun ise, 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunudur. Ancak bu kanunda; koruma alanlarının kentle bütünleştirilmesi, ulaşım bağlantıları, kullanım kararları, kentin diğer kesimleri ile görsel, fiziksel sosyal ilişkiler gibi konular gözetilmemekte ve koruma bir planlama konusu olarak ele alınmamaktadır.

2005 yılında onaylanan, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'la birlikte, kentsel sit alanlarıyla ilgili yenileme kavramı yasalara girmiştir. Bu yasanın amacı, *"sit alanları olarak tescil edilen ve ilan edilen bölgeler ve bu bölgelere ait koruma alanlarında, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması"*dir³.

2863 sayılı yasanın korumacı tavrına karşın bu yasa, amacında da belirttiği üzere, kültür varlıklarının özgün değerlerinin bozulmasının önünü açan, yenilenerek koruma eylemlerinin önünü açmıştır. Söz konusu yasanın, yıpranan alanların tarihsel ve kültürel değerlerinden çok ekonomik değerini önemsendiği amacındaki tanımda da açıkça yer almaktadır. Bu yasanın önemli bir unsuru da yenileme alanındaki uygulamaların hızla gerçekleştirilmesi için yeni bir Koruma Bölge Kurulu'nun kurulmasını öngörmektedir⁴.

dosya

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Nimet Özgönül

YAYIN KURULU
**Emel Akın, Cânâ Bilsel, Elvan Altan Ergut,
Berin Gür, Serpil Özaloğlu,
Fatih Söyler**

Dosya Koordinatörü
Fatih Söyler

Yayına Hazırlayanlar
Deniz Aygün

Grafik Tasarım
Harman Şaner Çakmak

Grafik Uygulama
Songül Düzgün

Konur Sokak No:4/3 Kızılay Ankara
Telefon:0 312 417 86 65 Fax:0 312 417 18 04
e-posta: info@mimarlarodasiankara.org
http://www.mimarlarodasiankara.org

ISSN 1309-0704

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından
iki ayda bir yayımlanmaktadır.
6000 adet basılmıştır.Üyelere ücretsiz dağıtılır.
Burada yer alan yazıların içeriğinin sorumluluğu yazarına aittir.
Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.
Baskı tarihi: Haziran 2009

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Org. San. Matbaacılar Sitesi 558. Sk. No:42 Akara
Telefon: 0 312 395 20 54 (pbx)

2863 sayılı yasa ile yerel yönetimlere, koruma ve planlama çalışmaları ile ilgili sorumluluk ve yetkiler verilmesini, 5393 sayılı “Belediyeler Kanunu” ile “*kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek ve kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulamak*” görevi takip etmiştir.

Bir merkezden yönlendirilip sürdürülen koruma uygulamalarının hedeflerine ulaşamadığının anlaşılması⁵; yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılmasına neden olmuştur.

Bu çerçevede, Tarihi Çevre Koruma Dosyası’nın ikinci bölümünde, koruma amaçlı imar planı, planlama ve koruma tarihi, katılımcılık ve sokak sağlıklılaştırma gibi Türkiye’deki kentsel korumadaki farklı yaklaşımlar irdelenmiş; yurtdışından dört ülkeyi (Kanada, Fransa, Pakistan, Çek Cumhuriyeti) ele alan bölümde ise, ülkelerin kentsel koruma tarihlerinin değerlendirilmesi ile her ülkeden seçilen bir yerleşimdeki koruma ve planlama yaklaşımları değerlendirilmiştir.

Ülkemizde, tarihi çevre ve öğelerini içinde barındıran sit alanlarına yönelik koruma çalışmaları, Koruma Amaçlı İmar Planı⁶ aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, dosyanın ikinci bölümünün ilk yazısı olarak, kentsel sit⁷ alanlarında gerçekleştirilen koruma amaçlı imar planlarının proje aşamasından ve uygulamada karşılaşılan sorunları ele alan, Banu Karakan ve Işık Aksulu’nun “*Koruma Amaçlı İmar Planlarına Eleştirel Bir Yaklaşım; Afyonkarahisar Örneği*” başlıklı yazısı ile başlanmıştır. 1994 yılında gerçekleştirilen plan, kentsel dokunun korunması ve geliştirmesine yönelik yönlendirici ve detaylı kararlar içermesine rağmen, uygulamaların yasal-yönetimsel süreci, finansmanı, paydaşları ve güncellenmesine yönelik öneriler sunamamaktadır. Bu örnekte de görüldüğü gibi, Koruma Amaçlı İmar planlarının hayata geçirilmesi için, fiziksel kararlar dışında; uygulamaya yönelik idari yapılanma, mevzuat, finansal fon ve destekler ile koruma bilincinin oluşturulmasına ilişkin kararlar da alınmalıdır.

Bu bağlamda, Muhammed Aydoğan ve Sibel Ecemiş Kılıç, ‘**Tarihi Kent Dokularının Korunmasında Katılımcı Bir Uygulama Projesi Örneği – Kemeraltı**’ başlıklı yazılarında, tarihi çevrelerde yapılan koruma ve planlama çalışmalarının başarıyla uygulanmasının bir aracı olarak yerel yönetimler, mülk sahipleri ve kullanıcılar gibi planla ilgili tüm tarafların görüşlerinin alınması ve toplumsal bilinci artırma ilkesi ile yürütülen İzmir Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyon çalışmalarında uygulanan katılımcı koruma süreci deneyimini anlatmaktadır. Kemeraltı projesinde halkın katılımı için yapılan çabalar, katılımcı bir planlama için olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Katılımcı koruma ve planlama sürecinin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için halk ile birlikte; koruma kurulu, belediye, sivil toplum örgütleri ve alanın kullanıcıları gibi koruma kararını alan, uygulayan ve etkilenen kesimlerin katılımı⁸ yazının en önemli vurgusudur.

Koruma Amaçlı İmar Planları, çevresel girdileri, tarihi çevreleri oluşturan değerler bütünü ve barındırdıkları nitelikler, günümüz koşullarında bu çevrelerin bulundukları konum ve içinde yaşayanlara göre farklılaşmaktadır. Geleneksel konut dokusu içeren sitlerde, yapıların konut olarak korunması ve yaşatılmasını amaçlayan planlar, turizm amacıyla yapılan planlar ve ticari baskı içindeki tarihi-ticari merkezlere yönelik planlar gibi farklılaşmaktadır. Sermin Çakıcı '**100 Yıllık Planlama Sürecinde Bursa Ticaret Merkezinin Değişimi ve Koru(n)ma Kararları (1890-1990)**' başlıklı yazısında, Bursa Tarihi Ticaret Merkezi'nin 1900lerden başlayarak değişim ve dönüşümü ile Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Koruma Planı sürecini değerlendirmiştir. Koruma ve planlama tarihi açısından büyük önemi olan Bursa'da, 6785 sayılı, imar anlayışını arazinin spekülasyon değeri ve üzerindeki yapılaşma haklarına indirgeyen İmar Yasası'nın yürürlükte olduğu dönem olmasına rağmen, 1958 tarihli Piccinato Planı, tarihi-ticari merkezi korumaya yönelik kararları ve araştırma, analiz, plan evrelerini içeren yaklaşımı ile kapsamlı planlama anlayışının öncüsü olmuştur⁹. 1989 yılında onaylanan Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Merkez Koruma Planı'nda ise, plan sınırları içindeki konut dokusu ve ticari merkezden oluşan kentsel sit alanının fiziksel ve sosyal olarak bütünlüğünün sağlanması amacıyla bütünlük bir koruma politikası / planlamasına (*integrated conservation*) örnek oluşturmaktadır. Ancak planın uygulanmasında, planın başlangıç noktaları olan özel proje alanı olarak tanımlanan '*kentsel ölçek ve yapı ölçeği arasındaki ara ölçekte çözüm üretilememiş*', plandaki bütüncül koruma anlayışı uygulamada benimsenmemiştir.'

Nuran Zeren'in 1987 yılındaki "korunacak yapıların merkezi ve yerel yönetimlerce desteklenmesi, satın alınması ve kamulaştırılması için gerekli araçların eksikliği ve parasal olanakların kısıtlılığı" belirlemesi tespiti¹⁰, 2005 yılında koruma mevzuatındaki değişiklikler ile nispeten azalmıştır. Yerel yönetimlerin korumaya yönelik atılımları, parasal kaynaklardaki artış korumaya yönelik proje ve uygulamaları artmıştır. Kentsel sit alanlarında kent bütününden bağımsız, parçacı yaklaşımın bir ürünü olan sokak sağlıklılaştırma proje ve uygulamaları böylesi bir sürecin parçası olarak son yıllarda hız kazanmıştır. Bu sürecin örneklerinden biri olan '**Ankara- Altındağ İlçesi'ndeki Sokak Sağlıklılaştırma Projeleri**' ni Teoman M. Arslan sokak sağlıklılaştırma projelerinde koruma ve restorasyon kararları, kentsel tasarım çalışmaları başlıkları ile aktarmakta ve uygulama sonucunda gelinecek aşamayı değerlendirmektedir. Altındağ'daki uygulamalar, koruma alanındaki mülk sahipleri ve kullanıcılarda koruma bilincinin oluşturulmasında katkı sağlamış ve yapıları köhneleştirmekten kurtarmıştır. Ancak bütüncül koruma anlayışını benimseyen bir plan doğrultusunda bu çalışmaları sürdürmek ve kentsel siteleri bütün öğeleriyle değerlendirmek, yapılan çalışmaların uzun vadede başarısını güçlendirecektir.

Türkiye'deki kentsel sit alanlarında yapılan proje ve uygulamaların ardından, proje uygulamalardaki aksaklıklarının giderilmesi yönünde tartışma açmaya yönelik yurt dışından dört ülkenin koruma yaklaşım ve uygulamaları paylaşılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde gelişen koruma olgusuna bir örnek olarak Kanada, günümüzde uluslararası kavram ve yaklaşımların belirlenmesinde de etkili bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Mert Nezih Rıfaioglu ve Meltem Uçar '**Montréal Metropolünde Tarihi Çevrenin Koruması**' başlıklı yazılarında, Kanada'nın Montréal metropol kentinde bulunan tarihi çevrenin korunması ve sunumuyla ilgili mevcut durumu aktarmışlardır. Montréal kenti örneği ise, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve halkın katılımı ile kentsel dokunun fiziksel olarak korunmasının ötesinde, tarihi çevrelerin içerdikleri fiziksel, kültürel, sosyal değerler bütününe yönelik bir anlayış benimsendiğini göstermektedir¹¹.

Bunların dışında sit alanlarının korunmasına yönelik ilk çalışmalardan birini gerçekleştiren Fransa, İngilizler'in etkisiyle şekillenen koruma yaklaşımıyla eski sömürge Pakistan, eski doğu bloğu ülkesi ve şimdilerde Avrupa Birliği üyesi Çek Cumhuriyeti'ndeki kentsel koruma ve planlama süreci incelenmiştir*.

Bu bağlamda, Nazlı Songülen, '**Fransa'da Koruma Olgusu ve Koruma Mevzuatının Gelişimi**' başlıklı yazısında, Fransa'da koruma kavramının gelişimi, koruma mevzuatı, kentsel korumadaki yetkin kurumları içeren genel bir çerçeve çizdikten sonra, Paris 'Le Marais' bölgesindeki koruma çalışmalarını bir bölümünü sunmuştur. Fransa'nın ilk koruma planı olan 'Le Marais' Koruma Planı, '*koruma alanlarındaki nüfusun bölgeden dışlanması, koruma alanındaki işlev değişikliği ve yapıların korunması konusunda değişik dönemlerin göz ardı edilmesi*' gibi bugün kentsel korumadaki temel sorunları içinde bulundurmaktadır. Ancak süreç içinde Fransa koruma mevzuatı 'her yasanın bir önceki yasanın eksiklerini ortadan kaldıracak nitelikte hazırlanması ve bir önceki yasayı yok saymaması' ilkesiyle geliştirilmiştir.

Aynı temanın üçüncü yazısında Leyla Mirjam Erol, '**Pakistan İslam Cumhuriyeti'nde Koruma Anlayışı**', başlığı altında Pakistan'ın koruma tarihinin değerlendirilmesinin ardından, Punjab eyaletine bağlı Lahor kentindeki koruma ve planlama çalışmalarından bir kesit aktarmıştır. Pakistan'da, İngilizler'in etkisiyle başlatılan ve arkeolojik miras ağırlıklı koruma çalışmalarının, bağımsızlıkla birlikte gelişen süreçte ilk yıllardaki yasalarda yapılan ufak değişikliklerle sürdürüldüğü gözlenmektedir. 'Ülkenin belirli bir koruma politikası ve finansal kaynağının olmaması' ise, koruma ve planlama uygulamalarında aksaklıklara yol açmaktadır.

Eda Uçak, yurtdışı örnekler dizisinin son yazısında '**Çek Cumhuriyeti'nin Koruma Yaklaşım ve Deneyimlerinin Değerlendirilmesi**'ni ele almış, Çek Cumhuriyeti'nin koruma tarihi ve mevzuatına değindikten sonra, Telc kentindeki koruma ve planlama çalışmalarını değerlendirmiştir. Mevcut yasal düzenlemeler, koruma ve planlamanın uygulanmasına yönelik araçlar ve farklı paydaşları tek bir uygulama altında toplamayı başaran Çek Cumhuriyeti, 'bütünleşik koruma' anlayışını hayata geçirmeyi başarmıştır.

DİPNOTLAR

* Bu yazılar Dr. Nimet Özgönül tarafından ODTÜ Mimarlık Bölümü 2008–2009 Güz Dönemi'nde Arch 497, '**Koruma Alanından Seçilmiş Konular (Selected Topics on Conservation)**' dersi kapsamında, kentsel korumada farklı süreç ve yaklaşımların irdelenmesi amacıyla; yapılan çalışmaların sonucunda hazırlanan ödevlerin tekrar edit edilmiş halidir.

¹ 1710 sayılı yasada sit alanı, "homojen olusları ve özellikleri tarihi, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, ebedi veya efsanevi önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müsterek eseri olan topografik bölgeler" olarak tanımlanmaktadır.

² Kentleşme Şurası, **Kentsel Miras, Mekan Kalitesi ve Kentsel Tasarım Komisyonu Raporu**, Cilt 5, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, s. 20-21.

³ **5366 Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun**, Tarih: 16/06/2005, www.kultur.gov.tr.

⁴ Kentleşme Şurası, **a.g.e.**, s.25.

⁵ C. Erurun, 'Kentsel Sitlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Önemi', **Tarihi Kentlerde Planlama/Düzenleme Sorunları**, Türkiye 11. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, 1987, s.49.

⁶ **Koruma Amaçlı İmar Planı**, "sit alanlarında, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklılaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, altyapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan planlar" olarak tanımlanır., **Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik**, Resmi Gazete Tarih: 26/07/2005, Sayı: 25887, www.kultur.gov.tr.

⁷ 2009 yılındaki verilere göre ülkemizde 220 adet kentsel sit alanı bulunmaktadır, www.kulturvarliklari.gov.tr

⁸ E. Örnek Özden, Zekai Görgülü, 'Planlama-Koruma İlişkisi Üzerine Yeni Bir Sistem Önerisi' **Megaron-Yıldız Teknik Üniversitesi e-Dergisi**, Cilt 1, Sayı 4, 2006, s. 240.

⁹ Kentleşme Şurası, **a.g.e.**, s.17.

¹⁰ N. Zeren, 'Koruma Amaçlı İmar Planlarının Uygulama Sorunları, Kentsel Sitlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Önemi', **Tarihi Kentlerde Planlama/ Düzenleme Sorunları**, Türkiye 11. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, 1987, s.145.

¹¹ 2008 yılında Icomos'un Quebec'te gerçekleştirdiği 'Yerin Ruhunu Bulmak' (finding the spirit of place) başlıklı sempozyumda, yerin ruhunun somut ve somut olmayan bileşenlerden oluştuğunu ve kültürel mirasla ilgili yasal düzenlemelerle, koruma ve restorasyon projelerinde göz önüne alınmasının gerektiğini bildirir. '**Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place**', **www.icomos.org**, 2008.

KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARINA, ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM; AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ*

Banu Karakan Cingöz, Y. Mimar, Restorasyon Uzmanı, G.Ü.M.M.F
Işık Aksulu, Prof. Dr., G.Ü.M.M.F. Mimarlık Bölümü, Restorasyon Ana Bilim Dalı

GİRİŞ

Sanayii devriminden sonra başlayan sosyolojik, ekonomik, kültürel ve teknolojik değişimler, özellikle II. Dünya Savaşından sonra oluşan tahripler, kırsal bölgelerden şehirlere göçlerin yoğunlaşması, 1980'li yıllarda başlayan küreselleşme akımlarının etkileri tarihi dokulara zarar vermiş, önlem alınmayan bölgeleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir.

Ülkemizde ilk imar planlarının yapılmasıyla getirilen tutarsız Taks ve Kaks önerileri, kültür varlıkları sahiplerinin imar haklarından faydalanmak için binalarını yok etme yoluna gitmelerine yol açmıştır. Bu spekülatif hareketler, kültür varlıklarının hemen yanına yapılan yüksek binalarla çevrelerinin yok edilmesine ve anlamını yitirmesine sebep olmuştur. Mevcut bu durumdan ötürü 1950 yılında korumayı etkin kılma amacıyla kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) Eski Eserler Yasası doğrultusunda sit alanları için koruma yetkisini kullanarak koruma alanı için önceden hazırlanmış imar planlarını yürürlükten kaldırmış ve bu alanlar için Koruma Amaçlı İmar Planları yapılmasını şart koşmuştur¹.

Venedik Tüzüğü'nün yansımaları ile 1973 yılında yürürlüğe konulan 1710 sayılı yasada ise ilk defa "sit" terimi kullanılmış ve doğrultuda GEEAYK sit alanları ile ilgili tespit-tescil çalışmaları gerçekleştir-

tirmiştir². Yapılan çalışmalar ümit verici olsa da, sit alanları dönemin imar hareketlerinin spekülatif baskıları ve rant eğilimlerinin gölgesi altında kalmıştır.

1975 yılı Avrupa Mimari Mirası Yılı etkinlikleri ile, tarihi yapıların çevreleri ile bir bütün olarak korunması konusu geniş bir çerçevede ele alınmış ve koruma ile ilgili yöntemler belirlenmiştir³. Bu etkinliğin yansımaları Türkiye'de 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile yasal boyuta taşınmıştır. Bir başka deyişle, yasa ile Kentsel Sit olarak belirli alanlarda "Koruma Amaçlı İmar Planı" yapılması zorunlu tutulmuştur.

KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARI

Türkiye'de Kentsel Koruma çalışmaları, 1973 yılında "sit" kavramı ile başlayarak 1983 yılında "Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP)"na odaklanmıştır. Günümüzde 5226 ve 3386 sayılı kanunlar ile değişik 2863 sayılı yasanın 3. maddesinde tanımlanan Koruma Amaçlı İmar Planları Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından oluşturulan bir teknik şartname temel esas alınarak hazırlanmaktadır. Bu şartnamede, şartnamenin uygulanmasına yaklaşı-

"Ülkemizdeki kültürel mirasın çok çeşitli, boyutlu ve zengin olmasından kaynaklanan farklılıklar

nedeniyle bütün sit alanlarına tek bir plan üretim şablonu uygulamak olanaklı değildir. Bu nedenle bu belge, konunun ana hatlarını belirleyen yönlendirici bir nitelik taşımakta olup, sit alanının kendine özgü nitelik ve özelliklerine göre, belgede yer alan çalışmalar değiştirilebilir ve ilaveler yapılabilir.” şeklinde tanımlanmaktadır.

Ancak 1990’lı yılların ortalarına kadar, KAİP’ları ihaleye çıkarılan bölgelerin tamamında aynı teknik şartname kullanılmıştır⁴. Diğer taraftan, plancı kuruluşlara, birimlere ve bireylere KAİP’ından ne beklenildiği ve nasıl oluşturulması gerektiği konusunda net veriler iletilenmemiş, optimum düzeyi kendilerinin yakalaması beklenmiştir⁵.

Bu koşullar çerçevesinde 2863 sayılı yasa kapsamında, konuyla ilgili yetki sahibi kurumlardan Kültür Bakanlığı ve Belediyelerce çok sayıda il ve ilçenin planlamaları gerçekleştirilmiştir.

Konusunda uzman kişilerden oluşan ekiplerce gerçekleştirilen uzun, kapsamlı ve zahmetli süren çalışmaların, planlama ve uygulama sürecini kapsayan problemler sebebi ile amacına tam olarak ulaşamadığı görülmektedir. Bu doğrultuda, planların olumlu ya da olumsuz yönlerinin teknik, örgütsel, ekonomik boyutu ve koruma bilinci tartışmaları gündeme gelmiştir⁶.

Bu kapsamda 1994 yılında Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıkları Genel Müdürlüğü’nün yaptırdığı, Bakanlığın proje inceleme-denetleme komisyonunda (PİDK) incelenerek kurula sunulan ve onaylanan “Afyon İli Koruma Amaçlı İmar Planı” çalışmasının irdelenmesi, Türkiye’de KAİP’lerinin planlama ve uygulama sürecinin değerlendirilmesine ışık tutabilir.

AFYONKARAHİSAR KENTİ; TARİHSEL VE KENTSEL SİT ALANI

Ege Bölgesi-İçbatı Anadolu Bölümü içinde yer alan karasal geçiş iklim kuşağındaki yerleşim, kuzeyde Eskişehir, kuzeybatıda Kütahya, doğuda Konya, güneyde Isparta, güneybatıda Denizli ve batıda Uşak illeri ile çevrelenmiştir.

İl Anadolu’nun en önemli demiryollarının düğüm noktasında yer almaktadır. İstanbul ve Ankara’dan gelen demiryolu Afyonkarahisar’da Konya, İzmir ve Aydın’a giden demiryollarıyla birleşmektedir. Ayrıca 1960 yılında doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan karayollarının faaliyete geçmesiyle karasal ulaşım konusunda yurdun önemli kavşaklarından biri haline gelmiştir.

Afyonkarahisar şehrinin kavşak noktasında bulunması tarih boyunca ulaşımında avantaj sahibi olmasına neden olmuştur; Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlılar tarafından yollar, köprüler ve kervansaraylar yapılmıştır. Afyonkarahisar’dan geçen kervan yolları, kral yolları, Hac yolları tarihinin her döneminde büyük önem taşımıştır. 1896 yılında İzmir Demiryolu hattının, 1897 yılında ise İstanbul Demiryolu hattının ilden geçmesi ile ilin ulaşım konusunda günümüzdeki yeri belirlenmiştir⁷.

Kent merkezi Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde kurulmuş yerleşme noktalarından biridir. Savunmaya elverişli Kalesine rağmen Bizans dönemine kadar şehir pek fazla gelişmemiştir. Kentin şehir olarak gelişimi Türklerin eline geçtikten sonra başlamıştır⁸.

Kentin tarihi konut dokusu 14. yüzyıldan itibaren Hıdırlık yamacı yönünde yapılanmıştır⁹. 15. yy’da belirginleşerek Kalenin doğu ve güneydoğusunda gelişen ticari dokusu ise¹⁰; 17. yy’da Celalilerin şehri istila etmesiyle önemli ölçüde tahrip edilmiştir¹¹. 19. yy’da 1826, 1874, 1890 yıllarında meydana gelen yangınlar tarihi dokunun gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Nüfusun artmasıyla şehir iyice kuzey doğuya kaymaya başlamış, 1897’de şehre demiryolunun gelmesi bu olayı daha da hızlandırmıştır. Demiryolunun gelmesi ve göçler sonunda 19. yy sonu ile 20. yy başlarında şehrin kuzeyinde, iki yeni mahalle (Hamidiye ve Mecidiye mahalleleri) kurulmuş, ticari merkez ise Eskişehir Konya İstasyonu yoluna doğru biraz daha büyümüştür¹². 20. yy başlarında ise Kale çevresinde yerleşime müsait alanlar tamamen dolduğu için şehrin içindeki mezarlıklar kaldırılarak yeni yerleşim alanları oluşturulmuştur¹³.

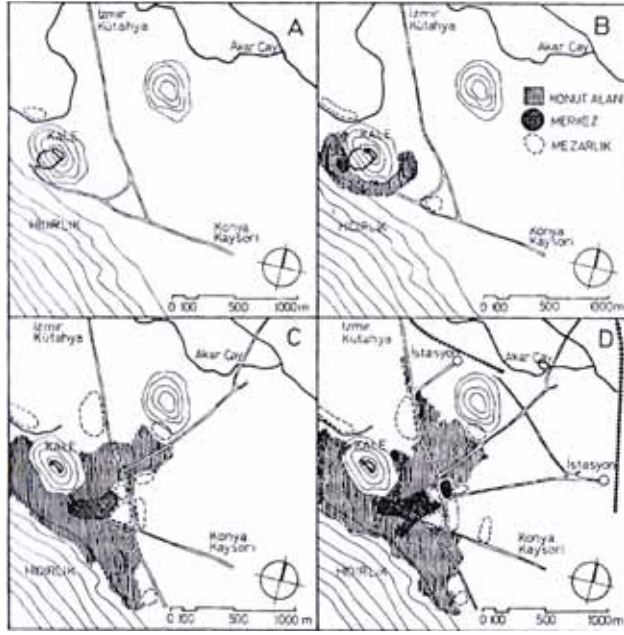
Tarihsel mekansal gelişimi göz önüne alındığında; Kale’nin güney-güneybatısında kurulmuş olan Tarihsel Kentin; Kale ile Hıdırlık Tepesi arasında vadi boyunca zamanla doğuya doğru büyüyerek gelişmiş olduğu görülür. Kale çevresinde büyümesini sürdüren kent, batı ve güneybatıdaki topografik eşikler nedeniyle fiziksel büyümesini doğu yönünde sürdürmüştür¹⁴. (Resim 1)

Günümüzde tarihi doku, kent bütünündeki konumu ile imar planının getirdiği yeni yaygın kentsel gelişme alanlarına uzaklığına karşın merkeze yakınlığını sürdürmektedir¹⁵.

Çevre yolunun içinde kalan kent parçası gelişmesini tamamlamış, nüfus ve iş alanlarının yoğun olduğu bir kesimdir. Bu alandaki Kale çevresi,

ekonomik açıdan alt ve orta-alt gelir gruplarının seçtikleri yerleşik bir alandır. Kale arkeolojik sit alanının güneyinde olmak üzere, tarihsel-kentsel dokuyu; Afyonhisar'ın ilk yerleşim bölgesinde yer alan, yüzyılın başındaki yangınlar sonrasında Ebniye Nizamnamesi'ne göre oluşmuş düzgün gridal doku ve bununla iki yönde bütünleşen dar sokaklar ve meydancıklar çevresinde oluşmuş organik dokusu tanımlamaktadır ¹⁶. (Resim 2)

A- Kentin Konumu B- 13.-14. Yüzyıl
C- 17. Yüzyıl D- 19. Yüzyıl sonu

Resim 1. Afyonkarahisar kentinin tarihsel mekansal gelişimi

Afyonkarahisar ili Kentsel Sit Alanı; Afyonkarahisar Kalesinin bulunduğu I. derece arkeolojik sit alanının çevresindeki konut dokusunu kapsar. Kale etrafındaki kentsel sit alanında, Osmanlı Döneminden günümüze gelen çeşme, cami, hamam, mescit, han gibi anıtsal yapılar ile çoğunluğu 1900'lü yılların başlarında yapılmış olan ve plan tipi ile Türkiye genelindeki geleneksel konut tipleri arasında ayrıcalıklı bir planlamaya sahip olan geleneksel Afyon Evleri yer almaktadır. (Resim 3-4-5)

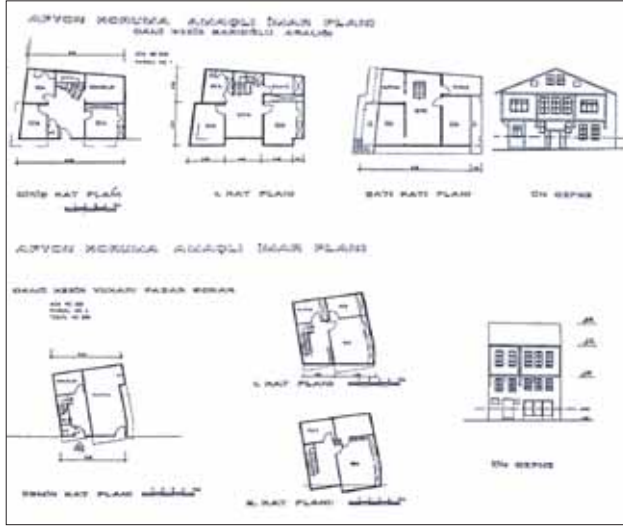
Bir bölümü Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (KKVTVKBK)'nın 21.12.1988 gün ve 69 sayılı kararı ile kentsel sit alanı sınırları içine alınan Afyon tarihsel kentsel dokusu; Afyonkarahisar KAİP çalışmaları ile yapılan belirlemelerle KKVTVKBK'nun 28.12.1993 gün ve 1861 sayılı kararı ile kentsel sit alanı statüsüne alınmış ve sınırları genişletilmiştir.

AFYONKARAHİSAR İLİ KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI

KAİP'ları yapılırken; ilk aşamada, kentin bulunduğu coğrafyadaki konumu, tarihi gelişimi, fiziksel, sosyal, ekonomik ve mimari nitelikleri genel araştırılmaktadır. İkinci aşamada ise, planlamaya konu kentsel sit alanının fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı farklı içerikte hazırlanan bilgi formları ile alan çalışması yapılarak derlenir.

Resim 2. Afyonkarahisar Kentsel Sit Alanı içindeki Burmalı ve Tac-ı Ahmet Mahalleleri konut dokuları

Resim 3. İki ailenin birbirinden bağımsız bir şekilde yaşayabilmesi için tasarlanmış plan tipiyle geleneksel Afyonkarahisar evleri plan tipleri

Resim 4. Cihannümalı ve balkonlu bir geleneksel Afyonkarahisar Evi cephesi

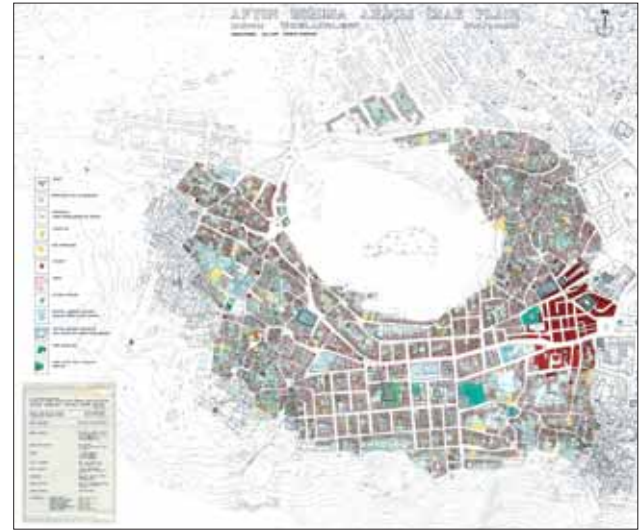

Resim 5. Cumbalı ve esas kata dışarıdan merdivenle çıkılan bir evin cephesi

Çalışmanın üçüncü aşaması, derlenen tüm bilgilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasını içerir. Alanın değer, sorun ve potansiyellerini içeren bu aşama ile, uygulamaya yönelik bölge ve alt bölgelerin belirlenir. Planın son aşamasında ise, alan için tanımlanan vizyon çerçevesinde geleceğe yönelik genel ve özel kararlarlar üretilerek kullanım, koruma ve rehabilitasyon kararlarını içeren bir operasyonel plan elde edilir ¹⁷.

Bu çerçevede yapılan Afyonkarahisar KAİP çalışmalarının¹⁸ onay süreci dört aşamada gerçekleşmiştir:

1. Aşama: Ön araştırma, bilgi toplama, analiz çalışmalarını (Resim 6) içerir. Elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi sonucu belirlenen ilke kararları ile 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı oluşturulmuştur (Resim 7). 1989 yılında uygulamaya başlanan imar planıyla, olumsuz kararların uygulandığı tarihi doku, KAİP çalışmaları sonucu Kentsel Sit

Resim 6. Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı kentsel alan kullanımına ilişkin doku özellikleri çalışması

Resim 7. Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı ilke kararlarını içeren Çevre Düzeni Planı

Alanı sınırlarına dahil edilmiş ve 1/5000 Nazım İmar Planı'nda kentsel sit sınırı genişlemiştir. (Resim 8)

II. Aşama: Tescil önerileri yapılarak tescil fişleri hazırlanmış, arkeoloji ve sanat tarihi raporları sunulmuş, öncelikli koruma-geliştirme alanları belirlenmiş, Kentsel Sit Sınırları tekrar irdelenerek genişletilmiş, geliştirilen alternatif doğrultusunda 1/1000 ölçekli paftalar hazırlanmıştır.

III. Aşama: 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı, taslak plan raporu ve Plan Yönetmeliği, 1/500 ölçekli Kentsel Tasarım Eskizleri, cephe düzenleme önerileri ile birlikte 1/200 ölçekli Kentsel Sit Alanı İçi Sokak Açılımları hazırlanmıştır.

IV. Aşama: Kentsel Sit Sınırlarının son durumunun işlendiği 1/ 1000 ölçekli dört paftadan oluşan Afyonkarahisar KAİP (Resim 9) , uygulama koşulları, lejantı, 1/500 ölçekli öncelikli koruma geliştirme alanlarına ilişkin çalışmalar hazırlanmıştır. Öncelikli korunması gerekli, seçilen alanlarda 1/200 ölçekli sokak silüetlerine koruma kararları tek tek işlenmiştir. Bu tür bir çalışma daha sonra şartnamelerde yerini almıştır.

Plan ve plan notlarını içeren belgeler, Konya KVTVKBK'na sunulmuş, Koruma Kurulu'nun 07.1994 ve 2016 sayılı kararı ile uygun bulunmuş ve Belediye Meclisinin onayı ile KAİP tamamlanmıştır.

Afyonkarahisar KAİP'yla; gelecek kuşaklara aktarılabilecek tarihsel kent dokusunu, özgün nitelikleri ve değerleri ile koruyup, yaşam koşullarını iyileştirerek gelecek kuşaklara aktarılabilecek daha sağlıklı bir kentsel çevreye dönüştürmek amaçlanmış ve bu doğrultuda alanda var olan olanaklar ve sorunlar tarafından yönlendirilen operasyonel gelişme hedefleri belirlenmiştir.

Planlama alanı; taşıdığı nitelikler ve buna bağlı olarak uygulanacak koruma/geliştirme stratejileri açısından farklı planlama alt bölgelerini içeren kapsamlı doku analizi çalışmaları sonucunda belirlenmiştir.

Planlama alanına ilişkin kararlar, koruma ve iyileştirmeye yönelik hükümler, uygulamanın yönlendirilmesine ilişkin açıklamalar detaylı olarak plan raporlarında açıklanmıştır. Planın rahatlıkla okunabilmesi ve uygulamanın sorunsuz gerçekleştirilmesi için plan lejantı detaylandırılmıştır. Planlama alanında Koruma-Düzeltilme-Sağlıklaştır-

Resim 8. Afyon Nazım İmar Planı'nda Kentsel Sit Alanı'nın görünümü

Resim 9. Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı

ma-Yenileme Stratejisi açısından yapılar; tescilli anıtsal yapılar, tescilli sivil mimarlık örneği yapılar, geleneksel nitelikli çevresel değerli sivil mimarlık örnekleri yapılar, yeni teknoloji ve malzeme ile yapılmalarına karşın gabarileri ve cephe öğeleri ile çevreye olumlu katkıları olan yapılar, kitle konum ve gabari olarak doku özelliklerini tamamlayan yapılar, aykırı yapılar olarak altı grupta tanımlanmıştır. Bu yapılar ile ilgili olarak ilgili kurula tavsiye niteliğinde müdahale biçimleri sunulmuştur.

Farklı nitelikleri ile Öncelikli Koruma Geliştirme programına alınması öngörülen özel ilgi odakları belirlenmiştir. Uygulamaya geçilmediğinde değerlerin hızla yitirilmesi olasılığı yüksek özgün proje bölgeleri olduğu bu kapsamda değerlendirilen alanlar; Camii Kebir/Yukarı Pazar (Ulu Camii-Yukarı Pazar Meydanı-Kale Girişi), Akmescit/Sinanpaşa (Akmescit yolu çevresi), Otpazarı/Taşhan/Hacı Aftal (Geleneksel Çarşı), Burmalı/Arapmescit (Arapmescit Camii- Çeşme meydanı) bölgeleridir. Bu alanlardan Camii Kebir/Yukarı Pazar, Akmescit/Sinanpaşa bölgeleri için 1/500 ölçekli ayrıntılı bir kentsel tasarım çalışması yapılmıştır.

PLANIN DEĞERLENDİRMESİ

Kültür Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalar-
dan Afyonkarahisar KAİP; planlamanın tanımı ve
amacının belirsizliği, araştırılacak konuların hangi
yöntemle değerlendirileceğinin açıklanmamasına
rağmen geniş bir beklenti içeren genel ihale şart-
namesi çerçevesinde, kent ile ilgili başta bahsedilen
olumsuzluklara karşın koruma ve geliştirmeye
yönelik olumlu, yönlendirici ve detaylı kararlara
sahip, uygulamaya kolaylık sağlayan planlardan
birdir.

Plan açıklama raporunda belirtilen teknik ve sosyal
kapsamlı uygulama yönlendirmelerini içeren plan,
uygulamaların finansmanına ve planın izlenmesi
ve güncellenmesine yönelik öneriler sunamamak-
tadır.

PLANIN UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1994 yılında KKVTVKBK tarafından uygun görülen
Afyonkarahisar KAİP ancak 2001 yılından itibaren
uygulama olanağı bulmuştur.

Yapılan uygulamalar tarihi dokunun korunma-
sı ve geliştirilmesi konusunda yeterli olmamıştır.
Durum tespitleri 1994 yılında yapılan binaların
sonraki yedi yıl içinde hiçbir onarım geçirmeme-
si sonucunda; çoğunun planla önerilen müdahale
biçimi değişmiştir.

Uzun süre onarım yapılmaması, bölgenin iklim
koşulları ve bölgede 2002 yılında meydana gelen
Sultandağı Depreminin ve 2004 yılında çıkan yan-
gınların da etkisi ile, yapıların son yıllarda giderek
harap olduğu gözlenmektedir. Son zamanlarda
koruma bölge kuruluna yapılan yıkım taleplerinin
hepsi konutlarla ilgili Mailsi İndiham talebidir.

2004 yılında Afyonkarahisar Valiliği, Valilik İl
Özel İdaresi bütçesinden kaynak sağlayarak Cep-
he ve Sokak İyileştirme çalışmaları başlatmıştır.
Valilik bu çalışmalar kapsamında; plan ile müda-
hale önerileri yapılan tescilli ve çevresel değerli
konutların üçte birinin cephelerine basit onarım
yapmıştır. Planla önerilen müdahale biçimleriyle
karşılaştırma yapıldığında, ağır onarımı önerilen
binaların da bu basit onarım çalışmaları kapsamın-
da değerlendirildiği görülmektedir.

Doku ölçeğinde verilen plan kararları doğrultusun-
da uygulamaları irdelersek; cephe ve sokak sağ-
lıklandırmaları ve birkaç yeşil alan dışında, sokak

ve meydanlar, kentsel alan kullanımı ve kentsel
teknik altyapı kararlarının büyük ölçüde uygulama
olanağı bulamadığı görülür.

2000 yılında Ulu Camii çevresi ve Kale girişi
için kentsel tasarım projesi hazırlanmıştır. Proje
doğrultusunda Ulu Camii çevresindeki yapılarda
kamulaştırma yapılarak alan genişletilmiş, Kale
girişi düzenlenmiştir. (Resim 10) Bunun dışında
Öncelikli Koruma Geliştirme Alanı olarak belirli
diğer üç bölgeye ait plan kararlarına yönelik hiçbir
uygulama yapılmamıştır. Ayrıca yine bu bölgeler
Valilikçe yaptırılan cephe ve sokak sağlıklaştırma
çalışmaları kapsamında değerlendirilmemiştir.

Anıtsal yapılarda onarım planla “basit onarım”ı
öngörülen binalarda yapılmıştır. Planla, restoras-
yon çalışması yapılarak kültür ve işlev değişikliği
önerilen Millet Hamamı’nın onarımı tamamlan-
mıştır. Restorasyonu öngörülen diğer iki yapıda
uygulama yapılmamıştır¹⁹.

Konutlarda günümüze kadar yapılan onarımlar
basit onarım kapsamında olmuştur. Binaların bir
kısmı vatandaş tarafından, bir kısmı da sağlıklaştı-
tırma çalışmaları kapsamında çatı, pencere doğra-
ması ve sıva onarımı işleri yapılarak onarılmıştır.
Planlama alanında ağır onarımı öngörülen bina-
ların ikisi hariç hiçbirisinde restorasyon çalışması
yapılmamıştır.

Planlama alanı dışında Valilikçe değerlendirilen
iki konuta Valilik Restorasyon Proje Bürosu ve
Kültür Evi işlevi verilerek kamulaştırılmıştır.

SONUÇ

Tüm olumsuzluklara rağmen geleneksel ve çağdaş
merkez ikilemi içindeki tarihi konut dokusu, kent
bütünündeki konumu ile imar planlarının getirdiği
batıya yönelen yeni konut gelişme alanlarının et-

Resim 10. Ulu Camii Çevresi ve Kale girişi için hazırlanan Kentsel
Tasarım projesi

kisine karşı mevcut yapısını korumaktadır. Bunda kentin ticari ve sosyo-kültürel, yönetsel merkezine fiziksel yakınlığı önemli rol oynamıştır.

Eski kent dokusu, topografik gelişimlerinin olanakları ile korunmaya devam etmiştir ancak içinde meydana gelen yıpranma ve tahribatlardan kendini koruyamamıştır.

Tahribatlar; koruma amaçlı imar planı-imar planı ikilemi, doğal etkenler, deprem, yangın, nüfusun ve ekonomik yapının değişimi çerçevesinde; koruma organlarının eleman yetersizliği ile **Yasal/Örgütsel**, tarihi doku halkının onarım gücünün olmaması, Belediyenin ve Valiliğin kaynak yetersizliğiyle **Ekonomik**, tarihi dokudaki halkın korumaya katılımında bulunmaması, fırsat bulduğunda binala-

Resim 11. Cephe ve Sokak sağlıklılaştırması kapsamında sıva yenilenen bir konut.

Resim 12. Camiikebir Caddesi'nde bulunan Yukarı Pazar Camii girişinde cepheyi bozan ekler

rını satıp gitmek istemesi ya da kaçak yapılanmaya yönelmesiyle **Bilinç düzeyi** ile ilgili, Valiliğin yaptırdığı onarımlarda özgün malzeme tekniğinin kullanılmaması, anıtsal yapıların onarımlarının aslına uygun yapılmaması gibi konularla **Teknik** sorunlardan kaynaklanmıştır. (Resim 11-12)

SONSÖZ

Koruma konusunda, proje elde etme sürecinden başlayarak uygulama ve denetleme süreçlerinin bir bütün olması gereğine karşın neden başarılı olamıyoruz sorusunun cevabı, projelendirme aşamasında başlayan sorunların giderek uygulamanın başarısını daha baştan sınırlı kıldığı gerçeğinde yatmaktadır.

- Planlamanın gerçek ve görünür amacı arasındaki farklılıklar,
- Planlama sürecinde sürekli değişen kararlarla yasal statü değişimleri,
- Yetki ve sorumlulukların dağılımındaki çok başlılık
- Planlama ikileminin ortaya koyduğu çelişkiler,
- Plancının konumu, görevi, tarafsızlığı, karara katılımı, yönlendiriciliği ve etkinliği ile ülkemizde uzmanlığa verilen değer ve emeğe duyulan saygının ölçüsü gibi başlıklar planlama süreci sorunları olarak sıralanabilir.²⁰

Ancak, kamu aracılığı ile yürütülmesi beklenen uygulama ve denetleme süreçlerinde;

- Uzman kadro (müellifler) ile birlikte çalışma düzeninin kurulmaması,
- Planlama uygulama bütünlüğünde yasal statülerin değişimi ile ortaya çıkan belirsizlikler,
- Kamuoyunun oluşumuna bağlı olarak uygulayıcı denetleyici yerel yönetimlerin tavır ve yaklaşımları,
- Yerleşmiş davranış biçimleri, kullanıcı eğilim ve istemleri,
- Rant hedefli imar hareketleri,
- Kaçak ve uyumsuz yapılaşmalar,
- Kentsel sit alanı dışındaki kentsel gelişimin

baskısına bağlı terk edilme ve köhneleşme ile karşı karşıya kalan kentsel sit alanlarında uygulamaların hedeflerine ulaşmadığı kesindir.

Örnek olarak seçilen Afyonkarahisar ili, bahse konu engellere karşın 1992-1994 tarihinde başarılı bir şekilde elde edilmiş bir Koruma Amaçlı İmar Planına sahiptir.

Koruma projesinin onaylandığı 1994 yılından 2001 yılına geçen sürede korumaya karşı umarsız uygulamaya karşı bir deneyim yaşamış. Ancak, 2001 yılından itibaren korumanın gereğine inanan destekleyici tavır içeren yöneticilerin tutumlarına bağlı olarak koruma adına adımlar atılmıştır.

DİPNOTLAR

¹ O. Alsaç, "Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapılmasında Göz Önünde Tutulması Gerekli İlkeler", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, cilt 4, sayı 2, 1978, s.195-199

² Ü. Alsaç, "Türkiye'de Restorasyon", **İletişim Yayınları**, İstanbul, 1992, s.29-33

³ M. Çubuk, "1993-1997 Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kollokium Sunuşları ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", **MSÜ Matbaası**, İstanbul, 1998, s.14

⁴ Z. Özcan, "Kentsel Korumada Planla Koruma Kavramı", **1.Koruma ve Yenileme Kongresi**, İstanbul, 1997, s.15-20

⁵ M. Tunçer, "Tarihi Çevre Koruma Planlamasında Merkezi Yönetimin Rolü", **2.Kentsel Koruma Yenileme Uygulamalar Kollokiumu**, İstanbul, 1994, s.109

⁶ I. Aksulu, "Mardin Koruma Amaçlı İmar Planları Planlama ve Uygulama Süreçleri Değerlendirme Raporu", **UNDP Proje No TUR/95/004, Alt proje 36, Mardin Katılımcı Kentler Rehabilitasyon Projesi**, yürütücü Prof.Dr. Atilla Yücel, 2002, s.3-13

⁷ M. Uyan, "Afyon'da Ulaşım, Haberleşme ve Turizm", Anadolu'nun Kilidi Afyon, **Afyon Valiliği**, Afyonkarahisar, 2004, s.447-449

⁸ S. Aktüre, "19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi", **O.D.T.Ü Yayınları**, Ankara, 1978, s.187-219

⁹ a.g.e., s.187-219

¹⁰ H. Çal, "Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişimi", **3.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, Afyonkarahisar, 1993, s.302-330

¹¹ S. Aktüre, a.g.e., s.187-219

¹² H. Çal, a.g.e., s.302-330

¹³ O. Yılmaz, "Anadolu'nun Kilidi Afyon", **Afyon Valiliği**, Afyonkarahisar, 3-39- 145-149 (2004).

¹⁴ A. Bilsel, I. Aksulu, G. Bilsel, "Afyon Koruma Amaçlı İmar

Planı Araştırma Değerlendirme Raporu", **Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı**, Ankara, 1994, s.5-15

¹⁵ a.g.e., s.5-15

¹⁶ a.g.e., s.5-15

¹⁷ I. Aksulu, a.g.e., s.3-13

¹⁸ Afyonkarahisar KAİP 1992-1994 yılları arasında, 3386 sayılı kanunla değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve KAİP ihale Teknik Şartnamesi doğrultusunda hazırlanmış ve o dönem bağlı olduğu Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. Ana çalışma ekibi Güven Bilsel(Şehir Plancısı), Işık Aksulu(Rest.Uzm. Mimar), Ayça Bilsel(Mimar), Halit Çal(Sanat Tarihçisi), Aygen Kemaloğlu(Peyzaj Mimarı), Seyhan Doruk(Arkeolog), Gürbüz Erginer(Etnolog/Halkbilimci) tarafından oluşturulmuştur.

¹⁹ Keçepazarı Camii ve Taşhan

²⁰ A. Bilsel, G. Bilsel, I. Aksulu, "Kentsel Koruma Planlamasında projelendirme sürecinde ortaya çıkan sorunlar", 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu.İstanbul, 1994, s. 61-69

RESİMLERİN KAYNAKÇALARI

Resim 1-2 Aktüre, S., "19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi", **O.D.T.Ü Yayınları**, Ankara, 187-219, (1978)

Resim 3 Bilsel, A.,Aksulu, I., Bilsel, G., "Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı Afyon Evleri Plan Tipleri Çizimleri", **Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı**, Ankara, (1994)

Resim 4-5 Afyonkarahisar Belediyesi Arşivi

Resim 6 Bilsel, A.,Aksulu, I., Bilsel, G., "Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı-Doku Özellikleri Çalışması", **Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı**, Ankara, (1994)

Resim 7 Bilsel, A.,Aksulu, I., Bilsel, G., "Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı-Çevre Düzeni Planı", **Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı**, Ankara, (1994)

Resim 8 Bilsel, A.,Aksulu, I., Bilsel, G., "Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı- Nazım İmar Planı", **Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı**, Ankara, (1994)

Resim 9 Bilsel, A.,Aksulu, I., Bilsel, G., "Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı", **Afyon Koruma Amaçlı İmar Planı**, Ankara, (1994)

Resim 10 Bilsel ve Bilsel, "Ulu Camii Çevresi ve Afyon Kalesi Girişi Mekanı Düzenlemesi", **Afyonkarahisar Belediyesi Arşivi**, Ankara, (2000)

Resim 11-12 Banu Karakan'ın arşivinden

TARİHİ KENT DOKULARININ KORUNMASINDA KATILIMCI BİR UYGULAMA PROJESİ ÖRNEĞİ KEMERALTI

Muhammed Aydoğan, Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniv. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Sibel Ecemiş Kılıç, Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniv. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Gelişen teknoloji ile iletişim olanaklarının artması, tarım toplumundan sanayi ve bilgi toplumuna geçilmesi, kentsel nüfusun hızla artması, eğitim düzeyinin geçmişe kıyasla yükselmesi gibi çok sayıda parametre, tüm dünyada, yönetim ve planlama süreçlerinden beklentilerin hızla değişmesine neden olmaktadır. Yakın zamana kadar toplumu biçimlendiren ona yol gösteren bir yapılanma olan “devlet” in tanımı değişmekte, biçimlendiren, katı yönetim süreçlerinin yerini, toplumsal katılıma açık, iletişim odaklı yönetim süreçleri almaktadır. Demokratikleşme olarak ifade edilebilecek bu süreçte, belli haklar elde edilip, bunlar gündelik yaşam içinde kullanılmaya başlandıkça, farklı konularda yeni hak taleplerinde bulunulmakta; bu sayede yöneten ile yönetilen arasındaki ayrımın azaldığı yeni bir yapının oluştuğu görülmektedir. Temsili demokrasinin ideal yönetim sistemi olarak benimsendiği ve bu modelin gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yaygınlaştırılmaya çalışıldığı modernitenin erken dönemlerinde, tüm halkın yönetime katıldığı demokrasi modeli doğrudan demokrasi olarak tanımlanmış ve bu modelin ancak nüfusun çok az olduğu Antik Helen yerleşimlerinde uygulanabilmiş ütopyik bir sistem olarak kabul edilmiştir. Ancak zaman içinde temsili demokrasi modelinin eksiklikleri görüldükçe, ütopyik kabul edilen bu model demokrasinin ileri bir aşaması olarak görülmeye başlanmış, teknolojilerin sağladığı olanaklar da dikkate alınarak iletişimsel demokrasi, katılımcı demokrasi, yönetim

gibi farklı adlarda yeniden üretilmeye çalışılmış, elbette kurgulanan bu farklı modellerin kentleşme sürecine yansımaları da farklı biçimlerde olmuştur¹.

Bu çalışma, yönetim süreçlerinin demokratikleşmesi ile ilgili olarak bahsi geçen farklı kuramsal modellerin ve bunların arka planında yer alan ideolojik tartışmaların detaylarına girmeden, demokratikleşmenin ancak toplumdan gelen taleplerle olabileceği, bu nedenle öncelikle toplumsal bilinci arttıracak deneyimlerin çoğaltılması gerektiği düşüncesi ile yürütülmüş bir katılımcı projenin deneyimlerini aktarmayı amaçlamaktadır. Vizyon ve hedeflerinin yanı sıra planlama ve uygulama sürecinde edinilen deneyimleri paylaşılacak bu proje, Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonudur (KAİPR).

Proje sürecinin odağında, ülkemizin demokratikleşme sürecinde örnek olacak bir katılımcı planlama uygulamasının ortaya konması değil, tarihi dokunun özgün nitelikleri ile korunması konusu vardır. Dolayısıyla, demokratikleşme sürecinde örnek olacak bir proje ortaya koyma kaygısı ile değil, koruma amaçlı geliştiren projelerin toplum tarafından daha fazla benimsenmesi ve uygulama sürecinin başarıya ulaştırılması amaçlanarak, katılımcı bir süreç ile proje yürütülmüştür. Proje sürecinde bireylerin demokratik haklarını benimsediği toplumlarda ne kadar gelişmiş bir model

kurgulansa da, başarılı olamayacağı düşüncesini benimsenmiştir. Bireylerin demokrasiyi ve katılımı özümsemeleri için toplumdaki katılımcı demokrasi deneyimlerinin artması gerektiği düşünülerek, projenin bu amaçla atılmış bir adım olduğu kabulüyle, katılıma ilişkin beklentiler çok yüksek tutulmamış, ancak çok sayıda olanak ve teşvik sağlanarak katılım arttırılmaya çalışılmıştır.

1. KEMERALTI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI

Türkiye’de sit alanlarına ilişkin koruma planlarının yapılması 1983 yılında yürürlüğe giren Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile zorunlu hale gelmiştir. Buna karşın ilk dönemlerde koruma planının nasıl yapılması gerektiği ve onu diğer planlardan farklı kılacak niteliklerin neler olacağı konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bu nedenle tarihi kent dokularının korunmasının yanı sıra ve bu bölgelerdeki yaşamın canlılığının korunmasına ilişkin müdahaleler geliştiren başarılı koruma planı örnekleri kanunun yürürlüğe girmesinden oldukça sonra ortaya çıkmıştır. İzmir Kemeraltı Tarihi Kentsel Sit Alanı Koruma İmar Planı, 1984 yılında, yani (1983 yılında) Koruma Kanunu çıktıktan hemen sonra, henüz sit alanlarının planlanmasına ilişkin tutarlı bir yaklaşımın oluşmadığı dönemde onaylanmıştır. Bu plan, kentin gelişme bölgelerinde yapılan planlarda olduğu gibi, kat artırımları, yol genişletmeleri vb. müdahalelerde bulunduğu için, onaylanmasının hemen ardından revize edilmesi kararı alınmıştır.² Bu karar ancak 1990’ların sonunda, kamuoyunun koruma konusuna ve Kemeraltı bölgesine karşı artan ilgisi paralelinde, ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun da isteği doğrultusunda, yerel yönetimin gündemine girebilmiş ve 1999 yılında Tarihi Kent Merkezinin bütünüyle yeniden planlanmasına karar verilmiştir.

2000 yılında Konak Belediyesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi arasında yapılan bir protokolle, “Tarihi Kent Merkezi”nin bir bölümünün planlaması işi Şehir ve Bölge Planlama Bölümüne verilmiştir. Kemeraltı olarak bilinen tarihi çarşısı da kapsayan, sit alanının kıyı ile İkiçeşmelik Caddesi arasında kalan bölümünü 1. Etap alanı olarak belirlenmiştir³. Planlama sürecinde öncelikle Üniversite ile eşgüdüm içinde, İzmir Büyükşehir Belediye’si tarafından hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı onanarak yürürlüğe girmiştir. 2002 yılı sonunda büyük ölçüde tamamlanan plan çalışması Konak Belediyesi, İzmir 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve İzmir Büyükşehir Belediyesinin onay süreçlerinin ardından

2004 yılında yürürlüğe girmiştir. İlk etaba ilişkin planın hazırlanmasının ardından, 2. Etap olarak tanımlanan İkiçeşmelik Caddesi ile Kadifekale arasındaki bölge için koruma planı çalışmaları Konak Belediyesi bünyesinde başlatılmıştır.

2. PLANIN GELECEĞE YÖNELİK VİZYONU VE TEMEL NİTELİKLERİ

Kemeraltı KAİPR sürecinin başında, henüz analiz çalışmaları safhasında dahi, alan çok yönlü olarak değerlendirilerek, yaşanan sorunlar farklı boyutları ile ele alınmıştır. Yani sadece yapılaşma koşullarını belirleyen fiziksel bir plan üretmeye odaklanılarak mekânın mevcut durumunu değerlendiren analizlerle yetinilmemiş; tarihi çarşının özgün niteliklerinin yıpranmasına neden olan süreçlerin kavranması amacıyla sosyal ve ekonomik yapıya, kullanıcı ve esnafın beklentilerine yönelik analizler de yapılmıştır.

Binlerce yıllık tarihi birikimi barındıran özgün nitelikleri, taşıdığı problemlerin çok yönlülüğü, acil müdahalelere duyulan ihtiyaç göz önünde bulundurularak kapsamlı bir gelecek vizyon belirlenmiştir. Plan ve uygulama süreçlerini bir arada değerlendiren, Kemeraltı bölgesinin tarihi dokusunun korunmasını ve ekonomik olarak canlandırılmasını hedefleyen ve süreklilik taşıyacak bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun sağlanabilmesi, mülk sahiplerinin (Kemeraltı esnafı ve bölgede yaşayan halkın) ve İzmirliilerin bu alanın korunması gerekliliğine inandırılması gerektiği düşünülmüş ve yapılacak tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri, hazırlık sürecinin bir parçası olarak ele alınmıştır. “ ‘Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu’ – ‘Gelecekte Kent Merkezinin Yeniden Canlandırılması’ projesinin temel hedeflerinden biri mekânsal korumayı sağlayacak kaynağı yaratmak, bu amaçla da öncelikli olarak bölgeyi ekonomik anlamda yeniden canlandırmaktır. Bu doğrultuda, tarihi merkez ve çevresi için yeni bir imaj oluşturmak, kent merkezini yerli ve yabancı kullanıcılar/ziyaretçiler için çekici hale getirmek ve bu yaya hareketliliğini ekonomik canlılığı sağlayıcı bir potansiyel olarak kullanmak amaçlanmıştır”⁴.

Geçmişin bilgilerini taşıyan ve bugün için kentin önemli bir parçası olan tarihi kent merkezinin korunarak geçmiş, bugün ve gelecek bağlarının kurulması planın ana hedeflerindendir. Bu nedenle klasik plan yaklaşımlarından farklı olarak, mekânsal yapıya ilişkin katı koruma kararları ile birlikte bölgenin fiziksel-ekonomik-sosyal anlamda çöküşü sürecini tersine çevirmeyi amaçlayan aktif “ye-

niden canlandırma" politika ve stratejileri benimsemiştir.⁵

Planlama sürecini diğer planlardan ayıran temel nitelikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Halk Katılımı: Planın hazırlandığı dönemde planlama sürecinde katılımın gerekliliği kuramsal olarak tartışılıyor olmakla birlikte, ülkemizde bu konuda az sayıda örnek olduğu ve henüz yasal bir zorunluluk olmadığı düşünülüyordu; planlama sürecinde düzenli olarak yapılan katılım toplantıları ve diğer katılım çabaları, planın özgün niteliklerinden biri olarak değerlendirilebilir.⁶

Hazırlanan planın bir belge olmanın ötesinde, uygulanabilir olması için, planın uygulanması aşamasında etkin olacak tüm tarafların (yerel idareler, esnaf, mülk sahipleri, kullanıcılar vd.) plana inanasını sağlamaya yönelik çalışmalar arttırılmıştır.

Resim 1. Proje sürecinde hazırlanan taslak projelerin halka anlatılması amacıyla Konak meydanında düzenlenen sergi.

Resim 2. Proje kapsamında Belediye binasında yapılan bir katılım toplantısı (17 Mayıs 2001)

Resim 3. Proje sürecinde Belediye Başkanlarının katılımıyla, proje alanında yapılan gezilerden bir görünüm.

Kemeraltı KAİPR çalışmaları süresince proje ile doğrudan ve dolaylı ilgili çeşitli kesimlerle toplantılar yapılmış; konu ile ilgili görüş ve önerileri alınmış; hazırlanan taslak projeler kamusal mekânlarda yapılan sergiler ile duyurulmuş ve planın belirli aşamalarında ise ilgili tüm kesimlerin bilgilendirilmesi sağlanmıştır (Resim 1). Bu toplantıların kimi belediye binasında (Resim 2), kimi planlanan bölgede içinde esnaf tarafından belirlenen mekânlarda olmuş, doğrudan belediye başkanının katıldığı ve yerinde gezi-incelemelemlerin yapıldığı aktif toplantılar düzenlenmiştir (Resim 3).

Esnafın sürece daha organize katılımının sağlanması için proje kapsamında bir dernek⁷ kurulmuş ve planlanan bölge içinde bir yapıda yer alan dernek merkezi kullanılarak esnaf ile iletişimin artırılmasına çalışılmıştır. Planın hangi aşamada olduğu, amaç ve hedeflerin neler olduğunu anlatan bir web sayfası oluşturulmuş, bu sayfa üzerinde planlama ekibi ile iletişim olanakları duyurulmuştur. Böylece daha planının hazırlanması aşamasında sürece destek olan, bilgi sahibi olan ve inanan bir kitlenin varlığının planın uygulanabilirliğinin artacağı inancı ile projeye katılımlarının sağlanması / teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Yerel yönetim birimleriyle, esnafla yapılan toplantılar; uzmanlardan ya da alana ilişkin bilgi-araştırma sahiplerinden bilgi almaya yönelik organizasyonlar; basın-yayın ve internet aracılığı ile yapılan bilgilendirmeler; düzenlenen sergiler planlama sürecinin önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Planlama Dışı Araçlarla Korumanın Teşviki: Alanda yürütülen planlama sürecinin ana kabullerinden biri de sadece fiziksel öngörüler, sınırlamalar ve yasaklamalar ile arzu edilen ekonomik canlanmanın sağlanamayacağıdır. Koruma çalışmalarında önemli sorun alanlarından biri olarak görülen finansman sıkıntısını aşmaya yönelik çeşitli çabalar da bu kapsamda gündeme gelmiştir. Mevzuatın elverdiği ölçüde⁸ ilgili kurumlarla yapılan görüşmelerle belirli vergi ve harç muafiyetlerinin sağlanması; meslek odalarının (ticaret odası gibi) kaynaklarını bu alana yönlendirme çabaları bu kapsamda değerlendirilebilecek ve büyük ölçüde başarıya ulaşmış girişimlerdir.

Yeniden Canlandırma Yönünde Motivasyonun Sağlanması: Genel olarak ülkemizde plan hazırlama süreci kadar, onay ve uygulama sürecinin uzun zaman alması ve Kemeraltı bölgesinin sahip olduğu problemlerin acil çözümler gerektirmesi farklı arayışları gündeme getirmiştir. Uygulama sürecinin hızlanması her şeyden önce uygulamayı

gerçekleştirecek olanların (yerel yönetimler, mülk sahipleri, esnaf) yapılacak uygulamaların olumlu sonuçlar vereceğini görerek teşvik edilmesini gerektirmektedir. Ancak bu büyüklükte bir alanda kısa vadede bütüncül bir uygulamanın yapılması (ekonomik nedenlerle) güçtür. Parsel bazında yapılan uygulamaların ise istenen geniş çaplı etkiyi yaratmayacağı düşünülerek özellikli bölgelere sokaklara ya da meydanlara ilişkin alt projeler düzenlenmiş, bu projelerin kısa vadede uygulamaya konulması için çalışılmıştır. Bu kapsamda, cephe iyileştirmesi ya da meydan düzenlemesi biçiminde gerçekleştirilebilecek tasarım projeleri de planla birlikte hazırlanmış ve sunulmuştur.

Bunlardan ilki olan Ali Paşa Meydanı daha plan onay sürecin tamamlamadan uygulamaya geçmiş ve daha sonraki çalışmalar için önemli bir motivasyon sağlamıştır. Plan onayı sonrasında Konak ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin bölgeye ilgisi devam etmiş bu paralelde çeşitli uygulamalar gündeme gelmiştir. 926 Sokak ve Havralar Bölgesi Düzenlemesi, Abacıoğlu Hanı Restorasyonu, Konak Meydanı Kentsel Tasarımı, Anafartalar Caddesi Cephe Düzenlemeleri, Agora Çevresi Kentsel Tasarımı gibi birçok proje planlama süreci içindeki önerilerle hayata geçirilmiştir.

3. VİZYONU HAREKETE GEÇİRECEK ARAÇLAR

Kent merkezini yeniden canlandırmak ve kent bütünü için çekim alanı haline getirmek için iyi bir örgütlenme sistemine, yatırımların teşvik edilmesine, girişimci veya tüccarın gerekli teşvik unsurlarına kavuşmasına, kaynak yaratma ve kullanma yöntemlerine ihtiyaç duyulduğu düşünülmüştür. Planın uygulanması sürecinde bu araçların sağlanamaması durumunda, planın uygulanmasının geleneksel süreçlere bağımlı kalacağı, uzun vadeye yayılacağı ve beklenen başarının ya çok geç elde edileceği ya da büyük bir ihtimalle elde edilemeyeceği düşünülmüştür. Bu durumun önlenmesi için ortaya konan aktif çaba gösterilen konular şu başlıklar altında ifade edilebilir:

Örgütlenme: Elbette tüm imar planları gibi bu planın da temel amacı kentin daha yaşanabilir bir yere dönüşmesini sağlamaktır ve yapılan tüm öneriler bu amaçla, uygulanması beklenerek yapılmaktadır. Alınan kararların uygulanması ise önemli bir organizasyonun yapılmasını gerektirmektedir. Planın uygulanmasına yönelik konuyla ilgili değişik düzeyde çok sayıda kişi ve kuruluş arasında koordinasyonun sağlanması, uygulamaya yönelik kaynak yaratılması ve halkın uygulamaya katılarak

sürekliliğin sağlanması yeni bir örgütlenme modeli gerektirmektedir. Örgütlenme düzenlemeleri gerçekleştirilemez ise uygulama rastlantısal olacak ve uzun zamana yayılacaktır. Oysa Kemeraltı Projesi tarihi yapıların onarılması, altyapının uygun koşullarda sağlanması, bazı sokakların yenilenmesi vb. çok sayıda ve değişik projelendirme ve uygulamayı içermektedir. Bunların hepsi yeni örgütlenme arayışlarını doğurmaktadır. Bu konuda yurtdışı ve ülkemiz örnekleri incelenmiş dernek, vakıf ya da birlik gibi farklı örgütlenme biçimlerinin Kemeraltı özelinde nasıl gerçekleştirilebileceği yönünde ön çalışmalar plan hazırlama süreci paralelinde devam etmiş, bir dernek kurulmuş ve ilgili belediyenin bir koruma şubesi oluşturması önerisi merkezi

Kemeraltı Projesinin Ulusal ve Uluslararası Boyut Kazanması: Bölgenin turistik kapasitesinin artırılmasının yanı sıra yerel ve uluslararası sermayenin bölgeye çekilmesi amacıyla Kemeraltı projesinin kent sınırları dışında da tanıtılmasına yönelik çabaları ortaya çıkarmıştır. Ulusal düzeyde makaleler, TV programları, basın aracılığı ile yapılan bilgilendirmeler, sergiler ve toplantılarla bu tanıtım sağlanmaya çalışılırken; uluslararası düzeyde de (bölgenin pek çok kültüre ev sahipliği yapmış olması değerlendirilerek) çeşitli organizasyonlar yapılmış ve bölgenin özellikleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Planlama ekibi uluslararası girişimlere öncülük yapmayı hedeflemiş, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ile Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası (DB) gibi kuruluşlara ve onların kaynaklarına ulaşılması ve onların da projeye dâhil edilmelerine çalışılmıştır. Daha sonraki adımlarda yerel, ulusal ve uluslararası girişimleri yapabilmek için (yerel kadro, zaman ve imkânları yeterli olamayabileceği düşünülerek) sürekli bir kadrosu bulunan bir örgütlenmenin oluşturulması planlanmıştır.

Sürecin Halk Katılımı ile Yürütülmesi: Katılım ile daha demokratik bir planlama sürecinin işletilmesi bir yan fayda olarak oluşsa da, gerçekte amaçlanan korumanın sağlanabilmesi için bir toplumsal güç birliği oluşturmaktır. "Kamu kurumlarınca korumaya büyük kaynakların ayrılmadığı bir yapıda, gerçekçi ve uygulamaya dönük bir planın ancak toplumsal mutabakat ile yapılabileceği, halkın sözü sahibi olduğu kararların uygulamalarına yönelik olarak da katkı ve destek sağlayacağı düşünülmüştür. Bunun için öncelikle bölgenin ekonomik gücünü arttırmak, bölgeye daha fazla gelir getiren kullanımları çekerek, yaşayan grupları tarihi yapıların bakımları için gerekli masrafları karşılaya-

bilecek seviyeye çıkarmak hedeflenmiştir. Aynı zamanda tarihi dokunun bir bütün olarak yeniden canlandırıldığı bir yapıda, tarihi yapıları korumanın, mülk değerini arttıracak bilinci oluşturarak, yenileme ve kat sayısı artırma taleplerinin azaltılması ve koruma konusundaki motivasyonun artırılması amaçlanmıştır. Bu kurguda halkın katılımının sağlanması hedefi aslında planın uygulamaya geçirilmesi hedefi olarak da algılanabilir”⁹.

Yapılan katılım toplantıları ve oluşturulan katılım araçları sayesinde proje sürecinde birçok önemli adım bölge halkından gelen talepler doğrultusunda atılmış, alt proje alanları belirlenmiş ve bu projeler sırasında birçok önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlardan kimi mekânsal, kimi kullanım niteliklerine ilişkin, kimi ekonomik, kimi ise müdahale kararlarının zamanlaması ile ilgili olmuştur.

Örneğin: çok sayıda toplantıda Kemeraltı Esnafı tarafından ısrarla dile getirilen bir talep olan, Alipaşa Meydanı’ndaki mekânsal sıkıntılar, özellikle boş trafo binasının olumsuz etkileri, bu alanın ilk müdahale edilecek alan olarak belirlenmesine neden olmuştur. Koruma kurulu ile görüşülerek, planlama süreci tamamlanmadan bu alan için bir alt proje (kentsel tasarım projesi) geliştirilerek meydana yer alan trafo yıkılmış, şadırvan restore edilmiş, meydana bakan yapıların cepheleri düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler sırasında da belediye ve esnaf işbirliği içinde çalışarak kısa sürede düzenleme hayata geçirilmiştir. Benzer şekilde:

- 296 Sokak’ın ucunu tıkayan ve Anafartalar Caddesine alternatif bir yaya aksı oluşmasını engelleyen bir metruk yapının yıkılarak yeni bir yaya aksı oluşturulması,
- Abacıoğlu Hanı’nın fonksiyonunun değiştirilmesi ve restorasyonu
- Ayakkabıcılar sitesine yeni bir fonksiyon kazandırılması ve bölgede cephe düzenlemelerinin yapılması,
- Kemeraltı’nın ana caddesi olan Anafartalar Caddesi’nde zemin kalitesinin iyileştirilmesi ve cephe düzenlemesinin yapılması,
- Çakaloğlu Hanı’na yeni bir fonksiyon kazandırılması ve yapının restorasyonu,
- Mirkelamoğlu ve Karaosmanoğlu hanlarının restorasyonuna yönelik mekansal kararlar ve;
- Çarşı bölgesinin tamamında yağmur suyu dre-

najı ile ilgili sorunların çözülmesi, gibi altyapıya ilişkin kararlar,

- Bölgeden alınan vergi ve harçların düşürülmesi,
- Tescilli yapıların bakım ve onarımları için malzeme ve işçilik desteği verilmesi,
- Tescilli yapıların restorasyonu için proje ve kredi desteği verilmesi, gibi ekonomik konularda kararlar alınmıştır.

Katılım süreçleri sonucunda alınan kararlar planlama sürecinde, gerek oluşturulan alt projelerde, gerek bunların uygulama sürecinin etaplanmasında dikkate alınmıştır. Böylece daha plan onaylanma sürecindeyken, insanların en çok şikâyet ettikleri sorunların çözülmesine yönelik uygulamanın başlaması ile bölgede projenin başarıya ulaşacağına ilişkin olumlu bir izlenimin oluşması sağlanmıştır. Mekânsal ve alt yapıya ilişkin kararların dışında ekonomik konularda alınan kararlar ise, ancak belediyenin bölgeden aldığı harçların düşürülmesi şeklinde uygulanabilmiştir.

4. SONUÇ OLARAK

Kemeraltı projesi yürütüldüğü dönemde gerek imar gerek koruma kanununda belirlenmiş bir zorunluluk bulunmadığı halde, sürecin halkın katılımı ile yürütülmesinin sağlanması için büyük çabalar gösterilmiştir. Bunda en temel neden, planlanan alanın büyüklüğü, kentsel alanın içinde bulunduğu fiziksel durumun kötülüğü ve bu durumun halkın aktif olarak katılımı olmadan düzeltilmesinin mümkün olmadığı konusundaki inançtır. Koruma faaliyetleri için ayrılan sınırlı kamusal kaynaklarla özellikle plan yapıldığı dönemde ne özgün tarihi yapıların restorasyonu için gerekli kamu desteğinin verilmesi, ne de tarihi dokunun fiziksel olarak iyileştirilmesinin mümkün olmayacağı görülmüştür. Planın uygulanabilmesi ve tarihi dokunun özgün nitelikleri ile varlığını sürdürebilmesi için öncelikle bu bölgede yaşayan insanların, sonra tüm kentlilerin plan ile yapılan düzenlemelerin olumlu sonuçlar vereceğine inanmaları gerekmektedir. Kentlilerin, yapılan koruma planı ve alt projelerin uygulanmasından sonra önemli değişimlerin yaşanacağı ve bunların kentlilerin yaşamlarını olumlu etkileyeceğine inanmaları sürecin başarıya ulaşması için son derece önemlidir. İnsanların bilmedikleri, olumlu olumsuz görüş bildirme şanslarının olmadığı ve hatta karar sürecinde yer almadıkları bir projeye inanmaları, ona destek olmaları mümkün olmadığı düşünülerek, çok çeşitli katılım ola-

nakları yaratılmış, katılım sürecinde getirilen her türdeki öneri dikkate alınarak ifade edilen görüşlerin etkili olduğu konusunda olumlu motivasyon sağlanmaya çalışılmıştır.

Sürecin sonunda kısmi bir başarının yakalandığı, alışlagelen koruma planlarına kıyasla çok daha katılımcı bir süreç yürütüldüğü, projenin basın yayın organlarında daha fazla yer aldığı ve kentlilerin önemli bir bölümünün proje hakkında bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Bu durumun oluşmasında etkili olan ve katılımı arttıran üç temel etken olduğu düşünülmektedir. Birincisi; Kemeraltı bölgesinin (özellikle tarihi çarşının) İzmir için son derece önemli bir alan olması ve bu alanın korunması konusunun kentlilerin ilgisini çekiyor olmasıdır. İkincisi; projenin birinci etabında planlanan alanın büyük bir kısmının ticaret alanı olması ve bu bölge maliklerinin genellikle esnaf kesimden olması ve bu kesimin mülklerine ve çevrelerindeki gelişmelere daha duyarlı olmasıdır. Üçüncü faktör ise gerek proje koordinasyonu sırasında, gerek uygulama sürecinde katılıma yönelik çabaların özverili gayretlerle sürdürülmesi¹⁰, halkın katılımının projenin uygulanabilmesi için temel koşul olarak kabul edilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi sayesinde plan kapsamında önerilmiş olan (Alipaşa Meydanı Kentsel Tasarımı, Abacıoğlu Hanı restorasyonu, Anafartalar Caddesi Etap Cephe İyileştirme Projesi, 926 sokak ve Havralar Bölgesi Cephe düzenlemeleri, Konak Meydanı Kentsel Tasarımı gibi) birçok alt projenin başarıyla hayata geçirildiği görülmektedir. Bu durum halkın katılımı için harcanan emeklerin proje sürecinin sonunda başarı olarak geri kazanıldığını gösteren ve katılımcı planlama çabalarını cesaretlendiren olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

DİPNOTLAR

¹ M. Aydoğan, **Kentsel Yönetişim Bağlamında e-Planlama Yaklaşımları - İzmir Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

² T. Taner, S. Ecemiş, ve M. Aydoğan, **Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu**, DEÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, MİMF-YK-04-03, 2003.

³ Yaklaşık 270 hektar olan Kemeraltı Kentsel Sit Alanı içinde 88 hektarlık bölgeyi kapsar. Bu alanda Koruma Amaçlı İmar Planı revizyonu çalışması Prof.Dr. Tayfun Taner'in koordinasyonunda üniversite çalışanlarından oluşan ekip tarafından yürütülmüş, farklı dallarda çok sayıda uzmanın katılımı ile tamamlanmıştır.

⁴ S. Ecemiş Kılıç, ve AM. ydoğan, "Katılımcı Bir Kentsel Koruma Projesi: İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi", **Ege Coğrafya**, cilt 15, sayı 1-2, 2006, s.66.

⁵ T. Taner, S. Ecemiş, ve M. Aydoğan, **a.g.e.**

⁶ 2005 yılında yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmeliğin "Plan hazırlama esasları"nı belirleyen 6. Maddesi f bendi; "Plan hazırlama süreci içerisinde idarelerce plan yapılacak alanda ilgili meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, üniversitelerin ilgili bölümleri, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren işyeri sahipleri ve etkilenen hemşerilerin katılımı ile plan kararlarının oluşturulmasından önce sorunlar, olanaklar, vizyon, hedefler, araçlar, stratejilerin oluşturulması üzerine ve taslak planın oluşturulmasından sonra taslak planın görüşülerek koruma bölge kuruluna sunulacak son şeklini alması için asgari iki toplantı düzenlenir" biçimindedir. Alanın vizyonu tüm aktörlerin katılımı ile oluşturulmuştur.

⁷ Kemeraltı Derneği, adını taşıyan bu derneğin kurucu başkanlık görevini, proje ekip başkanı Prof.Dr. Tayfun Taner üstlenmiştir.

⁸ Planın hazırlık sürecinde bulunmayan bazı kaynaklar daha sonra yürürlüğe giren düzenlemelerle sağlanmıştır. **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No. 5226 Kabul Tarihi: 14.7.2004** (Belediyelerin görev alanlarında kalan kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla kullanılmak üzere 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun 8 inci ve 18 inci maddeleri uyarınca mükellef hakkında tahakkuk eden emlak vergisinin %10'u nispetinde "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı" tahakkuk ettirilir ve ilgili belediyesince emlak vergisi ile birlikte tahsil edilir.

⁹ S. Ecemiş Kılıç, M. Aydoğan, **a.g.e.**, s.69.

¹⁰ Özellikle planlama ekip başkanı Prof. Dr. Tayfun Taner ve planın hazırlanması ve uygulanması sürecinde görevde bulunan belediye başkanları Erdal İzgi ve Muzaffer Tunçağ katılımı önemine inanarak bu doğrultuda hareket etmeleri süreci olumlu etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Aydoğan, M. **Kentsel Yönetişim Bağlamında e-Planlama Yaklaşımları - İzmir Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

Ecemiş Kılıç, S. ve Aydoğan, M., "Katılımcı Bir Kentsel Koruma Projesi: İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi", **Ege Coğrafya**, cilt 15, sayı 1-2, 2006, s.61-71.

Taner, T., Ecemiş, S. ve Aydoğan, M., **Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu**, DEÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, MİMF-YK-04-03, 2003.

100 YILLIK PLANLAMA SÜRECİNDE BURSA TİCARET MERKEZİ'NİN DEĞİŞİMİ ve KORU(N)MA KARARLARI (1890-1990)

Sermin Çakıcı, ODTÜ, Mimarlık Bölümü Restorasyon Yüksek Lisans Programı/Arş. Gör.

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa, 15. yy.dan bugüne Anadolu'daki üretim ve ticaret merkezi olma özelliğini korumuştur. Tarihsel süreç içerisindeki önemini devam ettirebilmesini ise yaşadığı gelişimin yanında ticari işlevini hala dinç tutan Merkezi İş Alanı (MIA)na borçludur. Bursa kentine hâkim olan bu ticari kimlik, kent merkezinde konumlanmış olan tarihi ticaret merkezinin uzun süreçte ve büyük ölçekte değişimine yol açmıştır. Önüne geçilemez bir hal alan bu dönüşüm, barındırdığı taşınmaz kültür varlıklarının fiziksel ve işlevsel olarak önemli değişimler yaşamasına ve kentin ticari merkezindeki tarihi dokunun yok olmaya başlamasına sebep olmuştur. Alan ölçeğindeki bu hızlı değişim ve bozulma, kent morfolojisi oluşumu, 19. yy.dan başlayarak Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam eden planlama süreci içerisinde üretilen haritaların güncel planlarla karşılaştırılması yöntemi ile saptanmıştır.

1890–1990 yılları arasındaki bir yüzyıllık süreçte Bursa kent merkezi için üretilmiş planlama hareketlerinin tarihi ticaret merkezine yansımalarını ele almak amacı güden bu yazıda, yaşanan güncel sorunlara daha ayrıntılı olarak girmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle uygulamaların koruma ölçeğinde yarattığı sorunlara bir başka yazıda değinilmesi uygun görülmüştür.

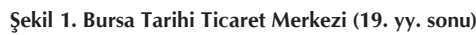
Bu kapsamda, çalışmada öncelikle süreç içerisinde oluşturulan harita ve kent planları ayrıntılı ele alınacak ve Bursa Tarihi Ticaret Merkezi'nin yaşadığı değişimler değerlendirilecektir. Ardından Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Koruma İmar Planı'nın oluşum süreci aktarılacaktır. Planın ulaşılmaya çalışıldığı hedef aktarıldıktan sonra ticaret merkezinde dönüşüme en açık bölge olan Hanlar Bölgesi başta olmak üzere tüm alandaki kültür varlıklarının korunması için alınan koruma kararlarından bahsedilecektir. Son olarak, tarihi dokunun korunması ve yeniden kullanılabilirliği amacıyla alınmış kararların uygulanmasında yaşanan problemler nedenleriyle beraber değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Bursa, Tarihi Ticaret Merkezi, planlama tarihi, kent ölçeğinde değişim, koruma kararları.

BURSA TİCARET MERKEZİ (14. yy. – 20. yy.)

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa, İstanbul'un fethine kadar gelişimine Uludağ'ın eteklerinde doğu-batı aksında devam etmiştir. Bu yayılma politikası etkisinde kent merkezinde kurulmaya başlanan Bursa Ticaret Merkezi, 14. yy. başlarında kentin sur duvarları altındaki Orhan Camii etrafında konumlanmaya başlamıştır. 17. yy.

batıda Cemal Nadir Caddesi ve güneyde Atatürk Caddesi ile sınırlanmış olarak tanımlanmıştır¹ (Şekil 2). Tarihi dokusunu hala daha okuyabildiğimiz merkezin Hanlar Bölgesi'nin ortasından geçen Cumhuriyet Caddesi ile doğu sınırını belirleyen İnönü Caddesi merkezden diğer bölgelere araçla ve yaya ulaşımı sağlamaktadır. Merkezin iç yaya dolaşımı ise batıdaki Fevzi Çakmak Caddesi üzerinden iç batı bölgelere ve çarşılar² üzerinden merkezin doğusuna doğru akmaktadır.

Bursa kentinin İstanbul ve Orta Asya arasındaki ticareti sağlayan İpek Yolu üzerinde konumlanması ticari önemini tescillemiş ve gelişimini hızlandırmıştır. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nin kenti doğu-batı ekseninde yayma politikası, ticari merkezin konumlandığı alanı belirlemede etkili olmuştur. Dolayısıyla bugünkü tarihi ticaret merkezinin gelişimini ve değişimini sağlayan iki ana etken söz konusudur. Bunlar;

- Ticari kazancın devamlılığı / sürekliliği,
- Planlama hareketlerinin ticaret merkezi ile olan ilişkisi

şeklinde tanımlanabilir. Bu iki etkenin varlığı, buradaki tarihi dokunun, günümüze kadar olumlu ya da olumsuz müdahalelere maruz kalmasına sebep olmuştur.

BURSA TİCARET MERKEZİNDEKİ MODERNLEŞME HAREKETİ VE DEĞİŞİM

19. yy. başında ortaya çıkan sanayi devrimi Osmanlı kent mimarisini etkilemiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin taşradaki önemli kentlerinden biri olan Bursa'da da 1860lardan itibaren hem kent hem de yapı ölçeğinde değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Dükkân, han, bedesten gibi yapı tiplerinin bir sokak doğrultusunda sıralanması ile oluşmuş ticari merkez kurgusu³nun yerine, üretim teknikleri ve pazarlama mekânlarındaki değişimler nedeniyle, birbirinden kopuk ve dağınık halde kentin belli noktalarına inşa edilmiş fabrika gibi yeni ticari yapı tipleri ortaya çıkmıştır. Mevcut hanlar gündemin ticari ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaktan dolayı önemini kaybetmeye başlamıştır. Eskişehir Han ve Mudanya Hanı gibi yeni yapılan hanlarda yeni malzeme ve yapım teknikleri kullanılarak hem üretim hem de satış için gereken farklı nitelikte yeni mekânlar oluşturulmuştur⁴. Yapı ölçeğindeki bu değişim kent merkezindeki ticari dokuyu çok değiştirmese de, Osmanlı Devleti'nin önce Tanzimat Reformları (1839), sonrasında ise I. Meşrutiyet (1876–1908) ve II. Meşrutiyet (1908–1922) ile birlikte benimsediği Batılılaşma hareketleri kent ölçeğinde büyük çaplı yenilemelere neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, yönetim ve sosyo-ekonomik alanlarındaki düzenlemeyi amaç edinen Tanzimat reformlarını kentlerin planlamasında da kullanılmıştır. 1877'de belediyelerin kurulması ve Bursa'nın Hüdavendigar Vilayeti sınırlarına girmesinden sonra kentsel ölçekte yapılan çalışmaların amacı;

- kentin uzak bölgelerini birbirine bağlamak,
- Eski anıtsal yapıların, yeni açılan akslar üzerinden, hükümetin isteğiyle inşa edilmiş yeni yapılara odaklanmasını sağlamak,
- Böylece açılan akslardan vurgulanacak yapı tiplerini belirginleştirmektir⁵.

Bu amaç doğrultusunda, Bursa'da kapsamlı bir yenileme çalışması uygun görülüş ve 1845–1882 yılları arasında kent genelinde 'batılılaşma hareketleri' gözlenmiştir. Öncelikle İstanbul Hükümeti tarafından Bursa'ya Mustafa Nuri Paşa ve İbrahim Sarım Paşa hükümet sorumlusu olarak gönderilmiştir. 1879 yılında ise Bursa valiliğine atanan Ahmet Vefik Paşa özellikle kent merkezinde yaptığı yeni uygulamalarla, hükümetin yenilikçi anlayışının önemli bir simgesi olmuştur⁶. Ahmet Vefik Paşa hükümetin de talebi ile Bursa'ya dönemin Fransız mimarlarından Viollette-le Duc ve onun asistanı olan Leon Parville'yi davet etmiştir. Uygulamalarında Viollette-le Duc ve Leon Parville'in benimsedikleri 'Üslup Birliği' teorisine dayanarak, 1855 depreminden sonra hasar görmüş ya da yıkılmış olan hanların özgün planlarına ve yapım sistemlerine sadık kalınarak yeniden ayağa kaldırılmasını (rekonstrüksiyon) önermişlerdir. Bu esnada, Bursa'daki birçok anıtsal yapının ayrıntılı röleveleri yapılmış ve kentin bir grup yapısı belgelenmiştir. Bu tavır ile Osmanlı'nın Türk ve İslam değerlerini içeren kültür varlıklarının korunması konusunda hassasiyet gösteren vali, aynı hassasiyeti kent ölçeğinde tarihi dokudaki yenilikçi uygulamalarında gösterememiştir. Bursa'nın tarihi ticaret merkezinde açtığı geniş doğrusal yeni ulaşım aksları (bugünkü Cumhuriyet ve İnönü Caddeleri), genişlettiği mevcut ara sokaklar ve yeni planlamaya uygun inşa edilen yapılar ile bu dönemin kentsel değişimi örneklendirir. Yenilikçi vali 1882 yılında ise İstanbul'a geri çağırılmıştır. Üç yıllık bu kısa süreçteki uygulamalarda yeni yollar açılırken korumacı bir yaklaşım benimsenmemiş, özellikle ticaret merkezindeki birçok geleneksel yapı, hatta Devciler Mezarlığı gibi topluma açık kamusal alanlar ikiye bölünmüş ve bu mekânlar zaman içinde kullanılamaz hale gelmiştir. Bu yaklaşım aynı zamanda tarihi ticaret merkezin bütünlüğünün bozulmasına da sebep olmuştur. Sonuç olarak Ahmet Vefik Paşa, Bursa'nın ticaret merkezi içindeki ulaşım ve yapılaşmasında eski-yeni sentezini kurmaya çabalarlarken, tarihi dokunun 20. yy. başından günümüze kadar maruz kaldığı yıkıcı müdahaleleri tetikleyen, 'koru-ma-yan' bir yaklaşımı başlatmıştır.

Bursa Ticaret Merkezi'nin tarihsel gelişimine kısaca değindikten sonra, Osmanlı'nın 'modernleşme' çabaları sonucu bu merkezde 19. yy. sonlarında başlayan değişim ve dönüşümü aktarabilmek için Bursa'nın planlama tarihine değinmek doğru olacaktır.

BURSA KENT MERKEZİ PLANLAMA TARİHİ

1800'lerin ortalarına kadar Bursa kent merkezinin mekânsal gelişimi ve değişimi üzerine yazılı ve görsel kaynaklar gezginlerin tuttuğu seyahatnameler ya da çizdikleri eskizlerden ibarettir⁷. Ancak Tarihi Ticaret Merkezi'nin 19. yy. öncesindeki konumunu tespit etmede bu kaynakların güvenilirliği yeterli olmamıştır.

Cumhuriyetin ilanına kadar Bursa'da farklı nitelikte ve ölçekte kent haritaları hazırlanmıştır. Bunlardan birincisi 1857-1862 yılları arasında hazırlanan Suphi Bey haritasıdır⁸. 1855 yılındaki Bursa yangınından sonra ticaret merkezinde oluşan büyük hasar üzerine, öncelikle yeniden inşa (rekonstrüksiyon) yöntemi ile ayağa kaldırılan anıtsal yapıların çevrelerindeki konut dokusuyla birlikte belgelenmesi için bir harita hazırlanması uygun görülmüştür. Bunun üzerine Erkan-ı Harbiye mühendislerinden bir grup arkadaşıyla birlikte

Defter-i Hakani Nazırı Suphi Bey görevlendirilmiş ve Bursa kentini tümüyle aktaran bir harita hazırlanmıştır (Şekil 3). Bu harita, mevcut olanın değil olması gerekenin çizildiği bir çalışmadır⁹. Bunun yanı sıra, Bursa kentinin Tanzimat reformları öncesindeki son durumunu belgeleyen güvenilir ilk görsel belge olması açısından önem taşımaktadır. Bunun ardından aralıklı olarak 1881, 1907 ve 1922 yıllarında hazırlanan Bursa haritaları, her ne kadar ticari merkezin dokusunu Suphi Bey haritası kadar net göstermiyorsa da, Tanzimat etkisiyle kent merkezinde meydana gelmiş değişim ve dönüşümleri göstermeleri açısından önemli belgelerdir.

Haritalarından ikincisi 1881 tarihli haritadır (Şekil 4). Haritada ticari merkezin doğu kısmını bölen alanda ilk açılmış yollardan Gemlik Caddesi, bugünkü adıyla İnönü Caddesi görülmektedir.

II. Abdülhamid döneminde yeniden inşa etme (rekonstrüksiyon) ve yenileme (restorasyon) çalışmalarını yansıtabilmek amacıyla 1907-1910 yılları arasında hazırlanan Bursa haritası (Şekil 5) Suphi Bey haritası kadar detaylı anlatıma sahip değildir. Yine de 20. yy. başında ticaret merkezinin içinde açılmış olan yeni yolları okutabilmesi açısından önem taşımaktadır. Hazırlanan planda, dönemin valileri Ahmet Vefik Paşa ve Ahmet Münir Paşa-

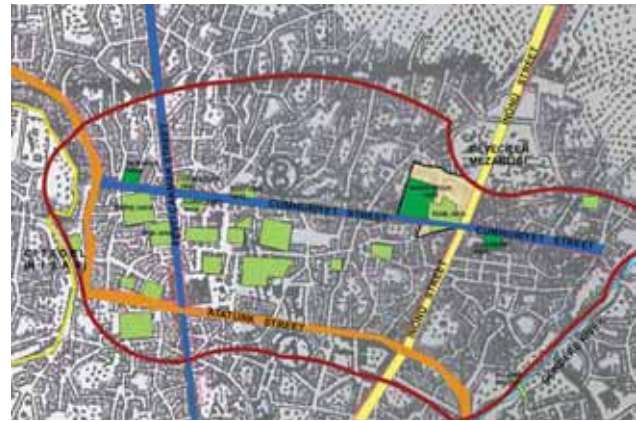
Şekil 3. Suphi Bey haritası (1857-1862)

Şekil 4. 1881 tarihli Bursa haritası

Şekil 5. Bursa haritası (1907-1910)

Şekil 6. Bursa Tarihi Ticaret Merkezi'nde açılan yeni yollar

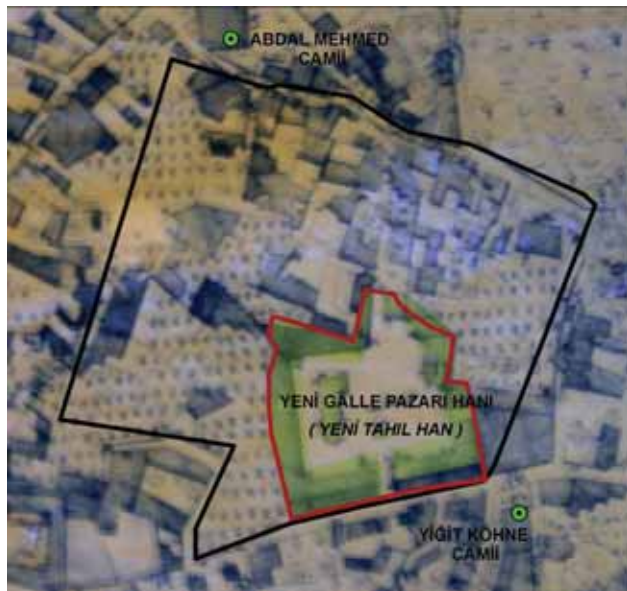
ların isteği ile ticaret merkezinin batı ucunda, kuzey güney doğrultusunda açılmaya başlanan Fevzi Çakmak Caddesi ve Mümtaz Paşa döneminde merkezin tam ortasından geçirilen, doğu-batı aksında uzanan Cumhuriyet Caddesi'nin açılmış olduğu görülebilmektedir (Şekil 6). 20. yy. başlarına kadar açılmış olan bu ana ulaşım hatları alanın ticari ihtiyaçlarını karşılarken, buradaki tarihi dokunun bütünlüğünü bozmuş ve geleneksel ticari yapılaşmanın doğu yönünde yayılmasını engellemiştir.

1922 yılında hazırlanan bir başka haritada ise Batılılaşma Etkisiyle açılmış olan yeni caddeler boyunca ya da bu caddelerin kesişme noktalarında inşa edilmiş yeni kamu yapılarını görülmektedir. Bunların arasında bugünkü hükümet konağı, tiyatro ve hastane yapıları bulunmaktadır. Bunun yanında yolun geçirilmesiyle ikiye bölünmüş han, hamam gibi birtakım anıtsal yapıların ise artık bu planda çizilmemiş olduğu ve dolayısıyla planda artık yok sayıldığı düşünülebilir. Örneğin, Hanlar Bölgesinin doğu ucunda bulunan 16. yy. tarihli bir Osmanlı hanı olan Yeni Galle Pazarı Hanı haritada artık mevcut görünmemekte, Cumhuriyet Caddesi açıldıktan sonra hemen yanına inşa edilen bir başka yeni dönem han yapısı ise haritada net bir şekilde okunabilmektedir¹⁰ (Şekil 7). Buradan da anlaşılabildiği üzere, Bursa'nın ticaret merkezindeki kültür varlıklarının bir kısmı Cumhuriyet dönemine girmeden hemen önce ciddi bir değişime maruz kalmış ve kimliklerini kaybetmeye başlamıştır.

Bursa'da Cumhuriyet'in ilanından sonra hazırlanmış kent planlarının ilki 1924 yılında Carl Christoph Lörcher'in önerisiyle sunulmuştur. 1/8.000

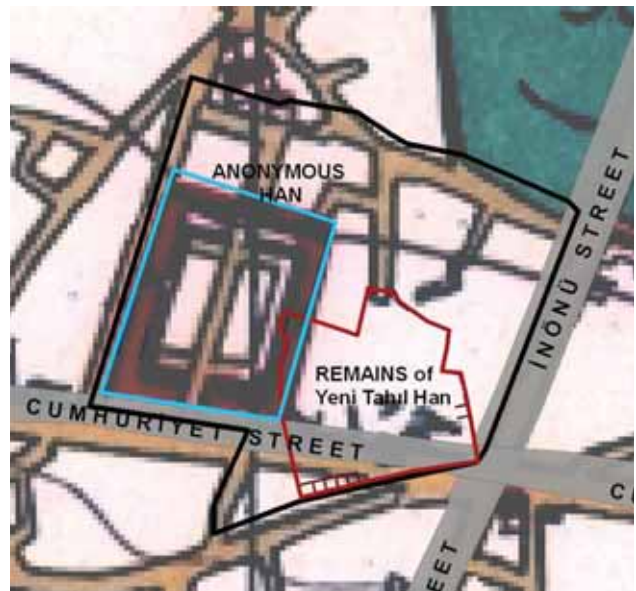
ölçekli bu harita, pafta bazında çok ayrıntılı hazırlanmış bir haritadır¹¹. Ancak uygulanamamakla birlikte planlama kararlarında tarihi ticaret merkezindeki anıtsal yapıların korunması göz ardı edilmiştir. Lörcher planından sonra 1938–1940 yılları arasında Henri Prost tarafından bir plan hazırlanmıştır. Planda ticaret merkezin güneyinde bulunan Hükümet Caddesi, şimdiki Atatürk Bulvarı, genişletilmiş ve yakın çevresinde çok katlı işhanları inşa edilmiştir. Hızla gelişen bu yeni yapılaşmanın da etkisiyle tarihi ticaret merkezi şehir dokusu içinde okunamaz hale gelmiştir. Bursa'nın tarihi ticaret merkezinin korunmasına yönelik kararlar üretemeyen bu planların ardından İtalyan plancı Luigi Piccinato ve Emin Canpolat tarafından detaylı bir plan hazırlanmıştır.

1958 tarihli Piccinato Planı (Şekil 8), Suphi Bey'in hazırladığı haritadan sonra alanla ilgili detaylı bilgi içeren ikinci plan olma özelliği nedeniyle önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, bu iki plan arasında hazırlandıkları koşullar nedeniyle de bir benzerlik mevcuttur. Tıpkı 1855'te gerçekleşen yangın felaketinde olduğu gibi, bu planın hazırlanmasından önce 1958 yılında Bursa'da meydana gelen depremin yol açtığı yangın ve artçıl sarsıntılar bir kez daha ticaret merkezindeki tarihi yapıların kullanılamaz hale gelmesine sebep olmuştur. İlki Tanzimat Reformlarının kent planlamasına kolayca aktarımına yardımcı olurken, 20. yy. ortalarında etkili olan diğer felaket 1960 sonrası hazırlanacak ve uygulanacak planlama hareketlerine de önemli bir girdi olmuş, tarihi ticaret merkezinin gelecekte alınabilecek her türlü olumsuz müdahaleye karşı savunmasız kalmasına zemin hazırlamıştır. Böylece bir ortamda, Piccinato'nun özellikle yıkılmış

SUPHİ BEY HARİTASI- 1862

Şekil 7. Yeni Galle Pazarı Hanı ve çevresindeki değişim

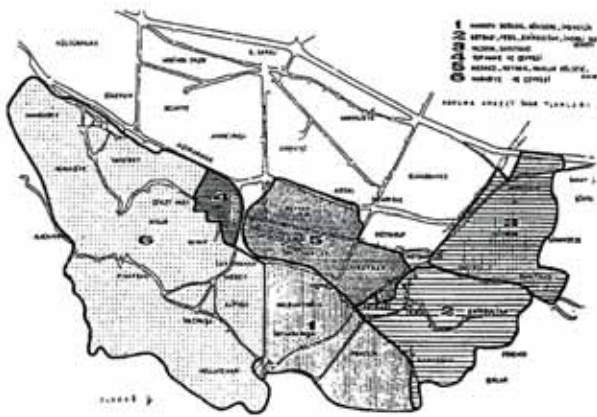

1922 BURSA HARİTASI

olmuştur. Diğer taraftan değişen ticaret türünün gerektirdiği yeni mekansal ihtiyaç anıtsal yapıların mekansal özelliklerine uyumlu olmayan yeni işlevler ile yüklenmesine sebep olmuştur. Böylece, kaçınılmaz son gerçekleşmiş; geleneksel ticari dokunun simgesi olan bu yapılar zaman içinde kent ölçeğinde kullanılabilirliğini, okunabilirliğini ya da mevcudiyetlerini kaybederek zaman içinde ölü mekânlar haline gelmiştir. Bu durum, bölge için Koruma Planı ihtiyacını gündeme getirmiş ve 1988 tarihinde Bursa Belediyesi'nin talebi üzerine ODTÜ Araştırma Geliştirme ve Uygulama Döner Sermaye (ADUDÖS) Mimarlık Fakültesi'nden farklı disiplinlerden oluşan uzman bir grup¹⁵ ile çalışmalara başlanmıştır.

BURSA REYHAN-KAYHAN-HANLAR BÖLGESİ MERKEZ KORUMA PLANI¹⁶ :

Koruma İmar Plan süreci ve kararları ile ilgili ayrıntılı bilgiyi 'Bursa-Merkez Koruma-Geliştirme Projesi Açıklama Raporu' adlı belgeden elde edebiliyoruz. Raporda öncelikle proje alanı ve sınırları tanımlanmıştır. Tarihi ticaret merkezi Bursa Merkez Koruma Projesi kapsamındaki altı bölgeden beşincisi olarak Reyhan-Kayhan ve Hanlar Bölgesi ifadesi ile tanımlanmaktadır (Şekil 9). Ticari merkezin kuzeyindeki Haşim İşcan Caddesi'nin kuzeyinde kalan Reyhan Bölgesi yaşadığı dönüşümler sonucu ilk bakışta caddeye bakan parsellerde konumlanmış olan yeni işhanı yapılarından ibaret görülse de iç bölgelerinde halen geleneksel konut dokusunun izlerini taşımaktadır. Ticari merkezin doğusunda konumlanmış Kayhan Bölgesi ise yine ticari işlevin baskın olduğu bir alandır ve içerisinde Demirciler Çarşısı, Okçular Çarşısı gibi ticari bir doku barındırmaktadır. Bu bölgenin Gökdere Nehri'ne yakın kısımlarında ise son dönem sivil mimarlık örneklerinin gözlenebildiği konut dokusu mevcuttur. Diğer yandan ticaret merkezinin güney-doğu kısmını oluşturan Hanlar Bölgesi, tica-

Şekil 9. Bursa Merkez Koruma Planı'ndaki bölgelerin dağılımı

retin halen canlı olduğu bölgedir ve içerdiği han, hamam, cami gibi anıtsal yapılarla kentin yaşayan tarihini de simgelemektedir. Bursa kent planında çeperindeki yollarla tanımlanan ve yamuk formundaki Hanlar Bölgesi iki bölümden oluşmaktadır¹⁷. Batıdaki bölümde yeni işlevlerle kullanılan Hanlar ve çeperindeki dükkânlar yer almakta iken, doğu kısmında eski anıtların artık okunamaz hale geldiği yeni yapılaşmaların konumlandığı alandır.

KAİP raporunda planın kapsadığı alan 46.3 hektar olan ana merkez tarihi Hanlar Bölgesi olmak üzere, kuzeyde Reyhan Mahallesi ve doğuda Kayhan Mahallesi'nden oluşmaktadır. Ticari merkez kuzeyindeki Reyhan konut bölgesi, batıda Tophane sırtlarındaki Kale içi yerleşim birimleri ve doğuda Gökdere Nehri boyunca uzanan konut dokusuyla çevrelenmiştir (Şekil 2).¹⁸

Merkezi İş Alanı (M.İ.A.)nın mevcut durumunu içeren bölümde; alanın sağlıklılaştırılması, korunması, yenilenmesi üzerine yaşanan sorunlar, merkez içindeki taşıt dolaşımındaki yoğunluk, servis ve yeşil alanlardaki eksiklikler aktarılmıştır.

- İnönü ve Cumhuriyet Caddeleri boyunca oluşan yeni yapılaşmanın tarihi dokuyla uyumsuzluğu,
- Yoğun taşıt trafiğinin iç bölgelere rahatça girebilmesi nedeniyle oluşan yeni otopark ve servis alanı gibi ihtiyaçların tarihi doku ile uyumsuzluğu,
- Merkezdeki yeşil alanların eksikliği ve boş alanların kullanımındaki problemler bunların en önemlileridir.

Rapora göre; projenin üretilmesinde plancıları ve yöneticileri yönlendirecek 'makro-planlama politikası' benimsenmiş, bu bağlamda ana hedefler

Şekil 10. Bursa Merkez Koruma Planı'ndaki Bölgelerin Dağılımı

tarihi çevrenin korunmasını ve merkezin ekonomik olarak gelişmesini en uygun şekilde sağlamak olarak kabul edilmiştir. Bu hedeflere dair doğru kararlar alabilmek için izlenen yöntem ise proje alanına dair saptamalar yapılması, alandaki sorunların tesbiti, planlamadaki beklentilerin sunulması ve sonuçta çözüme ulaşmak için yapılması gerekenlerin aktarımından oluşmaktadır. Buna göre, tüm proje alanı ile ilgili 1988 tarihinde yapılan saptamada;

- Pek çok tarihsel verinin halen canlı ve yaşamın bir parçası olarak ayakta durduğu,
- Terk edilmişlik ya da çöküntü alan niteliğinin bu bölgede henüz görülmediği,
- Alan içerisindeki anıtsal yapıların yanı sıra mevcut 19. yy. geç dönem Osmanlı konutlarının da tarihsel veri teşkil ettiği,
- Birbirlerine komşu olan Reyhan, Kayhan ve Hanlar Bölgelerinin birbirleri ile fonksiyonel ilişkileri olduğuna değinilmiştir.

Raporun sonunda ise, konut bölgesi olan Reyhan Bölgesi'nde gerçekleştirilen sosyal anketin sonuçları değerlendirilmiştir. Ancak ayrıntıya girmemek adına sosyal anket sonuçlarına bu çalışmada değinilmemiştir. Yalnızca, 1988 tarihli çalışmada alınan kararlarda, sosyo-ekonomik verilerin de önem taşıdığını vurgulamakta fayda vardır.

Proje bütününde planlamanın amaçları raporda şu şekilde ifade edilmiştir¹⁹ :

- Merkezin kapsadığı üç bölgenin strüktürel bütünlüğünün sağlanması,
- Proje alanında oturan, yaşayan ve çalışan nüfusun dışlanmasının önlenmesi; diğer bir anlatımla 'gentrifikasyon' yerine koruma ve yenilemenin bir 'Sosyal Planlama' eşliğinde ele alınması,
- Planın uygulanması sırasında Belediye'ye yüklenecek külfet ya da yaşayan halka getireceği ekonomik kısıtlamalara karşın yeni ve etkin potansiyellerin yaratılması,
- Tarihi ticari merkez olarak kabul edilen Hanlar Bölgesi'nin planlama hedeflerinin belirlenmesi.

Bu planlama hedeflerini açmak gerekirse;

1. Bursa kentinin tarihsel gelişimi içinde ticari bir odak noktası kimliğini kazanmış olan Hanlar Bölgesi, ekonomik işlevlerini ve canlılığını korumalıdır.
2. Merkez içindeki mevcut yol ağı en etkin kullanılabilecek bir trafik işletmesi ile sağlanmalı, temel ilke olarak ise merkez yapının yaya ağırlıklı olması yönünde düzenlemeler yapılmalıdır.
3. Merkez bölgesindeki koruma, iyileştirme, yenileme ve geliştirme alt hedefleri ile merkezin işlevsel yapısının geliştirilmesi, tutarlılık içinde olmalıdır. Bunun için;
 - a. Yapılı ve açık çevrenin korunarak geliştirilmesi, yoğun araç trafiğinin düzenlenmesi, tarihi dokusu çöküntü haline gelmeye başlamış Reyhan konut bölgesinde sağlıklılaştırma, yenilenme, alt yapı ve sosyal hizmetlerin oluşturulması; orta ve alt-orta gelirli sosyal kesimin burada yaşamını sürdürebilmeleri sağlanmalıdır.
 - b. Bölgedeki ticari aktivitelerin çoğu yerlerini koruyabilirken kendi istekleri ile merkezden ayrılmak isteyen bazı imalat, depolama, toptan ticaret gibi kullanışların taşınması için merkez dışında planlı bir yer gösterilmelidir.
 - c. Hanlar Bölgesi'ndeki tarihi yapılar ve çarşıların tarihi dokusu korunmalı, yenileme ve bakımları sağlanmalı, işlevsiz kalmış yapılar yeni işlevler verilerek canlandırılmalı, ekonomik yönden korunmalarına da olanak yaratılmalıdır.
 - d. Merkez koruma-geliştirme ve yenileme alanlarındaki eski ve yeni yapıların en üst düzey mimari standartlarda olması teşvik edilmelidir.

1989 tarihli Bursa Merkez Koruma Projesi kapsamında hazırlanmış olan²⁰ 'Reyhan-Kayhan ve Hanlar Bölgesi Koruma Planı' (Şekil 10), 1991 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (BKTVKK) tarafından onaylanmıştır. Koruma planı ile ilgili bilgiler 1/1000 ölçekli 3 ayrı paftada sunulmuştur. Bunlardan ilki plandaki koruma kararları ile ilgili genel bilgi vermektedir. Bu paftada kentsel sit alanı sınırı, kentsel sit alanı koruma sınırı ve çalışılan proje alanı sınırı gösterilirken alt ölçekte daha detaylı ele alınması önerilen 'özel proje alanları' da sınıflandırılmış ve plan üzerinde belirtilmiştir.

Diğer bir paftada ise 'anıt' ve 'sivil mimari' olarak sınıflanmış olan kültür varlıkları belirtilmiş, bunlar da tescilli ve tescili önerilenler olarak ayrıştırılmıştır. Üçüncü paftada ise tarihi ticaret merkezindeki parsellere müdahale biçimleri aktarılmıştır. Bu anlatımda 'kamulaştırma', 'tevhid', 'yola terk', ve 'şuyulandırma'²¹ işlemleri görmüş olan parsellerde eski ve yeni yapılar tanımlanmıştır.

Sonuç:

19. yy. sonunda Bursa'da görülen kentsel değişim hareketleri sonucunda geleneksel dokusunu kaybetmeye başlamış olan Tarihi Ticaret Merkezi, 1958 Piccinato planından itibaren kültürel varlığını yeniden hissettirerek alınan kararlarda etkin olmaya başlamıştır. 1989 tarihli Bursa Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Merkez Koruma Planı ise bu kararların bir plan üzerine yansıtılmasını sağlamış, gelecekte oluşturulması muhtemel bir 'Koruma İmar Planı'na yol gösterici bir nitelik kazanmıştır. Ancak bahsedilen tarihi merkez ile ilgili kapsamlı bir koruma planı bugün dahi mevcut değildir.

Bunun yanı sıra, Tarihi Ticaret Merkezi'nin geleneksel dokusunun korunması ve sürdürülmesi üzerine üretilen kararlar 1991 yılından itibaren kent ölçeğinde uygulanmaya başlanmış, dönem dönem hazırlanan kent planlarında yapılan yenileme (revizyon) çalışmaları sonrasında da uygulama kararlarına eklenmiştir. Ancak yapılan uygulamalar da kent ölçeğinden öteye gidememiştir. Tarihi merkezin sürekliliği için yapılan onarımlar daha çok birbirinden bağımsız tek yapı bakım-onarım ve yeniden işlevlendirme çalışmalarından ibarettir. Kentsel ölçek ve yapı ölçeği arasındaki ara ölçekte (site scale) çözüm üretilmemiş, 'bütüncül koruma' (integrated conservation) kavramından uzak yaklaşımlar benimsenmiştir.

1989 planında bahsedilen 'özel proje alanları' ile ilgili çalışmalar ise uygulamaya geçirilebilmiş ve geçirilmeye devam etmektedir. Ancak, uzman kişilerden oluşan bir ekip tarafından her bir proje alanı ile ilgili kararlar alınması gerekirken, uygulamalarda sadece güncel sorunları çözmek amaç edinilmiştir. Üretilen projeler ise farklı disiplinlerden uzmanların ürettiği bir ortak koruma projesi olmaktan çok çoğunlukla bireysel ve koruma bilincinden uzak önerilerden ibaret olmuştur. Bu durum yapılarda cephe sağlıklılaştırılması, basit onarım ve yapının etrafının bilinçsizce yıkılıp temizlenmesi ile sonuçlanacak çevre düzenlemesi gibi geçici çözümler doğurmuştur.

DİPNOTLAR

¹ Yayınlanmamış Bursa KAİP Raporu, ODTÜ AGUDÖS, 88.02.02 nolu proje, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Gönül Tankut Arşivi, (1988), Ankara, s. 1.

² Batıdan doğuya doğru 'Uzunçarşı', 'Tuzpazarı', 'Okçular Pazarı', ve 'Demirciler Pazarı' şeklinde sıralanmış çarşılar ticari merkezin kaburgasını oluşturmaktadır.

³ Mustafa Cezar, (1983), **Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System**, İstanbul, s.21.

⁴ Sermin Çakıcı, (2008), **A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa**, Restorasyon Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, s. 19.

⁵ Beatrice Saint-Laurent, (1996), "Bir Tiyatro Amatörü Ahmet Vefik Paşa...", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Ankara, p.88.

⁶ a.g.e., p.79.

⁷ Yazılı kaynaklar: Evliya Çelebi, İbn-i Battuta, Marie-de-Lone, Hasan Taib gibi yerli ve yabancı gezginlerin tuttuğu seyahatnameler; görsel kaynaklar: Joseph von Hammer-Purgstall (1818) ve Carsten Niebuhr (1837) tarafından hazırlanmış haritalar.

⁸ Raif Kaplanoğlu, (2008), "Kent Haritalarına Göre Bursa'nın Kentsel Gelişmesi", **Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü**, s. 73.

⁹ a.g.e.

¹⁰ Sermin Çakıcı, a.g.e.

¹¹ Raif Kaplanoğlu, (2008), a.g.e., s.78.

¹² Luigi Piccinato, "Bursa Nazım Planı Üzerine-1958", **Bursa'da Yaşam**, Ekim 2004, s. 45-48.

¹³ Kerem Kırayoğlu, "Bursa'da Planlama Dönemleri", **Bursa'da Yaşam**, Ekim 2004, s. 149.

¹⁴ a.g.e.

¹⁵ Çalışma grubu: Gönül Tankut, Haluk Alatan, Özcan Altan, Emre Madran, Nimet Özgönül, Fuat Gökçe, Alım Erdemir, Hüseyin Karagöz.

¹⁶ Yayınlanmamış Bursa KAİP Raporu, (1988), a.g.e.

¹⁷ a.g.e., s. 9-10.

¹⁸ Alanın tanıtımından sonra raporda Bursa kentinin yakın çevresindeki koruma ve ulaşım ilişkileri, kentin gelişimi ile birlikte ulaşım ağı, ve tarihi merkezi de kapsayan Merkezi İş Alanı (M.I.A.)'nın yapısı, gelişimi, sorunlarına dair ayrıntılı bilgi verilmiştir.

¹⁹ a.g.e., s. 8-9.

²⁰ Bursa Merkez Koruma Projesi kapsamında 6 adet özel proje alanı belirlenmiştir. Bu özel projel alanları, bünyelerinde barındırdıkları tarihi yapıların korunması ve buralarda onarım

ve sağlıklaştırma projesi uygulanması için birer temel-altlık olma amacıyla yapılmıştır. Böylece, bu alanlar ayrı ayrı ele alınacak, her biri için gerekli uzmanlar yardımıyla durum tespitleri yapıp, koruma kararları çerçevesinde Koruma Kurulu-na proje teslimleri yapılacaktır.

²¹ ‘Şuyulandırma’: İmar kanununun 18. maddesi uyarınca yapılan arazi ve arsa düzenlemesi işinin eski dildeki ve halk arasında kabul görmüş adı. Aynı zamanda hamurlama olarak da bilinir.

KAYNAKÇA

Cezar, M., **Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System**, T.C. İş Bankası Kültür Dizisi, İstanbul, 1983.

Çakıcı, S., **A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü Restorasyon Yüksek Lisans Programı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2008.

Dostoğlu, N., Oral, T., “Bir Osmanlı Başkenti Bursa’nın Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Fiziksel Değişim Süreci”, **Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı “Uluslararası Bir Miras”**, YEM Yayınları, İstanbul, 1999, s. 221-229.

Dostoğlu, N., Vural, T., “Lörcher, Prost ve Piccinato’nun Bursa’daki Kentsel Gelişim Katkıları”, **Bursa’da Yaşam**, Olay Gazetesi Eki; Ekim 2004, s. 122-126.

Kaplanoglu, R., “Kent Haritalarına Göre Bursa’nın Kentsel Gelişimi”, **Bursa Şehrinin Gelişimi ve Kentsel Planlama Kültürü**, Bursa Osmangazi Yayınları, Bursa, 2008, s.72-81. Kırayoğlu, K., “Bursa’da Planlama Dönemleri”, **Bursa’da Yaşam**, Olay Gazetesi Eki; Ekim 2004, s. 146-150.

Lowry, H. W., **Seyyahların Gözüyle Bursa 1326-1923**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Oğuz, M., **Bursa Tarihi Kent Merkezi ve Yakın Çevresini Oluşturan MİA Alt Bölgesi (Hanlar bölgesi-Reyhan-Kayhan) İşlevsel Mekansal ve Mimari Analizi**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1999.

Oğuzoğlu, Y., **Bursa Şehrinin Gelişimi ve Kentsel Planlama Kültürü**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008.

Piccinato, L., “Bursa Planı Deneyimi”, **Bursa’da Yaşam**, Olay Gazetesi Eki, Ekim 2004, Bursa, s.10-34 (original: “L’esperienza del Piano di Bursa”, Urbanistica, n.36-37, 1961, p.110-136).

Piccinato, L., “Bursa Nazım Planı Üzerine – 1958”, **Bursa’da Yaşam**, Olay Gazetesi Eki, Ekim 2004, s. 44-54.

Prost, H., “Bursa Planı”, çeviri: Prof. Dr. Mustafa Durak, **Bursa’da Yaşam**, Olay Gazetesi Eki, Kasım 2005, s.20-36.

Saint-Laurent, B., “Bir Tiyatro Armatörü Ahmet Vefik Paşa ve 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bursa’nın Yeniden Biçimlenmesi”, **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 8-134.

Tankut, G. ve diğerleri, **Bursa-Merkez Koruma-Geliştirme**

Projesi Açıklama Raporu, archive of Department of Architecture in METU, Ankara, 1988.

Türkoğlu, S., **Formation and Transformation of Urban Fabric in the 19th Century Bursa**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Programı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2002.

RESİMLERİN KAYNAKÇALARI

Şekil 1. Sermin Çakıcı, (2008), **A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa**, Mimarlık-Restorasyon Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, s.15.

Şekil 2. Sermin Çakıcı, (2008), **A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa**, Mimarlık-Restorasyon Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, s.10.

Şekil 3. Uludağ Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Görevlisi Dr. Tülin Vural’ın arşivinden

Şekil 4. Milli Kütüphane arşivi, Ankara.

Şekil 5. Yusuf Oğuzoğlu, (2008), **Bursa Şehrinin Gelişimi ve Kentsel Planlama Kültürü**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, s.96.

Şekil 6. Sermin Çakıcı, (2008), **A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa**, Mimarlık-Restorasyon Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, s.22.

Şekil 7. Sermin Çakıcı, (2008), **A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa**, Mimarlık-Restorasyon Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, s. 35, 40.

Şekil 8. Yusuf Oğuzoğlu, (2008), **Bursa Şehrinin Gelişimi ve Kentsel Planlama Kültürü**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, s.100.

Şekil 9. Meral Oğuz, (1999), **Bursa Tarihi Kent Merkezi ve Yakın Çevresini Oluşturan MİA Alt Bölgesi (Hanlar bölgesi-Reyhan-Kayhan) İşlevsel Mekansal ve Mimari Analizi**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, s.67.

Şekil 10. Sermin Çakıcı, (2008), **A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa**, Mimarlık-Restorasyon Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, s.30. Orjinal kaynak : ODTÜ Mimarlık Bölümü Doç.Dr. Emre Madran’ın arşivi.

ANKARA-ALTINDAĞ İLÇESİ'NDEKİ SOKAK SAĞLIKLAŞTIRMA PROJELERİ

Teoman Mehmet Arslan, Şehir Plancısı, Altındağ Belediyesi Tarihi Alanları Koruma Şube Şefi

Varoluşundan bugüne kadar 3. kez başkent olan Ankara kentinde tarihten önceki dönemlere ait arkeolojik buluntuların henüz yeterince günışığına çıkarılmamış olması; yanı sıra yazılı metinlerin de yokluğu şehrin kuruluşu konusunda kesin bir yargıya varmayı engellemektedir. Ancak kentin yakın çevresinde yapılan kazılardan elde edilen bulgular kentteki yerleşmenin tarih öncesi devirlerden başladığını düşündürmektedir¹.

Özellikle Roma dönemi kalıntılarının bize verdiği izlenim, Ankara'nın Roma dönemi için çok önemli bir şehir olduğudur. Selçuklu ve Osmanlı döneminde de Ankara'nın ticari açıdan zenginleştiği ve sof üretimi ile ön plana çıktığı görülmektedir.

Tüm bu tarihsel zenginliklerimizin büyük kısmının koruma bilincinin yaygınlaşmaya başladığı bugüne kadar ulaşmış olması Ankara için son derece önemlidir.

Ankara'nın tarihi dokusunun tamamına yakını Altındağ Belediyesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Roma Hamamı, Roma Tiyatrosu, Roma Yolu, Julien Sütunu, Augustus Tapınağı, Ankara Kalesi, Hacıbayram Camii, Cenabı Ahmet Paşa Camii, Arslanhane Camii, Taceddin Dergâhı, Karacabey Külliyesi, Hacı Musa Camii, Cumhuriyet Dönemi yapıları bölgenin belli başlı anıtsal nitelikteki tari-

hi eserlerdir. Bugün, sayıları 1100'ü geçen tescilli birçok eser bakıma muhtaç durumda beklemektedir.

TARİHÇE VE MİMARİ DOKU

17. yüzyıl başında çıkan Celali İsyanları sırasında, Ankara'nın kale dışında kalan Karacaoğlan, Samanpazarı ve Karacabey Hamamı çevresindeki bütün çarşısı ve mahallelerinin yakıldığı bilinmektedir.

1786 ve 1830 tarihli nüfus sayımı kayıtlarında ise Ahi Hacı Murat Mahallesi'nde sadece Müslüman nüfusun oturduğu ve mahallenin her iki sayımda da 400 ve 482 kişilik vergiye tabi kadın ve erkek nüfusu toplamıyla Ankara'nın en kalabalık mahalleleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Ankara'da 17. yüzyılda ev satışları ile ilgili yapılan bir araştırma sonucu konutların %80'inin avlulu olduğu ve bu konutlarda tabhane, sofa, oda ve avludan oluşan dört ana ögenin yer aldığı, konutların geniş programlı, çok odalı olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda Ankara Evlerinin, yaygın olarak evlerde yapılan sof üretimi (yıkama, kurutma, yünü iplik haline getirme ve dokuma) eylemlerini barındırabilecek avlu/taşlık, sofa, oda gibi çeşitli mekanlara sahip olduğu tespit edilmiştir².

KORUMA SÜRECİNİN BAŞLAMASI

Ankara'nın bu zengin tarihi dokusunun korunması adına en önemli adım Kültür Bakanlığı'nın almış olduğu sit ilanı ve tescil kararlarıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 12.04.1980 gün ve A-2167 sayılı kararı ile kentsel ve arkeolojik sit sınırları belirlenmiş; aynı kararla birçok yapı da korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olarak tescillenerek koruma altına alınmıştır.

Bu kararla halen yürürlükte olan sit sınırları çizilmiş ve içlerinde kamu yapıları konut, işyeri, cami, kilise, kalıntı ve çeşmeleri içeren 435 adet tescil yapılmıştır. Günümüze kadar devam eden birçok Koruma Kurulu Kararı ile tescilli yapı sayısı 1150'ye ulaşmıştır.

Tescillerin başladığı 1980'li yıllardan bugüne kadar geçen zaman içinde önemini yitiren Ulus-Kale ve Hamamönü bölgelerinde bulunan bu yapılar, boş kalmaya başladıkça, yıpranma ve kayıplar da artmıştır.

YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Sit alanında yürütülen çalışmalara başlamadan önce, bölgenin sorunları ve dinamikleri incelenmiştir. Bu sorunların en temelde, mülkiyet bölünmesi, maddi yetersizlikler, bölgenin güvenlik sıkıntıları olduğu; ve bu sorunlardan dolayı mülk sahiplerinin yapılarına ilgilerinin kalmadığı, klasik imar planı beklentisinin hakim olduğu görülmektedir.

Hem mülk sahiplerinin mülklerine ilgisini arttırmak, hem de Ankara'nın dikkatini bu bölgeye çekebilmek için, sokak sağlıklaştırma çalışmaları ile başlatılması kararlaştırılmış, Hacettepe Üniversitesi'nin etkisindeki Hamamönü bölgesi ile Ankara Kalesinin turistik çekiciliğine sahip olan Kale eteklerinde eş zamanlı uygulamaya başlanması stratejik olarak benimsenmiştir. Bu iki bölgeye komşu olan ve en fazla yıpranmanın gözlendiği, Ulucanlar ve Talatpaşa Bulvarları arasında kalan alanın ise biten uygulamaların etkisi ile hareketleneceği ve sağlıklaştırma çalışmalarının başlayacağı düşünülmüştür.

Belediyemizce hazırlattırılan projeler Koruma Kurulu onaylarını takiben uygulamaya geçmiştir; 2006 yılından beri sürdürülen çalışmalarda 61'i tescilli olmak üzere toplam 204 adet yapının bulunduğu Dutlu, İnci, Fırın, İnanlı, Mehmet Akif Er-

soy, Sarıkadı, Koyunpazarı Atpazarı, Can, Filiz ve Kurnaz sokaklarda uygulamalar tamamlanmıştır. Bu yıl için uygulaması düşünülen Sarıca, Pirinç, Karakaş, Hamamarkası ve Gebze sokakların projelendirmesi ise tamamlanmak üzeredir.

Sokak sağlıklaştırma projeleri ile bütünleşen alanlarda; park, meydan, otopark, düzenlemelerinin yanı sıra tek yapı ölçeğinde yapılan restorasyon çalışmaları da sürdürülmektedir.

YAPILARDAKİ MÜDAHALE KARARLARI

Yapıların taşıyıcı sistemlerinde tüm yapıyı etkileyen statik sorunlar gözlenen yapılarda sorunlara statik raporunda önerilen çözüm dikkate alınmaktadır. Tespit edilen sorunların çözümü için yapıların iç mekânlarına ve tüm taşıyıcı sistemine sokak sağlıklaştırması kapsamının ötesinde esaslı müdahale gerekiyorsa, yapıya bu sorunun çözülmesinden önce cephe ölçeğinde müdahale edilmemektedir.

Ahşap mimari elemanlar, korunmak üzere elden geçirilmekte, temizlenip, ön koruma uygulandıktan sonra boyanmaktadır. Deforme olmuş, yok olmuş veya kullanılamaz hale gelmiş olanlar ise özgün malzeme, form ve detaylarına uygun olarak yenilenmektedir.

Statik problemi bulunmayan yapılarda cephenin özgün sıvası korunup, bozulan bölgeler raspanarak, özgün sıva ile tamamlama yapılmak suretiyle boyanmaktadır. Duvarlarda bozulan veya yok olan bölgeler özgün malzeme ve detayında tamamlanmaktadır.

Çatı örtüsünde bozulmuş olan kiremitler değiştirilmekte, bozulmuş/taşıyıcı niteliğini yitirmiş ahşap kirişler ve kaplama elemanları aynı kesit ve ölçülerde ön koruması yapılmış ahşap elemanlarla değiştirilerek, ahşap kaplamalar elden geçirilip; özgün detaylarına uygun olarak müdahale edilmektedir, yağmur olukları farklı malzeme ve detayda yenilenmektedir.

Sokaklarda yer alan yapıların büyük bölümünde bugünkü kullanımda pencerelerden ya da duvarlardan dışarı çıkarılmış olan soba boruları mevcuttur. Bu kullanımın çevreye verdiği zararı ortadan kaldırmak için tüm yapılarda projesine uygun olarak yeni bacalar yapılmaktadır. Bu karar çatıların yapısal durumundan bağımsız olduğundan, çatılar için tanımlanan müdahale kararlarının dışında tutulmuştur. Her yapı için önerilen baca yeri ve

Sarıkadı Sokak, Sokak Sağlıklaştırma Projesi'nden bir örnek

Dutlu Sokak'ın Sokak Sağlıklaştırma Projesi öncesi durumu

Dutlu Sokak'ın Sokak Sağlıklaştırma Projesi sonrası durumu

Sarıkadı Sokak'ın Sokak Sağlıklaştırma Projesi öncesi durumu

Sarıkadı Sokak'ın Sokak Sağlıklaştırma Projesi sonrası durumu

detayları, restorasyon uygulama projelerinde yer almaktadır.

Sokak Sağıklaştırma Projeleri ile eş zamanlı olarak; bölgede yer alan ve ruhsatlı olan binalarında cephelerine müdahale edilmektedir. Yüksek katlı yapıların zemin katlarında yapılan saçak uygulaması ile yüksek katlı etki azaltılmaya çalışılmaktadır.

Kentsel Tasarım Yaklaşımları

Eski Ankara'nın organik dar sokak yapısı ve küçük meydanları aynen korunmakta; işgal edilmiş olan alanlar üzerindeki eklentiler temizlenmektedir. Sokaklar gereğinde taşıt trafiğine olanak verecek şekilde düzenlenecek olan bir yaya bölgesi olması için tasarlanmaktadır.

Asfalt ile kaplı sokak döşemesinin kaldırılıp taş kaplanması, ile elektrik ve telefon hatlarının yer altına alınması sokağın algısını bütünüyle değiştiren kararlardır. Ayrıca bu yeniden düzenlemede sokak, özgün kotuna indirilmektedir.

Alanda basit kent mobilyaları önerilmekte, ışıklandırma elemanları yapı cephelerinin yatay düzlemde tanımladığı çizgisellikle uyumlu bir kotta ve yeni bir öge olarak önerilmektedir.

UYGULAMA SONUCU OLUŞAN TABLO

Yapılan araştırmalar; sit alanı kapsamında bulunan yapı sahiplerinin zaman içinde bölgeyi terk ettikleri, mülkleriyle ilgilenmedikleri, veraseten bölünmelerle, tarihi yapıların kiracı ve işgalcilerin insafına bırakıldığını göstermekteyken proje uygulamaları sonucu mülk sahiplerinin yapılarıyla ilgilenmeye başladığı, kiracı belirlerken daha seçici davrandığı, yer yer el değiştirmeler ile bölgenin çehresinin değiştiği gözlenmektedir.

Yıllarca beklenen klasik imar planı ve rant oluşumu beklentisi restorasyonlar sonrası yerini, tarihi yapıların korunarak da değerlendirilebileceği ve bu şekilde de ekonomik olarak kullanılabileceği görüşüne bırakmıştır. Tarihi dokunun yaşatılması adına proje uygulamasında elde edilebilen en önemli sonuç bu bilincin oluşturulmaya başlanmasıdır.

Belediyenin yönlendirmesi ile yapı sahipleri, tek yapı ölçeğinde esaslı onarım ve projeli restorasyon çalışmalarına başlamışlardır. Bölgede bulunan esnaf ve kullanıcıların dernekleşme çabaları

da desteklenmekte ve ortaklaşa çalışmalarla sorunlara çözüm aranmaktadır.

Uygulama sonucu kamuoyunun dikkati bölgeye çevrilmiş olup; bu ilginin olumlu yönde kullanılması ile Ankara'nın Kale ve müze odaklı turizm potansiyelinin tüm sit alanlarına yaygınlaştırılarak geliştirilmesi hedeflenmektedir.

DİPNOTLAR

¹ S. Harmankaya, O. Tanındı, **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-1: Paleolitik/ Epipaleolitik**, Ege Yayınları, İstanbul, 1996.

² E. Kömürcü, **Ankara Evleri**, İstanbul Matbaacılık, 1950.

KAYNAKÇA

Harmankaya, S. Tanındı O., **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-1: Paleolitik/ Epipaleolitik**, Ege Yayınları, İstanbul, 1996.

Kömürcü, E. **Ankara Evleri**, İstanbul Matbaacılık, 1950.

MONTREAL METROPOLÜ'NDE TARİHİ ÇEVRENİN KORUMASI

Mert Nezih Rifaioğlu, ODTÜ, Mimarlık Bölümü, Yüksek Lisans Programı/Arş. Gör.
Meltem Uçar, Yard. Doç. Dr., Mersin Üniv, Mimarlık Bölümü

GİRİŞ

Montréal kenti Kuzey Amerika'da kurulmuş, Sanayi Devrimi ile birlikte hızla gelişmiş ve günümüzde bir metropol kent haline gelmiştir. Kent; kozmopolit, çok kültürlü, modern ve sanayileşmiş yapısıyla Québec Eyaleti'nin en büyük, Kanada'nın ise ikinci büyük kentidir. Fransız dönemini ve Büyük Britanya dönemini yaşayan Montréal'de var olan kültür varlıklarının büyük çoğunluğu Büyük Britanya dönemine tarihlenmektedir.

Bu yazı, yazarların Ekim, 2008'de Montréal'de gerçekleştirdikleri araştırmalar ve gözlemler ışığında, Montréal metropolünde bulunan tarihi çevrenin korunması ve sunumuyla ilgili mevcut durumu aktarmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik, öncelikle Montréal kentinin tarihi ve koruma yaklaşımları kısaca özetlenecek, daha sonra Montréal metropolünde korunan ve sunulan tarihi çevreye yönelik edinilen gözlemler aktarılacaktır.

TARİH İÇİNDE MONTREAL

Montréal'in keşfi 1535 yılına tarihlenmektedir. Fransız denizci Jacques Cartier'in Kuzey Amerika'ya yaptığı ikinci seferde (1535-1536) St. Lawrence Nehri'nin daraldığı yerde yerlilerin yerleşim yeri olan Hochelaga isimli bir adayı keşfetmiştir¹. Cartier'in keşfini kaleme aldığı Relation Originale isimli dokümanda

Hochelaga adasını etrafında kazık çitler bulunan ahşap evlerden oluşan bir yerleşim olarak tanımlanmaktadır² (Resim 1). Cartier'in keşfi hem St. Lawrence Nehri'nin keşfedilmesi hem de Hochelaga adası ve adada bulunan Mount Royal'in keşfi açısından önem arz etmektedir. Cartier'den sonra 3 Temmuz 1603 yılında bölgeye gelen Fransız denizci Samuel de Champlain, Yeni Fransa olarak adlandırılan bölgeyi keşfetmiş ve Montréal'in Fransızlar tarafından kurulmasında ve yönetilmesinde aktif rol almıştır³.

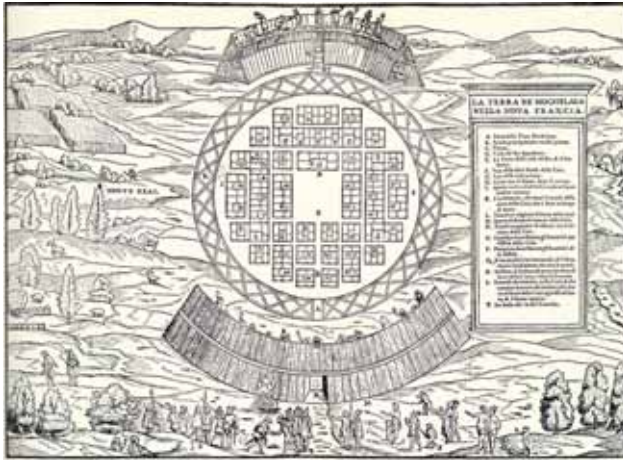
Fransızlar döneminde, St. Lawrence Nehri boyunca surlarla çevrili tipik bir Avrupa Ortaçağ kenti olarak kurulmuş olan Montréal'de, The Parish Church ve The Jesuits Church isimli kiliselerin, pazar yerinin, manastırların, hastanenin, bir eğitim yapısının ve tören alanının varlığı 1758 yılına tarihlenen haritada görülmektedir (Harita 1).

1763 yılına kadar Fransız kolonisi olarak Yeni Fransa'nın en önemli kentlerinden biri durumunda olan Montréal, Paris Antlaşması ile Britanya İmparatorluğu'nun kolonisi olmuştur⁴. Britanya İmparatorluğu'nun gemi taşımacılığında oldukça gelişmiş olmasından dolayı bu dönemde Montréal bir endüstriyel liman kenti olarak ön plana çıkmıştır.

Sanayi odaklı gelişen Montréal, 19. yüzyılda keskin uçları olan bir sosyal yapıya sahip olmuştur. Bir

uçta zengin tüccarlar sınıfı, diğer uçta ise işçi sınıfı yani emekçiler bulunmaktadır. Kentin tüm birimlerine hakim olan tüccarlar sınıfı, kentin gelişiminde ve dönüşümünde önemli rol oynamıştır⁵. Şöyle ki, sanayi devriminin sonuçlarından biri olan nüfus artışı ile birlikte 1861’de 57.000 olan Montréal nüfusu 1871’de 90.000’e çıkmıştır⁶. Bu artışla birlikte kentin Kuzey-Batı yönünde St. Lawrence, Kuzey-Doğu yönünde Québec ve Güney-Batı yönünde Recolets Caddeleri açılmış (Harita 2), eski yerleşimde bulunan surlar yıkılmış, kent zengin tüccarlar tarafından açılan caddelerin etrafında inşa edilen yeni bir mimari kimliğe sahip olmuştur (Resim 2). Bu değişimlerle oluşan yeni yerleşim alanlarını A.U.Peker⁷ şöyle anlatmaktadır; “Britanya İmparatorluğu’na odaklanan yeni elitin zevklerini yansıtan yerleşim birimleri, Edinburgh’un Georgian dönemi konut topluluklarına benzedi. Ortak cepheli sıra ev gruplarından oluşan evler tipikti. Bath, Londra ve Edinburgh gibi şehirlerde yaygın olan bu kent konutları ne yazık ki hemen hemen ortadan kalktı. Fakat daha sonraki konut biçimlerinde, bu tipin çeşitli mimari özellikleri yaşadı: sıra evler, düz çatılar, ince kornişler, taş verandalar gibi”.

St. Lawrence Nehri’nde bir kavşak olan Montréal, 20. yy başına kadar New York ile rekabet eden bir ticaret şehri kimliğini devam ettirmiştir. Tarihi alanda, Fransız dönemi kent morfolojisi korunmakla birlikte, yeni kurulan bölgelerde St. Lawrence Nehri’ne dik gelen düzensiz bir ızgara düzeni uygulanmıştır(Harita 3). Ticari gelişmelerin baskısı altında yapılan kentsel gelişim ve değişimler, 20. yy ortalarında Mount Royal ile surlarla çevrili olduğu bilinen tarihi kent arasında kalan bölgedeki tarihi yapıların yıkılarak yerine çok katlı, modern binaların inşa edilmesine sebep olmuştur. Peker⁸, 1930’lardan sonra oluşan değişimi şöyle anlatmaktadır; “... zengin aileler West-

Resim 1. Ramusio tarafından çizilen Hochelaga yerleşimi (Spendlove, 1958: 91)

mount ve Outremont’a göç ettiler. Düzinelerce yüksek apartman inşa edildi ve daha çok sayıda konak yıkılmaya başlandı... Büyük konakların bir çoğu merkezdeki yoğun yapılaşmanın baskısı altında yıkıldı. Ayakta kalanlar konsolosluk, kondominium, ofis, özel kulüp ve hatta manstır olarak kullanılmış, bir kısmı da Royal Victoria Hastanesi ve McGill Üniversitesi Vakıfları’na verilmiş, fakülte, hastane ve yönetim binalarına dönüştürülmüştür. Yeni sahipleri evlerin içini değiştirmiş ve hatta bozmuştur”.

Harita 1. Fransız döneminde Montreal kenti. 1758 yılında çizilmiş olan haritada surlar, sokak dokusu ve yapılar görülmektedir.

Harita 2. 19. yüzyıl İngiliz döneminde Montreal kenti. Surların yok olduğu ve yeni caddelerin açıldığı görülmektedir.

Resim 2. Zengin tüccarların oturduğu Great St. James Caddesi’nden bir görünüm. 1850’de John Murray tarafından resmedilmiştir.

Harita 3. 19. yüzyıl kentin sokak dokusu. Yeni açılan cadde ve sokakların St. Lawrence Nehri'ne dik gelen düzensiz bir ızgara sistemini takip ettiği gözlenmektedir.

Kentin bir metropol olarak gelişimi 20. yy'ın ikinci yarısında da devam etmiştir. Özellikle Habitat 67 ve Expo-67 'nin Montréal'de düzenlenmesi ve 1976 Olimpiyat oyunlarının burada gerçekleştirilmesi kentin gelişimine katlı sağlamıştır.

Kuruluşundan itibaren fiziki, idari ve sosyal yapısındaki değişimler ve gelişimlerle bir metropol kente dönüşen Montréal, günümüzde sahip olduğu kültür varlıklarının korunması ve sunumu için yoğun çalışmalar gerçekleştirmektedir.

MONTREAL KENTİNDE KORUMA ALANININ OLUŞUMU VE YAPILANMASI

Montréal'deki koruma bilinci 1858 yılında kurulan "Tarih Kurumu" (Société Historique) ile başlamıştır. Kentte bu bağlamda kurulan ilk Frankofon sivil toplum kuruluşu olan kurumun yöneticiliğini kentin ilk belediye başkanı Jacques Viger yapmıştır⁹. Kurum, koruma ile ilgili toplumsal bilinçlendirme faaliyetlerinde bulunmuş ve Mount Royal'ın korunması ile ilgili kentte bir duyarlılığın oluşmasında etkin rol oynamıştır. Derneğin faaliyetlerini takiben 1862 yılında "Montréal Eski Para ve Arkeoloji Kurumu" (Société d'archéologie et de numismatique de Montréal) kurulmuştur.

Sivil toplumda koruma bilincinin oluşumuna yönelik yapılan çalışmaların yanında, koruma ile ilgili ilk kanun 1922 yılında "Tarihi veya Sanatsal Bir Niteliği Olan Anıtların ve Sanat Objelerinin Korunmasına İlişkin Kanun" (*Loi relative à la conservation des monuments et des objets d'art ayant un intérêt historique et artistique*) olarak çıkarılmıştır. Bu kanun çerçevesinde 1929 yılında Fransız dönemi yapısı olan Château Ramezay Montréal'in ilk tarihi anıtı olarak sınıflandırılmıştır¹⁰. Kanuna göre 1952 yılına kadar Montréal'de tarihi veya sanatsal niteliği olduğu kabul edilen anıtların sınıflandırılmaları yapılmıştır.

1952 yılında, mevcut kanun, "Tarihi ve Artistik Objeler, Yerleşimler ve Anıtlarla İlgili Kanun" (*Loi relative aux monuments, sites et objets historiques et artistiques*) olarak revize edilmiştir. Revize edilmiş yeni kanunla beraber koruma kapsamına, anıt ve objelere ek olarak, yerleşim yerleri de dâhil edilmiştir. Bu kanunla beraber bu zamana kadar yapılan parçacı koruma anlayışında kapsamlı değişimler olmaya başlamıştır. Bu değişimler çerçevesinde, 1962 yılında Eski Montréal'de yapılan kötü koruma çalışmalarına çözüm üretmek için, belediye bünyesinde, kentin ilk belediye başkanının adını taşıyan, Viger Komisyonu (Commission Viger) isimli bir danışma birimi kurulmuş, 1964 yılında Eski Montréal tarihi bölge olarak ilan edilmiş ve 1965 yılında Eski Montréal için bir Master Plan önerisi yapılmıştır.

1970-1980 yılları arasında Eski Montreal tarihi çevrenin korunması açısından önemli gelişmeler olmuştur. 1963'de Québec hükümetince onaylanan Québec Kültürel Mülk Yasası (Cultural Property Act), 1972 yılında Kültürel Eserler Komisyonu'nun (Commission des biens Culturels) kurulmasıyla beraber Montréal'de de uygulanmaya başlamıştır. Yasa; tarihi anıt, tarihi bölge, tarihi sit alanı, arkeolojik mülk ve doğal bölge'nin korunmasına yönelik tanımlamalarda bulunmaktadır¹¹. Kültürel Eserler Komisyonu'nun kuruluşunu takiben 1973 yılında "Montréal'i Korumak" (Save Montréal) ve 1975 yılında "Montréal Mirası" (Héritage Montréal) isimli kuruluşlar kurulmuştur. 1979 yılında ise Kültür Bakanlığı ile Montréal kenti arasında Eski Montréal'in ve Montréal mirasının korunmasına yönelik bir anlaşma yapılmıştır. 1979-2005 yılları arasında altı defa yenilenen anlaşmayla miras koruma ve kültürel gelişime aktarılan bütçe 200 milyon Kanada Dolarını geçmektedir¹².

1980-1990 yılları arasında halkın tarihi çevre korumaya katılımı, sit alanlarının belirlenmesi, korumayla ilgili kurum ve kuruluşların oluşturulması, Montréal mimari envanterinin çıkarılması gibi konu başlıklarında çalışmalar yapılmıştır. Halkın Montréal mirasına karşı duyarlılığının arttırılması amacıyla Montréal Kentsel Komitesi tarafından "Geleneksel Mimarinin Repertuarı" (*Répertoire d'architecture Traditionnelle*) isimli 14 ciltlik dergi yayınlanmıştır. 1981 yılında "Montréal Taşınmaz Mimari Miras Kurumu" (Société Immobilière du Patrimoine Architectural de Montréal) kurulmuştur. Yine aynı yıl, Saraguay ağaçlık alanı Montréal'in ilk doğal siti ilan edilmiştir. 1986 yılında Kültürel Mülk Yasası belediyelere kendi miraslarını koruma yetkisi vermek üzere revize edilmiş ve Montréal,

Outremont ve Westmount gibi büyük belediyeler bu değişimle kendi miraslarını korumak açısından avantajlı bir döneme girmişlerdir¹³. Yasadaki değişikliğe dayanarak Montréal belediyesi 1987’de “Kültürel Eserlerin Korunması İçin Montréal Danışma Komitesi”ni (Comité consultatif de Montréal sur la protection des biens culturels) kurmuş ve “Mount Royal” miras alanı olarak sınıflandırılmıştır¹⁴.

1990–1992 yılları arasında Montréal’in ilk “Kentsel Master Planı” hazırlanmıştır. 1996 yılında ise, kentin koruması ve gelişimiyle ilgili olarak “Montréal Gelişme/İmar Kurumu” (*Société de développement de Montréal*) kurulmuştur¹⁵.

2000’li yıllara gelindiğinde Montréal Miras Kurulu (2002) ’nun oluşturulması ile Montréal’deki koruma yaklaşımının doğal, kültürel, somut ve somut olmayan değerlerin halkın katılımı ile korunup geleceğe aktarılması hedeflenmiştir. 2002 yılında Québec hükümeti tarafından çıkarılan “Doğal Mirası Koruma Kanunu” (*Loi sur la conservation du patrimoine naturel*) ile “Mount Royal” miras alanından çıkarılıp tarihi ve doğal sit alanı olarak tescillenmiştir.

Montréal kentinde sivil girişimlerle başlayan koruma faaliyetleri yine halkın katılımı ve resmi birimlerin uygulamalarıyla devam etmektedir. Montréal’de tarih içinde anıt ve obje korumasından, yerleşim, doğal ve kültürel varlıkların tüm somut ve somut olmayan değerlerini içerecek şekilde korunması anlayışının geliştiğini görmekteyiz. Fransız ve İngiliz dönemlerine ait kültür varlıklarının çoğunu kaybetmiş olan Montréal metropolünün geçmişten kalan en önemli mirası şüphesiz Eski Montréal’in morfolojisidir. Eski kent sokak dokusu yeni kentin oluşumunda referans olmuş ve düzen yeni kentte de büyük oranda devam etmiştir. Az sayıda kalan kültür varlıklarının korunmasına yönelik edinilen sosyal bilinçlenme ve oluşturulan yasal araçlar ile Montréal’deki koruma faaliyetlerini yürüten resmi kurumlar (Federal Hükümet, Yerel Hükümet ve Belediye) ve sivil kurumlar metropoliten kentin kültür varlıklarına yönelik oluşturduğu baskılara karşın Montréal mirasını en iyi biçimde korumaya ve sunmaya çalışmaktadırlar.

MONTREAL METROPOLÜNDE MEVCUT TARİHİ ÇEVRENİN KORUNMASI VE SUNUMU

Yukarıda da belirtildiği gibi, tarihi kent dokusu Mount Royal’ın güneyinde, St. Lawrence Nehri kıyısında yer almaktadır (Harita 4). Surlarla çevrili olduğu bilinen bu alandaki kültür varlıklarının çoğu 19.yy. İngiliz hakimiyeti döneminden kalmıştır. Bununla birlikte az sayıda Fransız dönemine ait anıtsal

yapı da günümüze ulaşmıştır. Château Ramezay ve Notre- Dame Bazilikası Fransız dönemine ait örneklerden sayılabilir (bkz. Harita 4).

Surlarla çevri bir liman kenti olan Eski Montréal, zaman içinde surların yıkımı ve kent sakinlerinin 20. yy. ortalarında yeni kente doğru göç etmelerinin etkisiyle çöküntü alanı haline gelmiştir. Bu alanda gerçekleşen fiziki yıpranma ve sosyal değişime çözüm olarak 1980’den sonra Federal Hükümet ve Yerel Hükümet ortaklığı ile Eski Montréal’i iyileştirme, sağlamlştırma çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmaların önceliğini hızla yıpranan kültür varlıklarının onararak yeniden işlevlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, 18. yy’dan kalan yapılar restore edilerek restoran ve butiklere dönüştürülmüş, özellikle turistlerin yoğun olarak geldiği Notre-Dame ve St-Paul Caddelerinde yer alan yapılar yeniden işlevlendirilmiştir (Resim 3). Restoran ve butik gibi yeni fonksiyonların yanında, Eski Kent’te bulunan anıtsal nitelikteki yapılar ve alanların bir kısmı özgün işlevini devam ettirecek, bir kısmı ise yeni işlevler yüklenerek korunmuşlardır.

Örneğin; Montréal’in 11. Valisi Claude de Ramezay tarafından 1702 yılında inşa ettirilen Château Ramezay günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Ramezay’ın Fransa-Normandy özlemi ile

Resim 3.19.yy.’da Notre-Dame Caddesi’nden bir görünüş

Harita 4.Tarihi kentin günümüzdeki haritası

memleketindeki şatolara benzeyen bir yapı yaptırma isteği sonucu inşa edilen yapıda, günümüzde, Montréal'in 18. yy günlük yaşamını anlatan kalıcı sergi ile geçici sergiler bulunmaktadır. Kanada'nın ilk bankası Montréal Bankası da günümüzde 19. yy bankalarını anlatan bir müze olarak kullanılmaktadır (Resim 4). 1903 yılında inşa edilen itfaiye binası ise, günümüzde yerlilerin yaşadığı dönemden günümüze kadar geçen süreçte Montréal tarihini günlük yaşam vurgusu üzerinden anlatan bir müze olarak hizmet vermektedir (Resim 5).

Özgün işlevini devam ettiren anıtsal nitelikteki yapıların başında Kuzey Amerika'daki en görkemli kiliselerden biri olan Notre- Dame Bazilikası gelmektedir (Resim 6). Şehrin 1829 yılı Katolik dönemi örneklerinden olan Bazilika, dini yapı olması nedeni ile işlevini devam ettirmektedir. Bununla birlikte, turistler için de önemli bir ziyaret yeridir.

Alan ölçeğindeki yeni işlevlendirmeye eski liman (vieux-port) örnek olarak verilebilir. 19. yy da Ku-

zey Amerika'daki en önemli limanlardan biri olan eski limanın 20. yy başlarında önemini yitirmesi sonucu, bölgede yapılan iyileştirme çalışmaları kapsamında, 1980'lerin sonunda bu alan kentlinin ve ziyaretçilerin kullanımına açık bir park haline dönüştürülmüştür (Resim 7). St. Lawrence Nehri boyunca oluşturulan park, tarihi şehri Nehre bağlayan geniş bir açıklık oluşturmuştur. Park düzenlemesinin yanı sıra iskelelerden biri Montréal Bilim Merkezi (Center des Sciences de Montréal) olarak kullanılmaktadır (Resim 8).

Özgün işlevini devam ettiren alanlardan biri Palace d'Armes meydanıdır. Palace d'Armes meydanı Montréal Bankası (*Banque de Montréal*) ve Notre-Dame Bazilikası ile tanımlanan Fransız döneminden beri varlığını sürdüren tarihi bir meydandır ve günümüzde de meydan olma niteliğini devam ettirmektedir. (Resim 4)

Kentin surlarına ait kalıntılar ise birkaç yerde izlenebilmektedir. Belediye binası önündeki alan surları sergileyen halka açık bir park (Champ de Mars) olarak düzenlenmiştir. (Resim 9)

Modern şehir merkezi ise Mount Royal ile tarihi kent arasında gelişmiştir. Tarihi yapıların yıkılarak yerine yeni yapı inşa edilmesi ile gelişen bu alanda, 1950'lere kadar çok katlı bina yapımına onay verilmemiş, 1950 sonrasında yüksek binalar yapılmaya başlanmıştır¹⁶. Montréal'deki çok kat-

Resim 4. Montréal Bankası ve Palace d'Armes meydanı

Resim 5. Centre d'Histoire de Montréal (eski itfaiye binası)

Resim 6. Notre- Dame Bazilikası

lı yapıların öncüsü Palace Ville Marie'dir (Resim 10). Haç plan şemasına sahip olan ve 1962 yılında tamamlanan 46 katlı yapı, ofisler ve alışveriş birimlerinden oluşmaktadır. Yeraltında tasarlanan alışveriş birimleri ile Montréal'deki Dünya'nın en büyük yeraltı kentinin oluşmasının temelini oluşturmuştur ve farklı bir biçimlenmeyle Montréal'in tarihi kent dokusundan ayrılmıştır. (Resim 11, 12)

Palace Ville Marie ve ardından inşa edilen çok katlı yapılar ile kentin tarihi silüeti değişmiştir (Resim 13). Mount Royal ile tarihi kent arasında gelişen çok katlı yapılar tarihi kentten oldukça farklı bir ölçek sergilemektedir. Az katlı tarihi yapıların hemen arkasından yükselen ve inşa edildikleri bölgedeki tarihi yapıların yıkılmasına neden olan çok katlı yapılar, özgün tarihi dokuyu bozuyor olmakla birlikte, kendi dönemlerinin mimari anlayışını ve öncü yapılarını içermesi ile kente farklı değerler de katmaktadır. Örneğin, tarihi kentin kuzeyinde yer alan Montréal Kongre Merkezi (*The Palais Des Congrès De Montréal*), özgün mimari özellikleri ile kente yeni görsel ve estetik değerler sunmaktadır (Resim 14).

Diğer taraftan, son 50 yılda gelişen bu alanda gökdelenlerin ve yeni yapıların arasına sıkışmış tarihi yapılar da bulunmaktadır (Resim 15). Bu bölgede hızlı gelişim ve değişim sürecinde tarihi konutlar da özgün işlevlerini kaybederek otel, kafe veya restoran olarak yeniden işlevlendirilmişlerdir (Resim 16).

Gelişimin getirdiği göçlerle bölgeye gelen yeni kişiler, kendi kültürlerini de getirerek Montréal'in kültürel çeşitliliğini artırarak yeni kazanımlar sağlamıştır. Modern şehir merkezinde gelişen Çin Mahallesi, mimari yapıları ve sunduğu geleneksel yemekleri ve yaşam biçimi ile kentin günümüzdeki kültürel çeşitliliğini yansıtmaktadır. (Resim 17)

Montréal'deki koruma altındaki modern yapılara örnek olarak Expo-67 ve Habitat 67 binaları ile Olimpiyat Parkı verilebilir. St. Lawrence Nehri

Resim 7. Tarihi limanın olduğu alanda St Lawrence Nehri Boyunca oluşturulan park

Resim 8. Montreal Bilim Merkezi (Montréal Science Center)

Resim 9. Sur kalıntılarının izlenebildiği park (Champ de Mars)

Resim 10. Ieoh Ming Pei ve ortakları tarafından tasarlanan Palace Ville Marie

Resim 11. Palace Ville Marie - yeraltı alışveriş birimlerine iniş

Resim 12. Montréal yeraltı tünellerinden görünüş

Resim 13. Tarihi kent ile Mount Royal arasında yükselen çok katlı binalar ve arkasında görünen Mount Royal ile oluşan yeni kent silüeti

Resim 14. Montréal Kongre Merkezi

üzerindeki Sainte-Hélène adasında yer alan Expo-67 için inşa edilen yapılar Montréal'in modern bir kent olarak gelişiminde önemli rol oynamıştır. Expo-67 için inşa edilen yapılardan en önemlilerinden biri Amerika pavyonu Biosphère'dir (Resim 18). 1976 yılında geçirdiği yangından sonra kapanan yapı 1980 yılında "Environnement Canada" tarafından çevre müzesi olarak düzenlenmiş ve kullanıma açılmıştır. Habitat 67 kapsamında inşa edilen ve mimarlık tarihine geçmiş olan prefabrik küplerden oluşan Habitat konutları halen konut işlevini devam ettirmektedir (Resim 19).

1976 Yaz Olimpiyat oyunları için inşa edilen Olimpik Park'ın bir bölümü günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Velodrom olarak inşa edilen Biodôme ise, günümüzde Doğa Müzesi olarak kullanılmaktadır (Resim 20). Montréal Kulesi ise ziyaretçilerin kullanımına açılmıştır. Kule yüzeyindeki funiküler yardımı ile çıkılan seyir alanında, 175 m. yükseklikten Montréal'in izlenmesine olanak sunulmaktadır (Resim 20)

Günümüzde tarihi yapıların kullanımına baktığımızda, bu çöküş ve iyileştirme dönemi sonucunda özgün işlevlerin ve özgün kullanımların kaybolduğu görülmektedir. Bir metropol olarak gelişen

Resim 15. Çok katlı binaların arasına sıkışmış tarihi yapılar

Resim 16. Restoran ve kafe olarak işlevlendirilen konut yapıları

ve ticari gelişmelere bağlı oluşan hızlı kentsel dönüşümler sonucunda, Montréal tarihi kenti, özgün biçimlenmesi ile değişen yaşam ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Küçük kentlerde, değişen yaşam koşullarına uyamama sorunu ile karşılaşılan tarihi alanların yaşadığı terk edilmişliğin yerine, hızla değişen ve gelişen bir metropolün parçası olarak Montréal tarihi kenti, yeni yaşamın getirdiği ihtiyaçlar çerçevesinde işlevsel değişikliklerle yaşamına devam edebilmiştir. Bu yok olma ve değişimin yanında oluşan yeni çevrede, korunmaya değer birçok modern yapı bulunmaktadır. Bu yapılar da tarihi çevrede olduğu gibi benzer işlev değişikliklerine uğramaktadırlar.

SONUÇ

17. yy da Fransızlar tarafından kurulan Montréal, 18. yy.da coğrafi konumu nedeni ile önemli bir kent halini almış ve 20. yy başına kadar da New York ile rekabet eden bir ticaret şehri olmuştur. St. Lawrence Nehri kıyısında liman kenarında gelişen tarihi kent, zaman içinde Mount Royal'e doğru genişlemiş ve 20. yy ortalarında Montréal'in büyümesi ile tarihi merkez çöküntü alanı haline gelmeye başlamıştır. 1980'lerden sonra bu bölgede dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiş.

Eskiden surlarla çevrili olduğu bilinen, liman çevresinde gelişen tarihi kent dokusu daha çok 19. yy yapıları ile korunarak günümüze ulaşabilmiştir. Bununla birlikte metropol olmanın getirdiği hızlı değişim ve gelişimler sonucunda bu alandaki yapı ve alanların büyük kısmı özgün işlev ve kullanımlarını kaybetmiş, tarihi çevrenin sosyal yapısı değişmiştir. Tarihi alan günümüzde sadece fiziksel yapısı ile korunabilmektedir.

Tarihi yapılara verilen yeni işlevlere bakıldığında, çoğu anıtsal yapının Montréal'in tarihini anlatan, kültürel yaşamını sergileyen müzelere dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu çerçevede, kaybolan geleneksel yaşamın ve yaşam biçimlerinin, tarihi yapıların içinde düzenlenen müzelerle korunmaya ve gelecek kuşaklara aktarılmaya çalışıldığı söylenebilir. Müze gibi kültürel işlevler yüklenen tarihi yapıların yanında, restoran, kafe, dükkân gibi yeni işlevler yüklenen kültür varlıkları da bulunmaktadır. Bu yapılara yüklenen işlevin, kültür varlıklarının mekânsal ve fiziksel değerlerine zarar verdiği gözlenmektedir. Yerel Hükümet veya Belediye tarafından tescilli bile olsalar, iç mekân müdahalelerine izin veren koruma anlayışı sonucunda, cephesi korunmuş içi tamamıyla modern bir kimliğe kavuşmuş kültür varlıklarının oluştuğunu söylemek mümkündür.

Resim 17. Çin Mahallesi'ne giriş

Resim 18. Biosphère, Çevre Müzesi

Resim 19. Habitat 67 Konutları

Resim 20. Biodôme (Doğa Müzesi) ve Montréal Kulesi

Tarihi kent ile Mount Royal arasındaki alanda oluşan yeni Montréal yerleşimi, tarihi dokunun fiziksel ve mekânsal niteliklerinin kaybolmasına neden olmuştur. Yüksek, modern yapıların arasında sıkışıp kalmış, dokuda serpilmiş gibi duran kültür varlıkları bir bütünü oluşturabilecek referanslar içermeseler de, mevcudiyetleriyle tarihsel çevreye yönelik bilgiler sunmaktadırlar. Öte yandan, yeni Montréal yerleşiminde var olan yapılar, kente modern mimarlık adına yeni değerler kazandırmaktadır. Eski kentle yeni kent arasındaki geçiş, mimarlık anlayışındaki değişimin, üçüncü boyutta algılanması olarak yorumlanabilir.

Değişen, gelişen, korunan ve yeni değerler eklenen yapısı ile Montréal oldukça dinamik ve çeşitlilik içeren bir mimari çevre sunmaktadır. Metropoliten kentin dinamikleri arasında kültür varlıklarının korunması sorunsalı ile karşı karşıya kalan korumayla ilgili tüm resmi ve sivil kurumlar, bu sorunsala aşmaya yönelik olarak halkın katılımı, bilinçlendirilmesi, yeniden işlevlendirme, kültür varlığını kentsel mekâna dâhil etme ve sunma gibi çeşitli koruma yaklaşımlarıyla mevcut kültürel değerlerini gelecek nesillere aktarmaya çalışmaktadırlar.

DİPNOTLAR

¹S. Leacock, *Leacock's Montréal*, Toronto:McClelland and Stewart Limited, 1963, s.11. A.U. Peker, "Montréal'in Mirası", *Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç Cevat Erder'e Armağan*, (Der. Şahin Güçhan N.), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 2003, s.157.

² S. Leacock, a.g.e., s.16.

³ A.g.e.

⁴ A.U. Peker, a.g.e.

⁵ A.g.e.

⁶ <http://www.collectionscanada.gc.ca> (10.05.2009)

⁷ A.U. Peker, a.g.e., s.158.

⁸ A.g.e., s.158.

⁹ Montréal Heritage Council, "Heritage At The Heart of Montréal Life and Culture, Activity Report and Courses of Action, 2003.

¹⁰ A.g.e., A.U. Peker, a.g.e., s.163.

¹¹ A.U.Peker, a.g.e.

¹² Montréal Heritage Council, a.g.e.

¹³ A.g.e., A.U.Peker, a.g.e.

¹⁴ A.g.e.

¹⁵ A.g.e.

¹⁶ A.g.e., s.165

KAYNAKÇA

Peker, A.U. "Montréal'in Mirası", *Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç Cevat Erder'e Armağan*, der. N. Şahin Güçhan, Mimarlık Fakültesi, ODTÜ, Ankara, 2003, s.155-177.

Spendlove, G. *The Face of Early Canada*, The Ryerson Press, Toronto, 1958.

Montréal Heritage Council, *Heritage At The Heart of Montréal Life and Culture, Activity Report and Courses of Action*, Montréal, 2003.

Leacock, S. *Leacock's Montréal*, McClelland and Stewart Limited, Toronto, 1963.

<http://www.collectionscanada.gc.ca>

www.davidrumsey.com

http://www.vieux.montreal.qc.ca/images/pdf/loc_3a.pdf

RESİMLERİN KAYNAKÇALARI

Resim 1. Spendlove, 1958: 91

Resim 2. Spendlove, 1958: 143

Harita 1. David Rumsey Collection – www.davidrumsey.com – 10.05.2009

Harita 2. www.davidrumsey.com – 10.05.2009).

Harita 3. David Rumsey Collection – www.davidrumsey.com – 10.05.2009

Harita 4. http://www.vieux.montreal.qc.ca/images/pdf/loc_3a.pdf

Resim 4. Spendlove, 1958: 93

FRANSA'DA KORUMA OLGUSU VE KORUMA MEVZUATININ GELİŞİMİ

Nazlı Songülen, Şehir ve Bölge Planlama Öğrencisi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi

Koruma olgusu, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, modernizm ile birlikte gittikçe tahribata uğrayan doğal ve tarihi çevreler ile yapıların korunması ve daha sonraki nesillere aktarılmasını; bu alan ve yapıların barındırdığı bilgi değeri, enderlik değeri, evrensel olma değeri gibi niteliklerinin gelecek nesillere kadar taşınmasının amaçlanması fikirleriyle gelişmiştir.

Bu çalışma, Fransa'da koruma olgusunun gelişiminin ve buna bağlı olarak koruma mevzuatının evrilme sürecinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu çerçevede, Fransa'da koruma konusuna ilişkin girişimlerin ve yasal düzenlemelerin tarihsel gelişiminden bahsedilmektedir. Çalışmanın devamında da Paris'te "Le Marais" bölgesindeki koruma planı süreci tartışılarak kentsel sit alanlarına ilişkin mevzuattaki yaklaşımların planlara nasıl yansıdığı ve planlama sürecinde dikkat edilen konular tartışılacaktır.

Bu bağlamda, çalışma dört ana başlık altında aktarılacaktır. Fransa'da Koruma Olgusunun ve Tarihi Çevre Kavramının gelişimi, Fransa'da Koruma Mevzuatının gelişimi ve içerikleri, örnek kent; Paris-Le Marais Koruma Planları ve sonuç kısmında da değerlendirmenin olduğu son bölüm bulunmaktadır.

FRANSA'DA KORUMA OLGUSUNUN VE TARİHİ ÇEVRE KAVRAMININ GELİŞİMİ

Fransa, tespit edilen en eski kentsel izlerin Antik Roma Dönemi'ne ait olduğu, bu anlamda 2000 yıllık tarihe sahip olan bir ülkedir. Koruma üzerine ilk girişimler, kişilerin özel girişimleriyle gerçekleşmiştir. Bu bağlam da ilk defa, 1533 yılında, I.François, Nîmes kentini gezerken, kenti çok beğenmiş ve kentteki bütün anıtsal yapıların korunması için emir vermiştir. Devam eden yıllarda da, devlet görevlileri dışında kişiler de anıtsal yapıların korunması üzerine girişimlerde bulunmuştur. Fransa tarihindeki önemli olaylardan olan Fransız Devrimi de bu anlamda hem yıkıcı hem de öncü olmuştur. Dinsel fanatizme ve monarşiye karşı duran devrim, bu fikirleri sembolize eden yapıların da yağmalanmasına, yakılmasına ve yıkılmasına neden olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte, devrimin ikinci yılında hazırlanan iki kararnamede, Cumhuriyet'in malı olan bütün yapıların korunup dökümlerinin çıkarılmasına karar verilmiş ve eski eserlerin 'sadece' emanetçileri oldukları üzerinde durulmuştur. Bu hareketler, Fransa'da koruma konusundaki ilk gelişmelerdir.

Bu gelişmelerden sonra, 1884 yılında, Alexandre Lenoir'ın, en önemli olarak nitelendirdiği sanat

eserleri toplanmış ve Fransız Anıtlar Müzesi (Le Musée des Monuments Français) kurulmuştur¹.

XIX. yüzyıldan bahsederken, koruma konusunda girişimlerin yasallaşma çabasının yanında bir yandan da sanayileşmeyle, tarihi kent merkezlerinin tahrip edilmeye başlandığı görülmektedir. 1816 yılında, İç İşleri Bakanlığı, anıtların korunması ve dökümlerinin çıkarılması için genelge hazırlamıştır. Bu yüzyılda, yasal çerçeveden öte, aydınların da korumaya yönelik kişisel girişimleri vardır. Bu yıkımlar üzerine Victor Hugo'nun "Fransa'nın Anıtlarının Yok Edilmesi" makalesinde, yapıların kullanım ve güzellik değerleri olduğundan ve kullanımın mülk sahibine, güzelliğin herkese ait olduğu tespiti yapılmaktadır.

KORUMA MEVZUATININ GELİŞİMİ VE İÇERİKLERİ

Korumaya yönelik ilk yasal düzenlemenin 1887 yılında gerçekleştiği bilinmektedir. Ancak bunların öncesinde, 1830 yılında ilk yasal "önlem" olarak, Fransa'daki bütün anıtsal yapıların dökümlerinin konu hakkında yetkin bir kişi tarafından çıkarılması ve nasıl bir onarım gerektiğine dair rapor hazırlanması ve bununla birlikte, "Tarihi Anıtlar Genel Müfettişliği"nin kurulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. **Bunun üzerine Tarihi Anıtların Korunması Genel Müfettişliği** kurulmuştur ve bu müfettişlik, 1837 yılında **Tarihi Anıtlar Milli Komisyonu**'na dönüştürmüştür. 1887 yılına gelindiğinde, hazırlanan bu önlemler yasalaştırılmış ve bu yasa, 1889 yılında eklenen birkaç kararnameye güçlendirilmiştir. 1906 yılında ise "sit alanlarının korunmasına" ilişkin yasa çıkarılmıştır. Bu yasanın önemi, daha öncesinde anıtsal yapılarla sınırlı kalan koruma anlayışının, yapı ölçeğinden kurtulması ve "sit" kavramının getirilmesini sağlamasıdır. 1913 tarihinde de ayrı bir yasa çıkarılır. Bu iki yasa, korumanın örgütlenmesine dair bir biçim belirlemektedir. Koruma alanı, bölge ve alt bölgeler olmak üzere iki ayrı kola ayrılmıştır. Tanımlanan bölge ve alt bölgelerin başında vali ve o yöreden seçilmiş kişiler ve resmi görevliler bulunmaktadır. Yerel kişilerle birlikte, aynı zamanda sivil toplum örgütleri de koruma sürecine katılımda bulunmuşlardır. Böylelikle koruma çalışmaları, hem devletin denetiminde hem de yerel kişilerin ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla demokratik bir biçimde gerçekleşmiştir.

1930 yılında getirilen yasada ise, doğal yapıların sanatsal, tarihi, bilimsel, güzel görünümlü ve ünlü sitelerin korunmasına yönelik türde ve ilk kez "do-

ğal sit alanı" kavramı ortaya çıkmıştır. Anıt kavramı, insan eliyle yapılandan farklı bir boyuta geçmiş doğal öğeleri de içermiştir.

1941 yılında 1913 tarihli yasaya eklenmek üzere yeni bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasada, toprak altında gömülü olan kalıntılara ilişkin yapılacak her türlü müdahalenin devletin denetimi altındaki arkeolojik kazılarla gerçekleşmesi hükmü getirilmiştir.

1913 tarihindeki yasadan sonra 1943 yılında, bu yasaya ek olarak anıtsal yapılar için anıtsal yapıyı merkez alacak şekilde 500 m yarıçaplı çizilen daire içindeki imar hareketlerini Kültür Bakanlığı Bölge Yetkilisince denetleneceği 500 metre kuralı getirilmiştir. Böylelikle, anıtsal yapıların çevresine dair düzenlemeler için ilk girişimlerde de bulunulmuştur².

Birbirini bütünler şekilde eklemlenerek gelişen bu sürecin sonrasında, koruma konusuna apayrı bir bakış getiren "**Malraux Yasası**" 1962 yılında kabul edilmiştir. Malraux yasası, sil baştan getirilen bir yasa olmamış, 1915 tarihli yasaya yapılan eklemelerle şekillenmiştir. Modernizmin etkili olduğu bu geleneksel kent dokularının sağlıklı koşullar sunduğu öne sürülerek bu alanların yıkılması söz konusu olmuştur. Özellikle, 2. Dünya Savaşı sonrasında kentlere artan göçle birlikte yeni konut ihtiyacı üzerine geleneksel kent dokuları, merkezde yer almaları sebebiyle emlak sektörü ve müteahhitler için yıkıp yerine yeni konut üretmek açısından çekici alanlar haline gelmiştir. Malraux yasasının önemi, koruma konusunda ilke belirleyici olması ve sistematik bir biçimde hem planlama sürecinin hem de araçların şemasını belirlemesidir.

Yasaya göre, koruma alanı; "üzerinde, tamamında veya bir kısmında restorasyon vb. tasarruflarda bulunabilecek tarihi, estetik niteliğe sahip yapılar bütünü veya doğal alanlardır." şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda koruma alanı için herhangi bir sınıflandırma yapılmamakta, ayrıca doğal ve tarihi çevreler birbirinden koparılmamakta, aynı tanım üzerinden koruma politikaları geliştirilmektedir. Dolayısıyla, bu tanım, aynı zamanda planlama süreci için de olanaklar yaratmaktadır.

Mevzuattaki bu genel tanım, koruma alanlarına ilişkin bütüncül bir tanım vererek aslında planlama sürecinde plana karşı, bütüncül bir yaklaşım sağlanmasına da olanak vermektedir.

Fransa'da Koruma planı ve uygulama süreci incelendiğinde, ilk olarak koruma alanlarının ne şe-

kilde saptanacağı tanımlanmıştır. Bu bağlamda, koruma planının yapılacağı kentteki sorumlu Belediye Meclisinin Kültür Bakanlığı'na başvurması gerekmektedir. Böylelikle, belediyelerin kendi girişimleriyle plan yapma yetkisi ortadan kaldırılmış olmaktadır. Böylelikle, hem koruma ilke, plan ve stratejileri hazırlanırken sistematik bir sürecin takip edilmesi sağlanmakta, hem koruma harcamalarının çok büyük kısmının devlet tarafından karşılanması sayesinde belediyeler plan yapmaya özendirilmekte ve bu yaklaşım da koruma alanında yatırım olanakları sunulmaktadır.

1. Koruma planının hazırlanma süreci de özetle, dört bölümden oluşmaktadır.

- Koruma Alanının Ayrılması ve Sınırlarının Önerilmesi:
- Belediye Meclis Karar alır.
- Koruma Alanları Ulusal Komisyonu bu kararı inceler ve görüş bildirir.

2. Koruma Alanı İhdası ve Sınırlarının Mimarlık ve Şehircilikten Sorumlu Devlet Bakanlığınca onayı:

- Uzman bir mimar- şehir plancısı belediye tarafından belirlenir.
- Plan, devletin önerdiği uzmanlar, sivil toplum örgütleri ve belediye temsilcilerince oluşturulan "yerel komisyon" tarafından incelenir.
- Belediye Meclisi tartışır ve onaylar.
- Koruma Alanları Ulusal Komisyonu (Commission Nationale des Secteurs Sauvegardés) öneri koruma planını inceler ve onaylar.

- Koruma planı, raporu ve ekleri askıya çıkartılır ve halka sunulur.

3. Koruma Planının, Hukuki İtirazlara Belge Oluşturması amacıyla Valilik Kararı ile Yayınlanması

- Halktan gelen itiraz varsa, itiraz "yerel komisyon" tarafından incelenir.
- Belediye Meclisi tekrar karar alır.
- Koruma Alanları Ulusal Komisyonu planı ve eklerini ikinci kez inceler ve kararını bildirir

4. Koruma Planının Devlet Konseyi Tarafından Onayı ve Resmi Gazetede İlanı

- Gerekli koşullarda, plan revizyonu yapılır ve plan aynı süreçlerden geçer; ancak basit değişiklikler 2. askı süresinde itirazlara neden olmamış ise KAUK görüşü ile plan onaylanır.

Fransa'da koruma alanının belirlenmesinden planın kabul edilmesine kadar işleyen izlek yukarıdaki gibi özetlenebilir³. Bu sistem, hem planının koruma ilkeleri çerçevesinde denetlendiği hem de halkın ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ve fikir bildirimleriyle demokratikleştiği dinamik bir süreci ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, plan sürecinde "halkla birlikte, halk için" ilkesi benimsenmiştir.

Planın alanı belirlendikten sonra Kültür Bakanlığı'nın uygun gördüğü uzman mimar-kent plancısı ve ekibi, belediye başkanını ataması sonrasında da valinin onayından geçerek planın müellifi durumuna gelmektedir. Sonrasında plan hazırlama süreci başlamaktadır. Malraux Yasası, bu sürecinde ana başlıklarını belirlemiştir. Ancak, yasa, her planın uygulandığı yerin kendisine has özellikleri olacağı varsayımından yola çıkarak başlıklar konusunda esnektir. Bu başlıklar sırasıyla; Kentsel Morfoloji, Arsa ve Emlak Piyasası, Nüfus ve Aile Durumu, Sosyal Morfoloji, Kentsel İşlevlerin Yapısı, Donatı, Kentsel İşlevselliğin Gelişimi ve Sentez bölümleridir.

Hazırlanan bu çalışmalar, şehir plancısı-mimar ile birlikte, sosyolog, kent iktisatçısı, coğrafyacı gibi konuyla ilgili meslek alanlarında uzmanlaşmış kişilerin de değerlendirmesinden geçmektedir. Plan kararını oluşturma aşamasında da bu kişiler ortak bir çalışma ortaya koyarlar. Diğer bir deyişle, sentez kısmı çalışmanın en önemli kararların üretildiği bölüm olarak şekillenmiştir.

Planın içeriği incelendiğinde, yukarıda gruplandırılmış etütlerin yanı sıra, kentlerin kendine özel sosyal, fiziki, ekonomik, vb. koşulları göz önünde bulundurulmaktadır.(Şekil 1) Üretilen kararlar koruma planının yapıldığı tarihi çevrenin ve korunacak yapıların planla birlikte ileriye dönük estetik ve işlevsel durumuna dair kodlardan oluşmaktadır.

Koruma planları, diğer imar planlarından farklı olarak, dış cephe özelliklerinden mekan özelliklerine, iç görünümüne kadar, aynı zamanda da işlevsel özelliklerine ilişkin karar üretmektedir. Anıtsal yapılar, tescilli yapılar, işlev değişikliği gereken tescilli yapılar, yeni işlev atanan yapılar

ve değişiklik yapılacak olan yapıların mülkiyet durumu gibi özelliklerin planlarda gösterilir. Esas olarak üstünde durduğu konular; arazi kullanımlarının bir bütün olarak ele almak ve plana göre gelişme izleyecek alt bölge alanlarını belirlemek, doğal niteliği korunacak alanları saptamak, kentsel dokunun çeperinde tarihi olmayan alanlarda gerçekleşecek olan yapılaşmaya dair gelişmelerin kentsel dokuya zarar vermesini önleyecek şekilde “dengeleyici koruma kuşağı alanları” tanımlamak ve son olarak tarihi dokuyu tamamlayıcı olabilecek mevcut yapılaşma alanları üzerine plan kararları getirmek şeklinde sıralanabilir.

Özetlemek gerekirse, söz konusu plan raporunun içermesi gereken öğeler; korunacak tarihi dokuya ilişkin tarihi, coğrafi, bölge içindeki konumu, ekonomik ve demografik yapısı, mimarisi ve kentsel doku özelliklerini tanımlar, ileriye dair olması gereken kentsel işlevler için canlandırma politikaları, amaç ve hedeflerini belirler. Bunlara artı olarak, tarihi kent dokusunun çeperindeki yeni nitelikli konut dokusundaki imar faaliyetlerinin korunacak tarihi dokuyla uyumuna dikkat eder, aksi halde alınması gerekli önlemleri belirtir.

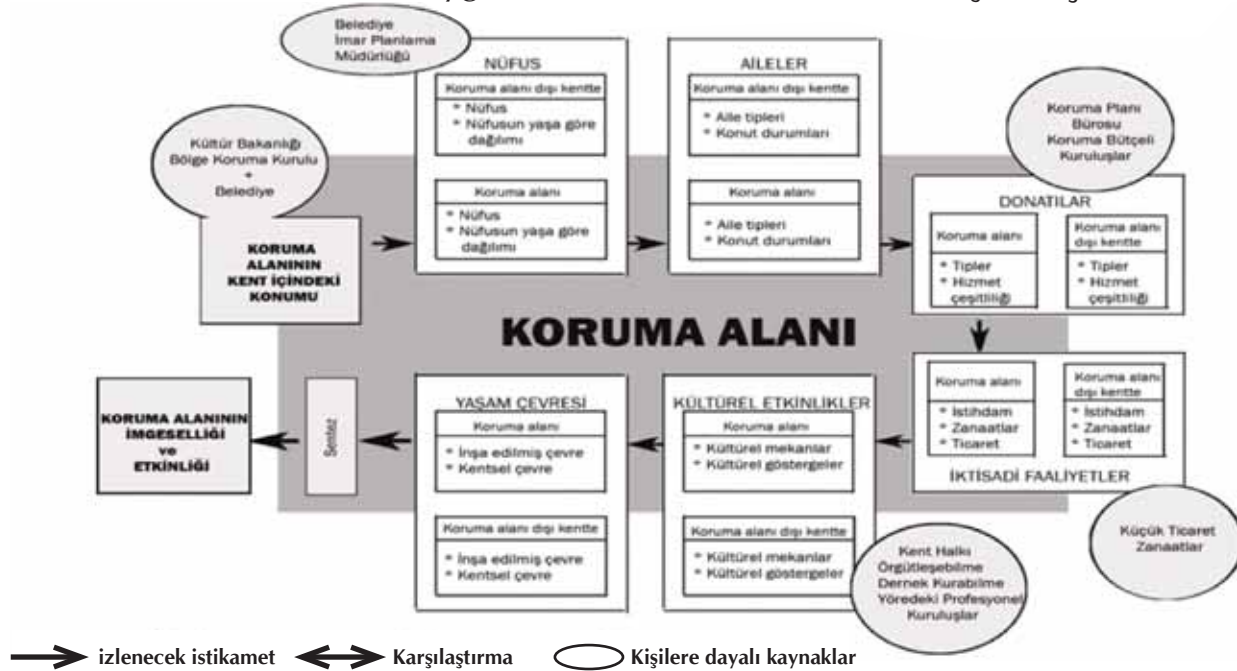
Plan raporunun ve planın içeriği incelendiğinde, üretilmesi gerekli kararların, sadece tarihi çevrenin fiziksel özelliklerine yönelik olmadığı, aynı zamanda bu alanda yaşayan insanların ve koruma alanı dışındaki bölgenin dinamiklerinin de dikkate alındığı bir planlama sürecinin kurgulandığı

anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, planda üretilen sonuç sadece koruma sınırları içerisinde yer alan bölgenin fiziki özelliklerine ve restorasyon ilkelerine dönük kararlar üretmemekte, bölgenin canlandırılmasına yönelik politikaları da belirlemektedir. Diğer bir deyişle, koruma alanı için bir vizyon üretmektedirler. Türkiye’de uygulamada olan “koruma amaçlı imar planı”, sınırlanan alandaki sadece fiziki çevreye dair karar üretmekte, çoğu zaman da sadece yapı bazında uygulanacak restorasyon çalışmalarına yönelik kodlar vermektedir. O bölgenin sosyal dinamikleri göz ardı edilmekte, yaşayan insanlara yönelik gerçekleştirilmemektedir. Aynı şekilde, Fransa’da kentin diğer planlarıyla, koruma planının uyum sağlaması da koruma planında dikkat edilen bir diğer konudur.

Bu konuların yanı sıra, Fransa’daki koruma planlarına ilişkin ortak bir dil kullanabilmek ve planlar arası kopukluğu ortadan kaldırmak için 21 maddeden oluşan bir lejant da sunulmuştur. (koruma sınırı, alt fonksiyon bölgeleri, tamamı veya bir kısmı anıtsal nitelikli tescilli yapı, korunacak cephe, kısmen veya tamamen korunması gerekli, yıkılması, müdahale ile niteliği değiştirilmesi yasaklanan yapı, vb...)

Bunun yanı sıra, planların uygulanma koşullarını da tanımlayan Fransız mevzuatı, öncelikle nazım imar planı ile koruma planları arasındaki tutarsız-

Koruma Planı Bütünü (Nazım Plan, Plan Directeur) Hazırlanma ve Uygulamasında Koruma Alan ve İlişkiler Şeması

Şekil 1

lıkları engellemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, koruma alanı içinde sivil örgütlenmeler kurulması, böylece plan sürecindeki gecikmelerin, müdahalelerin ve çok başlılığın azaltılması hedeflenmiştir.

Fransa'daki koruma yasası, koruma alanını sınırlarının çizilmesinden planlama sürecine, sonrasında da planın uygulanmasına kadar geçen sürecin çerçevesini çizmekle birlikte, uygulama sırasında gerekli mali desteğin ne şekilde sağlanacağını da tanımlamaktadır. Ancak bu finansman modellerini belirleyen yasa, Malraux yasasına 1976 yılında eklenmiştir. Fransa'nın yasasına göre, maliyeti, en yüksek oranda devlet karşılamaktadır, böylelikle belediyeleri de plan yapmaya teşvik etmektedirler. Bu bağlamda mali model şeması, Fransa'da koruma planı sürecinde önemli bir alt başlıktır.

Burada getirilen kararlardan biri, koruma alanı içindeki yapıların restorasyon ve onarım masraflarına ilişkindir. Bu masraflar, gelir vergisinden 5 yıllık bir zaman dilimine yayılarak kesilmekte, yapı restore edildikten sonra 9 yıl boyunca kiraya verilmesini şart koşmaktadır. Böylelikle, hem yapılar restore edilip korunmakta, hem de konut ihtiyacı karşılanmaktadır. Mülk sahiplerinin o alandan kopmamalarını sağlamak için koruma alanının yakınlardaki yerlere taşınmaları söz konusu olur. Bu işleyiş, o dönemde Fransa'da bulunan lojman ve işyeri krizine iyi bir alternatif oluşturmuştur. Aynı zamanda, restorasyon masraflarının, gelir vergisinden 5 yıla yayılarak düşülmesi restorasyon kalite-

sini de artırmıştır. Bununla birlikte, bu hareketlilik, inşaat sektörünü canlandırmış istihdamı artırmıştır. Bununla birlikte, onarımlara devlet gider olarak para verirken, bu yenileme sürecine katılan firmalardan, inşaat malzemeleri sanayilerinden yani oluşan ekonomik hareketlilikten kar sağlayan her kesimden vergi almaktadır. Bu yöntemle devlet, masraflarının %80'nini karşılamaktadır.

Bu süreç içinde çalışacak firmalar açısından da titiz bir yaklaşım sergilenmiştir. Restorasyonu yürütecek olan firmanın yeterliliğinin valilik tarafından tanınmış olması gerekliliği getirilmiştir. Fransa'da, bu firmaların seçimi, planın zamanlaması ve organizasyonu gibi görevlerden sorumlu olan bir kuruluş tanımlanmıştır. AFU, Kentsel Arazi Derneği (Association foncieres urbaines), işlerin ne şekilde devam ettiğini takip eden ve düzenleyen, taşınmazları olan mülk sahiplerinin üye olabileceği bir kuruluştur. Bireysel girişimciler tarafından yapılan restorasyon çalışmaları vergi indiriminden yararlanmamakta, yanlış şekilde yapılan restorasyon uygulamaları da cezai yaptırımlarla sonuçlanmaktadır. (Resim 1)

Diğer bir taraftan, bu mali model, sadece konut ve konut-işyerleri için kurgulanmıştır. Başka bir deyişle, eğer bütün yapı işyeri olarak düzenlenmişse bu modelden faydalanamamaktadır. Bu modelin amacı, hem anıtsal yapı dışında geleneksel mimariyi yansıtan konutları korumak hem de bunları restore ettikten sonra konut ihtiyacını karşılamaktır.

Resim 1. Restorasyon Müdahalesi Öncesi(solda) ve Sonrası (sağda)

Malraux yasasından sonra, 1975 yılında Nora ve Evano tarafından, Fransa'da konfor durumuna uymayan konutların iyileştirilmesinde yönelik, "Nora-Evano Raporu" hazırlanmıştır. Bu rapor sayesinde, Fransa'da özellikle sivil mimari mirasın korunmasında ve kentsel çevre düzenlemelerinde başarılı örnekler ortaya çıkmıştır. Bu rapor dâhilinde, hem çok ciddi ve ayrıntılı veriler üretilmiş hem de konut iyileştirmelerine ilişkin kamu-sivil örgütlenmeler eksenli model önerilmiştir. Bu modeller çerçevesinde, ANAH-Çevre İyileştirilmesine yönelik Ulusal Ajans-(l'Agence national de l'Amélioration de l'Habitat), OPAH -Çevre İyileştirmesine yönelik Programlı Çalışma- (l'Opération programmée d'Amélioration de l'Habitat), PACT-ARİM -Çevrenin Korunması, İyileştirilmesi, Restorasyonu ve Dönüşmesi- (Protection, Amélioration, Conservation et Transformation de l'Habitat)l'Habitat) gibi kamu-sivil işbirliği ile kurulan büyük ve küçük ölçekli örgütler kurulmuştur.

FRANSA BİNA MİMARLARI-ABF (ARCHITECTS DES BATIMENTS DE FRANCE)

1946 yılında kurulmuş olan ABF (Fransa Bina Mimarları), kentsel kültür mirasının korunması konusunda uzmanlaşmış teknik ve idari yarı-özerk bir kurumdur. Temel işlevleri; kentsel ve doğal sit alanlarında verilecek olan inşaat ruhsatlarını ve koruma planlarındaki arazi kullanım kararlarını onaylamak, koruma alanlarının sınırlarının belirlenme aşamasından, plan hazırlıkları ve onama sürecine kadar yönlendirici bir görev üstlenmek, sorumlu olduğu bölgede tarihi anıtların bakımı ve restorasyonu ile ilgilenmek, projelendirme ve uygulama sürecini denetlemektir.

ÇEVRE İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ULUSAL AJANS-ANAH (L'AGENCE NATIONAL DE L'AMÉLIORATION DE L'HABITAT)

1972 yılında geleneksel konutların sıhhileştirilmesine yönelik çalışmalardan sorumlu bir kamu kuruluşu olarak kurulmuştur. İdari yapısı, devlet temsilcileri, kiraya verilen yapıların mülk sahipleri temsilcileri, kiracı dernekleri temsilcileri, sıhhileştirme konusunda uzman dernek temsilcilerinin seçimiyle kuruma katılımının gerçekleştiği tamamen özerk bir kurumdur. Bunun dışında düzenli yayın organı bulunmaktadır. 1975 yılından önce inşa edilmiş kirada olan yapıların sahiplerine uygun koşullar yaratan bir tür yardım sandığı olarak tanımlanmıştır. Yapılardaki onarımın %25-80'i l'ANAH tarafından karşılanmakta, karşılığında kiradaki %3,5'lik artış l'ANAH'a verilmektedir.

ÇEVRE İYİLEŞTİRMESİNE YÖNELİK PROGRAMLI ÇALIŞMA-OPAH (L'OPÉRATION PROGRAMMÉE D'AMÉLIORATION DE L'HABITAT)

L'OPAH tarihi sivil mirasın sağlıklılaştırılmasında bir etkinlik modeli olarak 1977 yılında kurulmuştur. Programın içerdiği hedefler, konfor ve sağlık koşullarını günümüz koşullarına göre 6 milyon konutun iyileştirilmesi, çevre düzeni ve donatı açısından eksikliği olan yerleşim bölgelerinde yaşayan alt gelirli için aynı şartları sağlayan nüfus sağlanması, çevre düzeni ve donatı açısından fakirleşmiş kentsel kamu mekânlarının iyileştirilmesi şeklinde sıralanabilir.

L'OPAH, mülk sahipleri, belediyeler, valilik ve l'ANAH tarafından yapılacak bir sözleşme sonucunda söz konusu iyileştirme projelerini gerçekleştirebilmektedir. Model, sosyal kalkınmayı temel alan bir modeldir; ancak yapılan başarılı uygulamalar, bölgede fiyatların artışına neden olabilmekte, bu da dar gelirli kişilerin bu alanlarda kimi zaman barınamamasına sebep olmaktadır.

ÇEVRENİN KORUNMASI, İYİLEŞTİRİLMESİ, RESTORASYONU VE DÖNÜŞMES-PACT-ARİM (PROTECTION, AMÉLIORATION, CONSERVATION ET TRANSFORMATION DE L'HABITAT) L'HABITAT)

1951 yılında tam olarak bugünkü şeklini alan kurum, Fransa'da tarihi kent dokusunun iyileştirilmesinde koordinasyonu üstlenen en etkin sivil kuruluştur. Daha sonraları uluslararası düzeyde de çalışmaları olan kuruluş, küçük inşaat firmaları, kooperatifler vb. kuruluşların biraraya gelmesiyle oluşmuştur. PACT-ARİM; belediyelerle sözleşme yapma hakkına sahiptir ve bütün koordinasyonu üstlenen kurumdur. Bu sivil örgütlenme modeli, küçük inşaat girişimlerinin ve zanaatkarların, dar gelirli ekonominin ayakta durmasını sağlayarak sosyal dokunun çözünmesini engellemektedirler. Görevlerini özetlemek gerekirse, OPAH projeleri yapmak ve bu projelerdeki aktörlerle sözleşme yaparak projeleri yönlendirmek, denetlemek, koordinasyonu sağlamak, yerel idarelere ve özel ya da örgütlü toplu halk girişimlerinde danışmanlık yapmak ve bilgi sağlamak, tek ya da toplu girişimlerde teknik yardım sağlamak, yaşlı ve engelliler için evlerinde bilgi vermek, sözleşme süresince yardımcı olmak ve doğrudan restorasyon ve onarım çalışmalarını üstlenmektir. (Resim 2)

Bu ekonomik modeller ve bu modellerin işleyişine yardımcı olmak üzere kurulan kuruluşlar koruma

Resim 2. Restorasyon Müdahalesi Öncesi(solda) ve Sonrası (sağda)

alanlarında yapılan projelerin gerçekleşmesinde rol alan önemli araçlardır. Bu kuruluşlar, hem sivil toplum örgütü olarak çalışmakta yayınlarla halkı bilinçlendirmekte ve kültürel mirasın koruması için sahiplenilmesini sağlamakta hem de görev tanımlarında birbirleriyle koordineli çalışmayı esas almaktadırlar.

1962’de tarihlenen Malraux Yasası daha çok tarihi alanlardaki kentsel sit bölgelerine ilişkin kararlar üreten bir yasadır. Bunun sonrasında, küçük tarihi kentlerin ve kırsal yerleşmeler ile doğal değerlerin korunması söz konusu olduğunda 1983 yılında “Kentsel Mimari Miras ve Doğal Değerleri Koruma Bölgeleri” (ZPPAUP) isimli yasa yürürlüğe girmiştir. Malraux yasasından farklı olarak bakanlıkların yetkilerini yöre belediyeleri ve devlet arasında paylaşırmasıdır. Ancak yerel yönetimlerin deneyimsizliği sebebiyle Kültür Bakanlığı’na bağlı olan ABF’yle belediyelerin işbirliği yapma gereksinimini ortaya çıkmıştır. 1983 yılında gelen bu yasa devletin kültür mirası konusundaki sorumluluğuna resmi nitelik vermiş ve ülkede bulunan bütün idari birimlerin hepsini bu sorumluluğu paylaşmaya davet etmiştir.

Bu bağlamda, Malraux yasasından farklı olarak, koruma alanı belirlerken ilk girişimin belediyeden gelmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sözleşme de belediyeler ve valilikler arasında yapılmaktadır.

Yasaya göre, planların hazırlanma sürecini incelendiğinde, proje için yapılacak olan araştırmalar, Kültür Bakanlığı ve belediyelerce birlikte yürütülmektedir. Sonrasında geliştirilen projeler, Belediye Meclisi’nin kararı ile anketlerle yerel halkın fikrini öğrenebilmek için valiliğe yollanmaktadır. Valiliğe gelen veriler ABF ile birlikte değerlendirilir ve ABF tarafından onayladıktan sonra Belediye Meclisi’ne tekrar yollanılır. Belediye Meclisi’nde onaylandıktan sonra, Bölge valiliğine oradan da Bölge Koruma Kurulu’na iletilir ve görüşü alınır. Sonuçta yine belediye meclisine yollanan proje değişiklikleriyle birlikte tekrar onaylanmaktadır. Bu süreç içinde oluşabilecek her türlü anlaşmazlığı çözebilmek için “Bölge Cumhuriyet Hakemlik Komiserliği” kurulmuştur.

Yasal sürece incelendiğinde, her çıkan yasanın bir önceki yasayı yok saymadan, üstünde iyileştirmeler yaparak evirildiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla 1830’larda başlayan korumaya yönelik yasalar, Fransa’nın tarihi çevre konusunda ne kadar bilinçlendiğini göstermektedir. Bu süreklilik, hem mevzuatın gelişmesini sağlamıştır, hem de süreç içinde değişen yönetimin her şekilde bu yasaları desteklemesine sebep olmuştur. Böylelikle, koruma bilinci oturmuş ve planlama süreci dışarıdan etkilenmeyerek koruma ilkeleri çerçevesinde sürmektedir.

Resim 3. Roma Dönemi'nde kentin kurgusu,

Resim 4. Roma Dönemi'nde kentin kurgusu

Resim 5. Ortaçağ'da kentin sınırları

İLK DENEYİM: "LE MARAIS", PARİS

Çalışmanın bu kısmında, Paris kentinde uygulanan koruma çalışmalarına kısaca değinilecek ve bu bağlamda mevzuatın uygulamaya nasıl yansıdığı anlaşılmaya çalışılacaktır. O dönemde, Paris'te, koruma planlarının yapılması önerilen iki alan bulunmaktadır. Bunlar, Yedinci Arrondissement (Yedinci İlçe) ile Üçüncü ve Dördüncü Arrondissement (Dördüncü İlçe) olup, bu çalışmada Dördüncü İlçe olan "Le Marais" bölgesine dair yapılan koruma çalışmalarının bir bölümüne değinilecektir.

Paris'in kısaca bir tarihine değinmek gerekirse, çıkan kalıntılara göre Seine nehri kenarındaki en eski yerleşim 40 000 yıl öncesinde tarihlenmektedir. Bununla birlikte, Seine nehrin in eski kıyısında M.Ö.4200 yıllarında tarihlenen avcılık dönemine ait yerleşik bir köyün izlerine rastlanmıştır.

Antik çağda ise, Roma şehri 1. yy.'da nehrin sol kıyısına kurulmuştur. Şehrin Saint-Germain Bulvarı'ndan Val-de-Grâce'a ve rue Descartes'tan Jardins du Luxembourg'a kadar uzandığı düşünülmektedir. (Resim 3) Lutèce şehri bir cardo (Roma şehirlerinde kuzey-güney doğrultusundaki ana cadde) olan rue Saint-Jacques çevresinde dik kesen sokaklardan oluşan bir şekilde yerleşmiştir. Roma şehirlerinde olduğu gibi forum, hamamlar, tiyatro, arena ve nekropol bu şehirde bulunmaktadır. (Resim 4)

5. yüzyılda Frankların Romalılara karşı kazandığı galibiyetle, Paris yeni başkent olmuş ve bugünkü ismini almıştır. Daha sonrasında M.S. 800'lü yıllarda Vikinglerin egemenliğine geçmiştir.

Ortaçağ'da Île de la Cité kentin merkezi ve Fransa krallarının başkenti olmuştur. 12. yüzyılda, kent Seine nehrinin iki kıyısına da yayılmıştır. Kuzeybatıda yer alan bataklıklar kurutularak, Le Marais isimli mahalle oluşturulmuştur. Paris'te bulunan iki koruma alanından biri Marais bölgesidir. Ortaçağın sonunda, Paris, birbirine bağlanmış farklı kent parçalarından oluşan kompleks bir yapı haline gelmiştir. Bu süreçte, dar sokaklardan oluşan, yeşil alanları bulunmayan kentin nüfusu 200 000'i bulmuş ve Avrupa'nın en kalabalık şehri olarak gittikçe sağlıksızlaşmaya başlamıştır. (Resim 5)

Rönesans Döneminde de gelişmeye devam eden kentin nüfusu 400 000'e yaklaşmıştır. IV. Henri'nin girişimleriyle kent büyümeye devam etmiştir. Yeni yapılan meydanlar, köprüler, ticari merkezler (Place Dauphine) ile kent Fransız Monarşisinin zengin

Resim 6. IV. Henri Dönemi'nde yapılmış meydanlar

Resim 7. 1700'lerde Versailles

Resim 8. Sanatçılar Planı (Le Plan des Artistes)

Resim 9. Champs-Élysée ve l'Arc du Triomphe'dan görünüm, başkentini oluşturmaktadır. (Resim 6)

Bu gelişme 17. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bu dönemde Paris, Viyana ile birlikte Avrupa'nın en yoğun şekilde gelişmiş iki kentinden biri olmuştur. 18. yüzyılın başında yapılan Versailles Sarayı, La Place de Concorde, Panthéon da kente eklenen önemli yapı ve alanlar olmuştur. (Resim 7)

1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi öncesinde, yapı kodları yazılmaya başlanmış, sokak genişlikleri ve iyileştirme çalışmaları başlamıştır. Devrim sonrasında da, Sanatçılar Komisyonu (Commission des artists) tarafından bir nazım imar planı hazırlığı dönemi olmuştur. (Resim 8)

Paris için bir kırılma noktası olarak tanımlanan Haussman'ın III.Napolyon tarafından Paris'e vali olarak atanmasına kadar bu girişimler devam etmiştir. Haussman'la birlikte, kentte radikal değişiklikler yapılmış kentin büyük bir kısmı yıkılmıştır. Bu bağlamda, kentin sağlıklılaşması, bayındırlık ve ulaşım hizmetlerinin gelişmesi için büyük bulvarlar yapılmıştır. (Resim 9) Bunun yanı sıra Île de la

Cité'yi yeniden geliştirmiş, erişebilirliğini artırmıştır. Bunun dışında, merkez bölgede çapraz sokaklar inşa ettirmiştir. (Resim 10) Bunun dışında kent diğer dönemler kadar yeni alanlarda gelişmemiş, ancak mevcut dokuda radikal reformlar yapılmıştır. Bugünkü Paris, Haussman döneminde kurgulanan Paris'in devamı olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından bombalanan kent, İkinci Dünya Savaşı'na kadar ekonomik sıkıntılar sebebiyle pek de yenileneme-

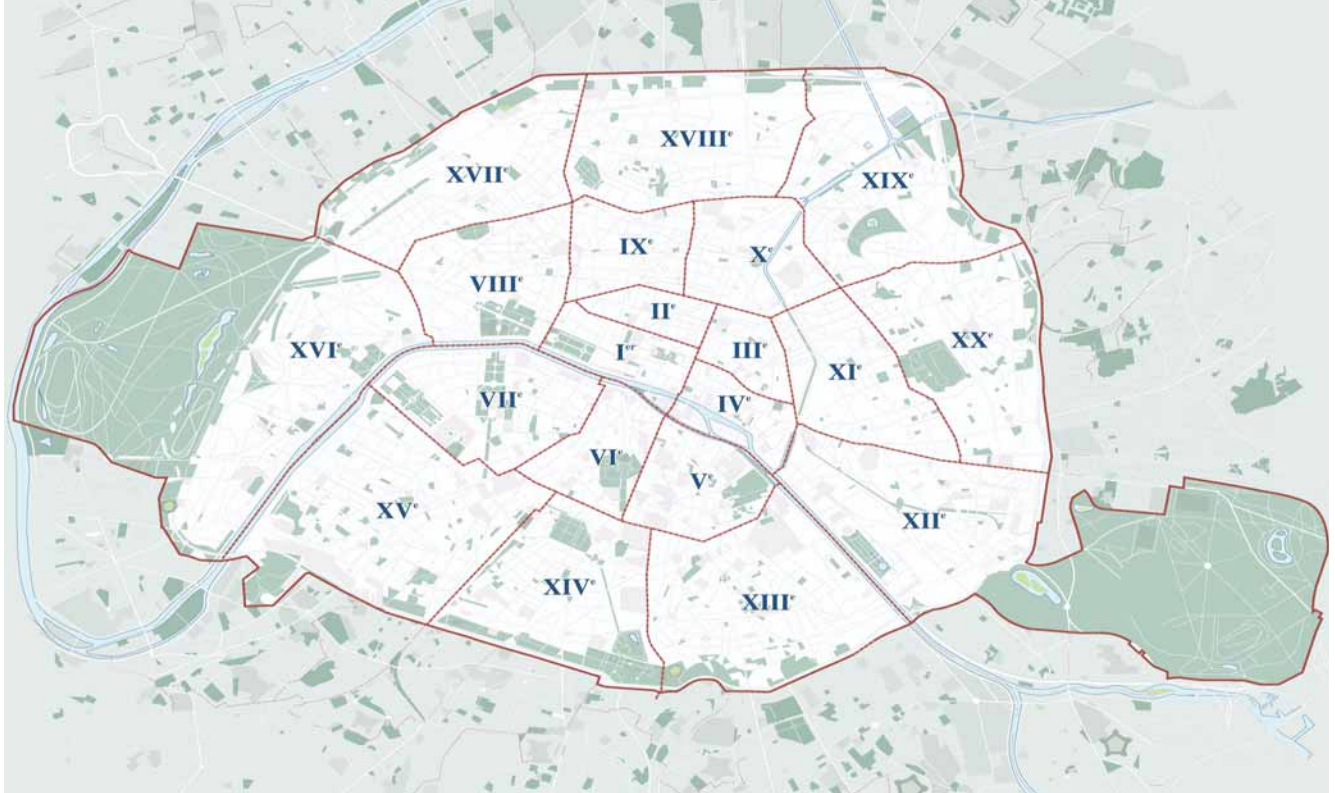
Resim 10. Paris'ten bir görünüm

miştir. Bu dönemde de kent artık banliyölere taşmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında aynı durum devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 60'lı yıllarda Malraux Yasası'na paralel olarak Le Marais Bölgesi Koruma altına alınmıştır. Daha sonrasında da 7. İlçe (Arrondissement) olarak geçen bölge de Paris'te koruma planı yapılan ikinci bölgedir.

Le Marais Bölgesi 12. yüzyılda üretilmiş, IV. Henri tarafından inşa ettirilen Place Royale ile birlikte 16. yüzyıl başlarına kadar aristokratların konutlarının bulunduğu bir mahalledir. Daha sonra Versailles Sarayı'nın inşasıyla düşüş yaşayan mahalle, Haussman'ın yeni bulvar düzenlemeleriyle tekrar canlanmıştır. (Resim 9) Bu süreç içinde Yahudilerin çokça yerleştikleri Le Marais Bölgesi, 2. Dünya Savaşı'nda Naziler için bir hedef haline gelmiştir. Bu sebeple de, 1944 yılından itibaren tekrar düşüşe geçmiştir. Malraux Yasası'yla birlikte, ilk koruma alanı ilan edilen bölge, canlandırılmış; şu anda, müzelerin, sanat galerilerinin bulunduğu bir mahalle haline gelmiştir. (Resim 11)

Yasayla birlikte gelen koruma planı kavramı, Avrupa'da da bu konularda ilk örnek olmakla birlikte, Fransa'da da ilk "Le Marais" bölgesinde uygulanmıştır. Bu anlamda, koruma planı, hem tarihi yapıların korunması konusunda, hem mimari konusu hem de planlama konularını kapsayan

Resim 11. Paris'te bulunan 20 İlçe (Arrondissement)

Resim 12. 12. yüzyılda yapılan Le Marais Planı

Resim 13. Plan Vision, Le Corbusier

Resim 14. Le Marais

bütüncül bir planı tanımlamaktadır. Le Marais, Paris'teki 3. ve 4. İlçe olmakla birlikte 126 ha'lık bir alanı kapsamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ciddi oranda hasar görmüş bölgede, planın yapıldığı sırada yaklaşık olarak 80 000 kişi yaşamaktadır. Plan yapımından önceki çalışmalarda, bölgedeki konutların konfor koşulları sağlıksızdır. Yaklaşık %60'ında tuvaletin, %30'unda akan suyun ve %15'inde elektriğin olmadığı saptanmıştır⁵. (Resim 12)

Koruma planından önce, Le Corbusier'nin bu bölge için ürettiği Plan Vision bulunmaktadır. (Resim 13) Bu plan, geleneksel tarihi dokunun sağlıksız olması ve bu sebeple yıkılıp yeniden üretilmesi fikrine dayanarak üretilmiştir. Plana göre, bütün Marais bölgesi yıkılmakta, yerine Le Corbusier'in tasarladığı yüksek katlı yapılar önerilmektedir. Bu sırada çıkan yasayla, bu planın uygulanması söz konusu olmamış, yerine koruma planı üretilmiştir⁶.

Üretilen bu koruma planı, ilk etapta, 1739 yılında tarihlenen Marais'e dair izlere geri dönmeyi amaçlayan müdahaleci bir plandır. (Rodwell, 2008) Marais Bölgesinde yer alan yapıların tarihleri incelendiğinde, çok az miktarda yapının 11. yüzyıldan kaldığı, bir miktar yarı-ahşap yapının 15. yüzyıldan kaldığı, bunun dışında bir kısım yapının 19. yüzyılda tarihlendiği, yeri kalan yapıların hepsinin 17. ve 18. yüzyıldan kaldığı saptanmıştır. Bu konuda, planın yaklaşımı, yaklaşık olarak 17. yüzyılın ortasındaki dönem mimarisini esas kabul edip, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda eklenen bölümleri ve inşa edilen yapıları yıkıp, boş alanlarda da 17. yüzyıl mimarisine uygun yeni konutlar inşa etmek şeklindedir. Dolayısıyla, plandan beklenen de, bütün yapıların içlerinin ve dış cephelerinin bu yaklaşım çerçevesinde restorasyonu, avlularının, yeşil alanlarının uygun şekilde yenilenmesi olmuştur. Le Marais Bölgesi'ndeki planlama süresince, bölgenin yeniden canlandırılması için alana yeni bir işlev atanması öngörülmüştür. Bu bağlamda da, alanda bulunan 300 büyük yapının, elçiliklerin, merkez ofislerin ve büyük firmaların kullanımına açılması öngörülmüştür. Bu kullanımlar dışında, alandaki yapıların müze, yerel ve merkezi yönetim büroları kullanımı için tahsis edilebileceği de belirtilmiştir. (Resim 14-15-16)

Bu dönemde hazırlanan koruma planlarının hepsi bu yönde, kesin çizgilerle belirlenmiş planlardır. Yalnız Le Marais'de plan yapım döneminde, 17. yüzyılın esnek olmayan ve müzeci yaklaşımı ağır basan mimarisi, uygulama sürecinde yumuşatılmıştır⁷.

Plan sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan sorunlar, öncelikle, restorasyonu yapılmış 300 yapı için kullanıcı bulunamamış olmasıdır. İkincil olarak, planın orada yaşayan nüfusun çeperdeki banliyölere doğru kayacağı beklentisinde olmaları, üçüncü olarak, mimari konusunda taklidin ötesine geçmeyen bir mimari anlayışın kullanıldığı iddialarıdır.

Bu bağlamda, planın içeriğine bakıldığında, aslında koruma alanlarında genel olarak ortaya çıkan

Resim 15. Le Marais

Resim 16. Le Marais

sorunlar bu alanda da gözlemlenmektedir. Koruma alanlarındaki nüfusun bölgeden dışlanması, koruma alanındaki işlev değişikliği ve yapıların korunması konusunda değişik dönemleri göz ardı etmek gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Ancak planın yapıldığı bu dönemde koruma konusunda ilke belirleyici olan Venedik Tüzüğü'nün etkilerinin daha yaşanmamış olması da göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, yapılan ilk koruma planı olması da bu anlamda bu hataların yapılmasına sebep olmuştur.

SON BİR DEĞERLENDİRME

Malraux Yasası, tarihi kent dokularında yer alan ancak yoksulluk sebebiyle ya yıpranmış ya da terk edilmiş, altyapısı eskimiş yapıların onarılıp restore edilerek günümüz koşullarına uygun şekilde sağlıklılaştırılmasını esas almıştır. Bu çerçevede, devlet destekli teknik yardım, kredi, vergi rejimi gibi araçları kullanarak ve aynı zamanda yeni bir yasa ve örgütlenme modeli oluşturarak tarihi dokuların yeniden canlandırılmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda da uygulama araçları konusundaki yapılanma da, plan yapımını teşvik etmiş, yasayla birlikte ilk beş yılda 35 koruma planı ve uygulaması yapılmıştır. Bu süreç içinde de yapılanma modellerinin eksikleri tespit edilmiş ve iyileşmesine yönelik yasada değişiklikler yapılmıştır. Bunu yanında, plan uygulamasındaki restorasyon çalışmaları, bakanlık tarafından atanan sivil bir ekip tarafından denetlenmektedir. Böylelikle, bu ekip, hem sivil toplum örgütlerine danışmanlık etmekte ve onları bilgilendirmekte, hem de restorasyon uygulamalarının ilkeler doğrultusunda gerçekleşmesini sağlamaktadır. Daha sonrasında desentralize edilen bu model, yatırım fonları, krediler ve alandaki hareket serbestliğine ilişkin esneklikler yaratılarak daha da verimli sonuçlar alınmıştır.

Koruma projelerinin, sadece belirli alanların korunması ve canlandırılması dışında başka alanlarda da yarattığı dinamikler bulunmaktadır. Bunlar, plan uygulamasından sonraki kiralama döneminde, diğer sosyal gruplar için yeni konut alanları sunarak ve uygulama süresinde inşaat ve diğer ilgili sektörlerde hareketlenme yaratarak istihdam sağlanmasıdır. Bu anlamda da, koruma planları ekonomiye de katkıda bulunmaktadır. Bu etkide, kuşkusuz, mali model önermeleri ve bu modelin içeriğiyle yakından ilişkilidir.

Türkiye'nin bu bağlamdaki durumuna değinmek gerekirse; Osmanlı'daki en eski yasanın 1869 tarihine ait olduğu düşünülürse, Osmanlı Devleti koruma konuda Fransa'dan daha önce çalışmalara başlamıştır. Ancak, bugün Türk kentleri ve Fransız kentleri karşılaştırıldığında, Fransa'nın koruma konusundaki gelişiminin Türkiye'ye oranla daha etkin bir şekilde mekâna yansımış olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda, Fransa örneği, Türkiye'deki koruma mevzuatına ve sürece dair kılavuz olarak görülebilir.

Fransa'daki koruma mevzuatında yer alan koruma alanı tanımı, yukarıda da değinildiği gibi koruma alanları için herhangi bir sınıflandırma yapmaktaki, ayrıca, doğal ve tarihi çevrelerin bir bütün olarak planlanmasını öngörmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'deki koruma mevzuatında, koruma konularının birbirinden ayrıştırılmıştır, (arkeolojik sit alanı, kentsel sit alanı, doğal sit alanı). Bu yaklaşım, plan aşamasında hem yetki karmaşasına sebep olmakta hem de parçacı, birbiriyle aynı dili konuşamayan planların oluşmasına neden olmaktadır.

Çalışmada, Fransa ve Türkiye karşılaştırmasının yapıldığı bir diğer konu da, Koruma planı ve uygulama sürecinin işleyişine ilişkindir. Türkiye'deki süreç incelendiğinde; öncelikle Kültür Bakanlığı'na bağlı bir heyet "saptama(tespit)" yapmaktadır. Daha sonrasında tespit edilen alan için döküm çalışması ve analitik etütler yürütülür. Yapılan analitik etütler Koruma Bölge Kurullarına sunulur. Bölge Kurulu bu etütleri inceler ve sınırları belirler. Yapı bazında yapılan tespitlere göre Bölge Kurulları tescil işlemlerini yapar. Tescillenen yapılar tapu kütüğüne işlenir. Sonrasında, yapılacak basit onarımlar KUDEP tarafından yapılır. Eğer, esaslı onarımın yapılması söz konusu ise, bu tür onarımlar ilgili Koruma Bölge Kurulu tarafından yapılır. Diğer taraftan, alan bazında yapılan sınır tanımında ise Bölge Kurulları/ "Koruma Alanı ve Sit Alanı" ilan eder. Bir alan "sit alanı" olarak ilan edilirse, o alandaki imar planı uygulaması derhal durdurulur. İmar planının durdurulduğu alanda, koruma planı yapılıncaya kadar Koruma Bölge Kurulu tarafından "geçiş dönemi yapılaşma koşulları" belirlenir. Bu iki yıl içinde ise, Koruma İmar planının yapım ve onanma sürecinin tamamlanmış olması gerekmektedir.

Koruma Planı hazırlanma süreci incelendiğinde, plan ihale yöntemiyle bir planlama bürosuna yaptırılır ya da Kültür Bakanlığı Koruma amaçlı İmar Planını hazırlar. Hazırlanan bu plan, Belediye Meclisine gider. Plan Belediye Meclisi'nden geçerse, Koruma kurulu plana uygunluk onayı verir. Sonrasında, Belediye Meclisi son onay kararını alır. Karar Koruma Kurulu tarafından nihai olarak onaylanır. Son aşamada ise, plan halka sunulur ve itiraz yoksa kabul edilir, itiraz varsa planın revizyonu söz konusu olur. Onaylanan plana göre ilgili belediye ruhsat verir ve gerekli denetimi yapar. Bunun yanı sıra, Sit alanı içinde yer alan bir kültür varlığı yapısının ya da alanın restorasyon ve canlandırma projeleri için ise ayrı bir onay gerekmektedir.

Bu sürece ilişkin Türkiye'de Fransa mevzuatına benzer bir çerçeve çizilmiştir; ancak, Türkiye'de, kurumların denetimi, ihale yöntemleri, planın kamuoyuna göre revize edilmesi konuları sürece uygun şekilde gerçekleşmemektedir. Bu da Fransa'nın aksine, hem şeffaf bir plan sürecini ortadan kaldırmakta, hem de planın halk tarafından benimsenmesini zorlaştırmaktadır. Böylece, tarihi kent parçalarını sahiplenilmesi de gittikçe güçleşmektedir.

Planların hazırlanma süreci incelendiğinde ise, Fransa mevzuatında oluşturulmuş olan detaylı yaklaşımın benzeri Türkiye'de bulunmamaktadır.

Türkiye'de mevzuata bakıldığında, plan sürecinde hazırlanması gereken analizler için bir çerçeve olmasına karşın bu çalışmalar, plan müelliflerine göre değişiklik göstermektedir. Bu da planların ortak bir dilinin olmasını engelleyen bir diğer faktördür. Çoğu çalışmada bu analizler tam olarak yapılmamakta, bu anlamda da planların ne şekilde üretildiği de sorgulanmaktadır.

Fransa'daki bu detaylı yaklaşımın bir parçası olarak hazırlanan, planlarda ortak bir dil oluşturmayı amaçlayan ortak gösterim ve lejant maddeleri de Türkiye'de eksik olan bir diğer konudur. Türkiye'de böylesi bir uygulama oluşmamıştır, bu sebeple grafik sunumda dil birliği sağlanamamaktadır.

Fransa mevzuatında dikkat çeken konulardan bir diğeri de finans konusuna ilişkin oluşturulan çok yönlü mali modellerdir. Türkiye'nin mevzuatı incelendiğinde, böylesi bir mali modelin kurgulanmadığı görülmektedir.

TÜRKİYE'DEKİ KAYNAKLAR VE FİNANSMAN MODELİ

- Kültür ve turizm bakanlığı bütçesinden sağlanmaktadır.
- Vakıflardan sağlanmaktadır.
- Özel kaynaklardan sağlanmaktadır.
- Fonlar.
- Kültür tabiat onarımına katkı fonundan sağlanmaktadır.
- Emlak vergilerinin %10'u belediye ve il özel idarenin konuyla ilgili fonuna aktarılmaktadır.
- TOKİ fonunun %10'u onarıma ayrılmaktadır.
- Sponsorlar
- Gerçek kişi ya da şirketler yardımda bulunmaktadır.

Türkiye'deki detaylı mali model eksikliğinin yanı sıra, Türkiye'de kaynak sağlamakla yükümlü olan bu kurum ve kuruluşların katkıları yeterli olamamaktadır. Ayrıca bu kaynaklar korumaya özel olarak örgütlenmemiştir, bu durum da konuya ilişkin verilen önemin azalmasına neden olmaktadır. Bunun dışında, bu kaynakların planlama sürecine ne şekilde katıldığı, hangi masrafları karşılayaca-

ğı da Fransa'daki mali model kadar detaylı olarak belirlenmemiştir. Bu anlamda planların nasıl uygulamaya geçeceği, maliyetlerin ne şekilde ve hangi kurum tarafından karşılanacağı net olarak belirtilmemiştir. Bunun sebebi de, korumada mali sürecin gidişatını düzenleyecek bir kurumun kurulmaması olabilir. Fransa, yine bu konuda da Türkiye'ye açılımlar sunabilmektedir. Bu modellerin birbiriyle uyumlu çalışmasını yardımcı olamk amacıyla kurgulanan kuruluşlar oluşabilecek yetki karmaşasını da ortadan kaldırmaktadır. Türkiye'de ise, plan yapım aşamasında görev ve yetki karmaşası, denetimdeki aksaklıklar, mülk sahibinin ve o bölgede yaşayanların planlama sürecine dâhil edilememesi gibi durumlar, bu modellerin eksikliğinin sonucudur. Bunlar da yine Türkiye'deki mevzuatın bu konuda net bir tanım getirememesine ve sosyal anlamda koruma alanına dair politika ve ilke üretiminde yetersiz kalmasına bağlı olabilir.

Fransa Mevzuatı incelendiğinde, dikkat çeken bir diğer konu da, çıkarılan her yasanın bir önceki yasanın eksiklerini ortadan kaldıracak nitelikte hazırlanması ve bir önceki yasaı yok saymamasıdır. Bu konuda Türkiye'de ise, mevzuat konusunda böyle bir süreç izlemek pek mümkün değildir. Siyasi değişimlere karşı açık olan koruma mevzuatı ve imar faaliyetleri, kentsel dönüşüm gibi konularda proje esaslı çıkan yasalar bu süreçte sağlıklı bir biçimde evrilmesini engellemektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak ve bütünleşik bir planlama anlayışını geliştirebilmek adına "yönetim planı" kavramı kurgulanmıştır. 5226 sayılı kanundaki tanıma göre; yönetim planı, anlayış, parasal kaynak, personel bütünleşmesiyle tekil bir belge yaratmayı amaçlamaktadır. Yönetim planı süreci incelendiğinde;

- Yönetim alanını turizm ve kültür bakanlığı belirler.
- Belediye sınırları içinde belediye, sınırlar dışında kültür ve turizm bakanlığı yetkilidir.
- 3 tane organ vardır.
- Alan başkanı
- Eşgüdüm ve denetleme kurulu
- Danışma kurulu

Ancak, yasal çerçevede tanımlanan yönetim planı genelde uygulanmamaktadır.

Yukarıda da özetlenmeye çalışıldığı gibi, Türkiye'deki mevzuat incelendiğinde, bu konulara ilişkin mevzuatta açık uçlu tanımlar ve boşluklar bulunmaktadır. Aynı zamanda, mali açıdan planların nasıl destekleneceği konusunda bir kaç yasanın ötesinde bir model sunulamamıştır. Devletin koruma çalışmalarına ayırdığı bütçe de yetersiz kalmaktadır. Hem bu sosyal konularda hem de teknik konularda denetleyici olabilecek sivil toplum örgütlerinin olmayışı ya da planlama sürecinde demokratik bir biçimde katılamamaları, planlama sürecinde doğabilecek sorunların gündeme gelmesine izin vermemektedir. Böylelikle, koruma konusu halk tarafından benimsenmemekte, ekonomiye bir katkı sağlayamamaktadır.

Fransa mevzuatı, süreç içinde sürekli evrilken ve gelişen bir yasalar bütünü olarak koruma yasasını ortaya çıkartmıştır. Genel olarak ilkeleri belirli ve net, araçları da tanımlı olan bu yasa, uygulamanın sürecini tanımlamaktadır. Bu bağlamda, Fransa'nın koruma mevzuatı, gerek geçirdiği evrilme süreci açısından gerekse yaklaşımları ve ürettiği modeller açısından önemli örneklerden biridir. Bugün Fransa'nın geldiği nokta da etkileyicidir. 15000'i sınıflandırılmış, 25000'i döküme kayıtlı olan 40000 tarihi anıtsal yapı korunmaktadır. Devlet söz konusu olan bu yapıların bakım ve restorasyonuna her yıl ortalama 305 milyon avroluk bir bütçe ayırmaktadır. 98 tarihî kent merkezi "Korunan Kesim" tarafından korunup gözetilmektedir. Korunan bu kesimler yaklaşık bir milyona yakın insanın ikamet ettiği toplam 7000 hektar alanı kapsamaktadır. (Bkz. Resim 17) Bu anlamda, Türkiye'de de ülkenin kendi koşullarına göre böyle sistematik bir yasanın uygulanması, koruma konusuna da yeni açılımlar getirebilecektir.

Resim 17. Fransa'da Koruma Planı Yapılan Bölgeleri

DİPNOTLAR

¹ Okyay, İsmet (2001). Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Korunması – Malraux Yasası. İstanbul:Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları: s. 35- 37

² Bu kural üzerine, 1983 yılında çıkartılan “Kentsel Mimari Miras ve Doğal Koruma Bölgeler” (ZPPAUP), 500m çember yerine arazi özelliklerine ve topografyaya göre şekillenen korumaya sınırı üretilmiştir.

³ Okyay, İsmet (2001). Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Korunması – Malraux Yasası. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları: s. 49- 53

⁴ Hall, Thomas, (1997). Planning Europe's Capital Cities:aspects of nineteenth-century urban development: London ; New York : E & FN Spon.

⁵ Rodwell, Dennis, (2008). Conservation and Sustainability in Historic Cities, <http://books.google.com/books?id=pw4FrSFsQ10C&printsec=frontcover&dq=Conservation+and+Sustainability+in+Historic+Cities&hl=tr> 21.12.2008

⁶ Okyay, İsmet (2001). Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Korunması – Malraux Yasası. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları: s. 37- 46

⁷ Rodwell, Dennis, (2008). Conservation and Sustainability in Historic Cities, <http://books.google.com/books?id=pw4FrSFsQ10C&printsec=frontcover&dq=Conservation+and+Sustainability+in+Historic+Cities&hl=tr> 21.12.2008

KAYNAKÇA

Okyay, İ., **Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Korunması, Malraux Yasası**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2001

Hall, T., **Planning Europe's Capital Cities:aspects of nineteenth-century urban development**, E&FN Spon., London, New York, 1997

Lavedan, P., **Les Villes Françaises**, Éditions Vincent Fréal, Paris, 1964

Vincent, Jean-Marie, **Kültür Mirasının Korunması ve Değerlendirilmesi**. <http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article918> (21.12.2008)

Rodwell, D., **Conservation and Sustainability in Historic Cities**. <http://books.google.com/books?id=pw4FrSFsQ10C&printsec=frontcover&dq=Conservation+and+Sustainability+in+Historic+Cities&hl=tr> (21.12.2008)

Nazlı Songülen – ODTÜ - Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
4. Sınıf öğrencisi

RESİMLERİN KAYNAKÇALARI

Şekil 1 & Resim 1 / 2. Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Korunması – Malraux Yasası, İsmet Okyay, 2001

Resim 3/5/6/7. Les Villes Françaises, Pierre Lavedan,1964

Resim 4. Google Earth: hava fotoğrafı

Resim 8. Planning Europe's Capital Cities: Aspects of Nineteenth-Century Urban Development, Thomas Hall,1997

Resim 9. http://kubrayelkenci.blogcu.com/paris-bir-basyapit_17003441.html

Resim 10. <http://www.1resimler.com/r-paris-resimleri-1196-etoile-paris-resimleri-2972.html>

Resim 11. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/df/Paris_15e_arr_jms.gif

Resim 12. Les Villes Françaises, Pierre Lavedan,1964

Resim13. <http://www.ecosensual.net/drm/ideas/LeCorbusier1.jpg&imgrefurl=http://www.ecosensual.net/drm/ideas/future1.html>

Resim 14. <http://akworld.net/BAweekly/wp-content/uploads/2006/07/le-marais.jpg>

Resim 15. <http://www.nataliedarbeloff.com/photos/paris-july06/marais2.jpg>

Resim 16. <http://www.paris-hotel-marais-bastille.com/imagerie/hematique/Marais.jpg>

Resim 17. Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Korunması – Malraux Yasası, İsmet Okyay, 2001

KENTSEL KORUMA-LAHORE, PAKİSTAN İSLAM CUMHURİYETİ

Leyla Mirjam Erol, Şehir ve Bölge Planlama Öğrencisi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi

Koruma; bir toplumun, topluluğun ekonomik, sosyal, teknik, estetik vb. her alanda geçmişi konusunda bilgi sağlayan kültürel ve doğal değerlerin gelecek nesillere aktarılmasıdır. Koruma süreci, her toplumun farklı bir gelişim göstermesine bağlı olarak her ülkede, her bölgede farklılık gösterir.

Pakistan (resmi adıyla Pakistan İslam Cumhuriyeti) Güney Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti, Afganistan, Hindistan, İran ve Umman Denizi ile çevrilidir. Tarihi ticaret yolları üzerinde ve doğu batı arasında deniz ticaretinin ana limanlarından biri olması nedeniyle MÖ 2500 yıllarından itibaren birçok defa farklı toplumlar (Aryanlar, Persleri Yunanlılar, Araplar, Türkler, Moğollar ve İngilizler) tarafından istila edilmiştir. 15 Ağustos 1947'e kadarki tarihi Hindistan ile aynıdır. Hindistan'ın İngiliz egemenliğinden kurtulmaya çalıştıkları sırada, bölgede bulunan müslümanlar birleşerek Muhammed Ali Cinnah'ın başkanlığında 1947 yılında İngiliz Milletler Cemiyetine bağlı bir dominyon kurdular ve bağımsız oldular. Pakistan bu dönemde, Belucistan, Doğu Bengal, Kuzeybatı Sınır Eyaleti, Pencap, Sind olarak bölgelere ayrılmıştır. (Resim 1)

1956 yılında anayasası kabul edilmiş ve Pakistan bir İslam ülkesi olmuştur. 1971'de meydana gelen iç savaş sonucunda Doğu Pakistan Bangladeş adı altında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsız bir ülke olması ile Hindistan'dan göç eden grubun (muhacir) yönlendirilmesi için ortaya siyasi hareketlerin sebep olduğu iç sorunlar, Cemaati İslâmiyye ve Teblig Cemaati gibi cemaatların yarattığı islami hareketler, İngilizlerin ülkeden ayrılması üzerine sıfırdan başlatılan ekonomi, siyasi dengesizlik, askeri darbe Pakistan'ın gelişim sürecinde etkili olan önemli etkenlerdir. Bu etkenlere bağlı olarak koruma süreci de şekillenmiştir.

KORUMA SÜRECİ/TARİHSEL GELİŞİM

Pakistan'da koruma süreci İngiliz bir arkeolog olan Sir Alexander Cunningham (1861-83) ile başlamıştır. Cunningham Hindistan Arkeolojik Araştırma bölümü (Archaeological Survey of India)¹ kurucusudur ve aldığı kararları bütün alt kıtayı (Hindistan, Pakistan'ın büyük bir kısmı, Bangladeş, Nepal, Maldiv Adaları, Butan, and Sri Lanka) etkilemiştir. Cunningham'dan sonra arkeolojik araştırmanın başına Sir John Marshall'ın getirilmesi üzerine tarihi eserlerin korunması üzerine yeni bir dönem başlamıştır. Sir John Marshall'ın 1922'de getirdiği genel ilkeler, Pakistan, Hindistan, Bangladeş ve Sri Lanka'da hala geçerli olup, anıtların onarımı ve korunması üzerine bir koruma el kitabı (*Conservation Manual*) oluşturmuştur. El kitabından zamanının, koruma üzerine yazılmış en kapsamlı belgesi olarak bahsedilir. Bu belge, resmi kararları, koruma konusunda detaylı açıklama ve tanımları kapsamaktadır. *Tarihi eser*; tarihi, arkeolojik veya sanatsal önemi olan herhangi bir kalıntı-yapı, inşaat, anıt, tumulus, gömme, mağara, kaya, yazıt, taş anıt olarak tanımlanır. Belgede, tarihi eserin bulunduğu alanı, tarihi eserin korunması için gerekli bitişindeki alanı, tarihi eserin erişimi için gerekli ulaşımı ve denetimi kapsayan bir yaklaşımı vardır. Koruma El kitabı'nda belirlenen koruma ilkeleri (onarım, yıkılmış elemanların yerlerine yerleştirilmesi, restorasyon, yeniden inşa etme) dokümantasyon için de yol göstericiydi. Yapının elemanları ve malzemesi, yapım teknikleri, yapıdaki hasarlar, yapının çevresi, zararlı malzemeler-beton, çimento, harç, sıva ve boya, yeni bir malzemenin denemesi, tarihi bahçelerin düzenlenmesi ve üzerinin örtülmesi hakkında bilgi veriyordu. Belgede, ele alınan konular genellikle arkeolojik koruma üzerinedir. Koruma ve mimari müdahalelerin beraber ele alınması, koruma

çalışmalarına farklı çalışma gruplarının farklı metodlar uygulamasına sebep olmakta ve koruma yerine esere verilen zarar ile sonuçlanmaktadır. Fakat, dönemin koşulları göz önüne alındığı zaman el kitabının korumaya yönelik gelişmiş yaklaşımları ve açıklamaları olduğu görülmektedir. Sir John Marshall'ın mirasın korunması ve yönetimi düşüncesi İngiliz- Hint Devleti'nin 1947 Bağımsızlık döneminden gelmektedir. "Eski Eserleri Koruma Yasası, 1904" (*Ancient Monuments Preservation Act, 1904 AMP Act*) arkeolojik çalışmaların, araştırmaların, anıtların korumanın verdiği tecrübenin sonucu ortaya çıkmış ve fazla bir değişikliğe uğramadan 1968 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. Yasanın temel amacı; anıtlara ve taşınır eski zaman kalıntılarına etkili bir koruma sağlama ve kazı çalışmalarını düzenlemektir. Amaca bağlı olarak yasa *İngiliz-Hint Araştırmasına (Archeological Survey of British India* – yasanın takviyesi için sorumlu birim herhangi bir kültürel varlığın korunması ve korunabilmesi için gerekli görüldüğü takdirde satın alabilmesi yetkisini vermiştir. Araştırma, dini yapıları hor kullanılmasına karşı korumaktaydı ve antik eserlerin taşınması ve satılmasını kontrol etmekteydi. . Arkeolojik alanın kazılması kararı ve bildirisi 1904 Yasasına 1904 bağlı olarak gerçekleşmekteydi. Yasada doğal mirasın ve sualtı arkeolojik kalıntıların korunmasına dair karar bulunmamaktadır. 1968 yılında 1904 AMP Yasası yerine *Eski Eserler Yasası (Antiquities Act, 1968)* yürürlüğe girmiştir. 1904'ün kararlarının büyük bir kısmı küçük değişiklikler ile kabul edilmiştir. Yeni yasaya bağlı olarak "Danışma Komitesi –Advisory Committee" oluşturulmuştur. Bu dönemde, eski eser kavramı yeniden tanımlanmıştır ve yüz yıl öncesi herhangi (mayıs 1857 öncesi) bir döneme ait veya o dönemle ilgili olması koşulu getirilmiştir.. AMP yasasında "eski anıtlar" ve "antik" olmak üzere iki sınıflandırma bulunmaktadır. Yeni yasa ile bu sınıflandırma tüm genel ve detaylı tanımları ile "taşınır" ve "taşınmaz" olarak değiştirilmiştir. Kent parçası, sokak, yapı grubu ve meydan korunacak değerler arasına dahil edilmiştir. Fakat, bu karar hiçbir zaman uygulanmamış ve yetkili kurumlar tarafından yeteri kadar anlaşılmamış, arkeolojik alan ve tarihi/ anıtsal değeri olan tek yapı ölçeğinde kalmıştır. Bu yasada, antik değerlerin sahibi yoksa, yasa ile devlete bağlı arkeoloji departmanının sorumluluğuna geçirilmesi ve antik değerlerin risk altında olduğu düşünüldüğü zaman güvenlik düzenlemelerini yapılması kararı alınmıştır. Antik bir değer satılıyorsa devletin satın alma konusunda önceliği vardı. Yasa, değerlerin izinsiz kopyalanmasını, yurt dışına satılmasını yasaklamıştır.

"Eski Eserler Yasası- 1975" (*Antiquities Act 1975*) 1976 yılında kabul edilmiştir ve "eski" kavramına 75 yıldan daha eski olma koşulu getirmiştir. Bu yasaya bağlı olarak:

- Tesadüfi bulunan herşey Arkeoloji departmanına bildirilmek zorundadır.
- Devlet yeraltındaki herhangi bir alanda bulunmuş, korunan veya korunmayan tüm antik değerlerin sahip olma yetkisini almıştır.

- Korunan antik değerlerin 200 feet yakınına kadar yeni inşaat yapılamaz.

Bir önceki yasanın diğer kararları değişmeden kalmıştır. Alınan yeni kararlar ile; belirlenen bazı yapıların sahipleri ödenek, kredi, vergide indirimler ile korumaya teşvik edilmiştir. Mal sahiplerinin, herhangi bir değişiklik veya yıkım planını onaylatmak için zorunlu olarak konuyla ilgili yetkililere (kültür ve arkeoloji departmanı gibi) başvurmaları gerekmektedir. Mal sahipleri ve devlet arasında koruma üzerine bir anlaşma yapılmasına dair karar alınmıştır. Eğer mal sahibi anlaşmada belirlenen kriterleri yerine getirmez, devletin ve danışma kurulunun verdiği emirleri uygulamazsa takdirde yapının korunması için yapılan tüm harcamaları mal sahibinden teşkil etmektedir. Hazırlanan bu yasada (1975 AA) doğal mirasa dair herhangi bir karar yoktur. Bunlar,

- Belli kentsel alanlardaki anıtlara yapılan modern uygulamalarda işgal ve ihlaller göze çarpmaktadır. Yasaya göre, uygulama ofisleri izinsiz inşa edilen anıtın görüşünü kapatan ve güzel görünümünü rahatsız eden yapıları yıkımı yetkisine sahip olmalı. Bazı anıtlarda bu problem önemli boyutlara ulaşmıştır.
- Kaçak kazıların ve milli mirasın kaçakçılığın önüne geçebilmek için katı kurallara ihtiyaç duyulmaktadır.
- Alanların ve anıtların koruma, restorasyon ve onarım kuralları da araştırma ve kazı çalışmaları gibi belli bir çerçeveye oturtulmalıdır. Sir John Marshall'ın ortaya koyduğu koruma prosedürü (1923) güncellenmelidir ve mevcut ihtiyaçlara göre değişiklik yapılmalıdır.
- Dünya Kültür Mirası'nın problemlerine özel ilgi gösterecek, onun koruma ve yönetim gelişimini izleyecek Arkeoloji Departmanına ayrı bir ünite oluşturulmalıdır.³

Resim 1. Pakistan'ın bölgelerini gösteren harita (<http://www.pk.allbiz.info/regions/>)

Yasanın sebep olduğu bir başka problem de günümüze ait birçok önemli yapının yetmiş beş yıl sınırlaması sebebiyle korunacakların dışında kalmalarıdır. ⁴

“1975 Eski Eserler Yasası” 1 Ekim 2006 da kabul edilen “Korunan nesneler Yasası” ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yasanın adı eski eser tanımının “antik” ten “korunan” olarak değiştirilmesini içermektedir. Bir önceki yasanın genel ilkeleri ve düzenlemeleri değiştirilmeden bırakılmıştır.

Koruma sürecinde etkili olan bir başka etken, Pakistan’ın Hindistan’dan ayrılması üzerine arkeoloji Departmanı yetenekli ve uzman kişilerden noksan hale gelmesi üzerine, bu boşluğu doldurmak için ünlü İngiliz arkeologlar olan Sir Mortimer Wheeler and R. Curiel, görevlendirilmesidir. Wheeler Mohenjodaro ile ilgilenmekteydi ve Pakistan’ın Karachi’deki milli müzesinin kurucusudur. Curiel ise Arkeoloji Departmanı’nı geliştirmek için çok uğraşmıştır. Bu iki arkeolog Pakistan’daki arkeolojik faaliyetleri başlatan, geliştiren ve teşvik eden öncülerdir ve de Arkeoloji Departmanını canlandıranlardır.

Bu yasanın her tür değer ve kategorideki alan için geçerli olduğu görülmektedir. Ulusal veya dünya mirası olarak nitelendirilebilecek değerlere özel bir öncelik verilmemiştir. Dünya Miras alanları gibi belli bir sınıfa ait anıtlar için ayrı bir organizasyon kurulmamıştır. Sadece, 1970 lerde UNESCO’nun sponsorluğunda yürütülen Moenjodaro’yu koruma projesi için bir birim oluşturulmuştur ve proje bitiminde dağıtılmıştır. Kayıtlı anıtların korunması, kazı çalışmaları, incelemeler, taşınır varlıkların kontrolü, yabancı kazı işlemlerinin düzenlenmesi ve bölgesel müzelerin kurulması görevi yasa ile, Pakistan Hükümetinin Arkeoloji ve Müzeler Bölümü’ne verilmiştir.

Camilerin, tapınakların ve diğer dini alanların bakımı ve korunması görevi Vakıf (Auqaf) bölümüne verilmiştir. Örnek olarak Shah Rukn-i Alam’ın mezarı için yapılan ve 1983 yılında Mimarlık ödülü olan Aga Khan’I kazanan çalışma verilebilir. Bu çalışma için Punjab Vakıf Departmanı sorumludur. Fakat, kentsel gelişimin yarattığı baskı, kanunlardaki değişimler ile birimlerin yetkilerinin artırılması, finansal ve teknik eksiklik bölümün kontrol etmesini güçleştirmiştir.

Koruma konusunda Punjab ve Sind bölgeleri kendi yasalarını düzenlemişlerdir; Punjab Özel Mülk (koruma) Kanunu ,1985 ve Sind Kültürel Miras (koruma) Yasası, 1994. Federal ve taşra yönetimleri birbirlerini tamamlamaktadırlar bununla beraber federal yasalar diğer birimler arasında en yetkili olanlardır. Böylece, idari ve kanunlara bağlı yasal yetkilileri arasında uyumsuzluk bulunmamaktadır. Punjab’ın 233 ve Sind’in 426 korunan alanı bulunmaktadır.

Koruma konusunda sorumlu olan bir başka birim Bayındırlık Bakanlığı’na bağlı Mimarlık Departmanı’dır. Bir takım özel mimari koruma projeleri üstlenmiş olan

birim, bu projeleri tutarlı bir politika izleyerek gerçekleştirmemiştir. Daha çok bireysel kararlar ve metodlar uygulanmıştır.

Pakistan’ın kültürel mirası 392 alan ve anıttan, 10 adet ulusal anıt olarak belirlenmiş tarihi binadan, dünya Miras Liste’sinde yer alan yedi önemli arkeolojik alan ve anıttan ve oniki müzeden oluşmaktadır (Resim 2). Birçok arkeolojik alanda kapsamlı arkeolojik kazılar yapılmakta ve arkeolojik araştırmalar teşvik edilmektedir. Kültürel miras için ulusal bir fon oluşturulmuştur. Sömürge ve sömürge öncesi döneme ait binaların da tarihi mirasın bir parçası olması ve korunması gerektiği bilinci artmaktadır. Sömürge dönemine ait yapıların özel tarihi bir değeri olmasa da özel mülk sahipleri ve resmi birimler tarafından , yeniden kullanımları teşvik edilmiştir.

Pakistan hükümeti, eski eser veya miras olarak belirtilen alan ve anıtlardan sadece Dünya Miras Listesi’nde yer alan yedi arkeolojik alana ve anıta tamamıyla sahiptir. Yasaya göre kimse, (özel mülk sahibi olsa bile) resmi bir birime onaylatmadan korunan bir varlıkta değişiklik veya onarım yapma hakkına sahip değildir. ⁵

LAHORE

Şehir, bulunan en eski belgelere göre MÖ 1050 de kurulmuştur. (Resim 3) Bu belgelere göre; şehrin ortaya çıkış sebebi Orta Asya’dan ve Hindistan alt kıtasından geçen ana ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Lahore 1525 yılında Moğol imparatoru Babur tarafından ele geçirilmesine kadar istila ve yıkım süreci geçirmiştir. Altmış yıl sonra Moğol imparatorluğunun başkenti haline gelmiştir ve 1605 yılında sur duvarları inşa edilmiştir. 18. yy ın ortalarından İngiliz sömürgesi olmasına kadar geçen sürede kanunların olmadığı bir dönem geçirilmiş ve bu süre içerisinde surlar içindeki Moğol Sarayları (havelis) ‘nın bir çoğu yıkılmıştır. Tarihi sur duvarları 1849 yılında İngiliz sömürgesi olduğu dönemde **büyük ölçüde zarar görmüştür**. (Resim 4) Günümüzde sur duvarları yerine bahçeler yer almaktadır. Alanda dünya çapında ün yapmış tarihi anıtlar Keşmir Kapısı, Sabzi Mandi, vb. ve de mimari ve tarihi değeri olan binalar, Kızıl Kale, Jama Mescid, vb bulunmaktadır. Tarihi alan içerisinde bulunan 18000 yapının 1400 tanesi koruma ya değer bulunmuştur. (Resim 5,6,7,8)

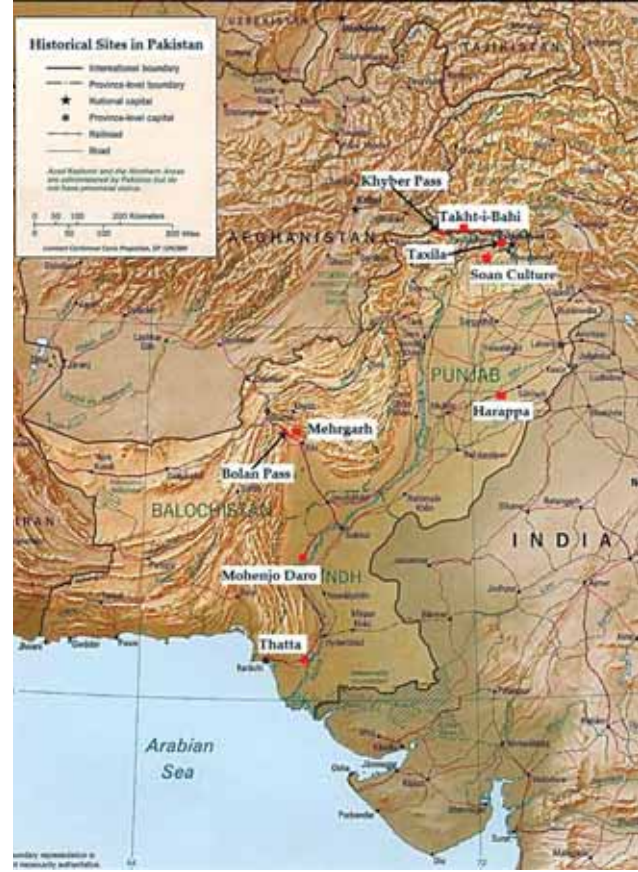
Son yıllarda nüfus artışının çok fazla olması sebebiyle surlar içerisinde kalan kısımda politik ve sosyal dönüşümler gerçekleşmiştir. 150 yıl önce surlar içerisinde yöneticiler yaşarken, nüfusun artması ve dönemin getirdikleri ile alt ve orta gelir grubu alana yerleşmiştir. Yaşam kalitesinin düştüğü alanın günümüz koşullarına getirilmesinde finansal desteğe ihtiyaç duyulmuştur. Alınan finansal destek ile idari kurumlar yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde ve 1947’deki yangında konut, pazar ve dükkanlara geniş bir alanda zarar vermiştir. Sosyal yapıda da değişiklikler olmuştur. Alanın fonksiyonu alt gelir grubuna konut sağlama olarak değişmiştir. Alanın

temel ekonomik fonksiyonu olan pazar ve dükkanlara yakın çevrede yaşayan alt gelir grubundan ucuz işgücü sağlanmaktadır. Bu işlev değişikliği, tarihi binaların yıkılıp yerine pazarların kurulmasına yönelik spekülatif girişimlere sebep olmuştur. Bir başka risk ise statü sembolleri olarak inşa edilen gökdelenlerdir.

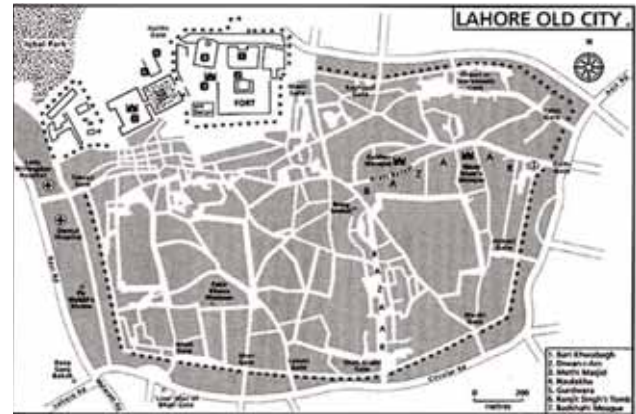
Surlar İçinde Kalan Lahore Planı

Lahore kenti ticaret yolları üzerindeki konumu gereği en belirgin olarak Moğol İmparatorluğu, İngiliz sömürgeciliği ve Modern Pakistan'ın olmak üzere birçok toplumun kültürel etkisi ile oluşmuştur. Alan içerisinde, belli bir dönemin en güçlü imparatorluğu olan Moğollardan kalma büyük ve küçük ölçekli mimari yapılar bulunmaktadır. Kron'un yorumuyla, "Lahore kenti ticaretin merkezi ve aynı zamanda yaşayan bir kültürün temsilcisidir. Eski dönemlere uzanan bir yaşamın devamı ve bu sürecin değerlendirmesinin belgesidir. Heterojen fiziksel özelliklere sahip alan kent parçası kent yaşamının tüm yönlerini- konut, üretim, satış, eğitim, din, idari- kapsamaktadır. Kent parçasının sahip olduğu bu özellikler sebebiyle 1979 ve 1981 yılları arasında temel bir kentsel çalışma- *Lahore Urban Development and Traffic Study, (LUDTS)* gerçekleştirilmiştir. Çalışma genel olarak altyapı ve metropolitan Lahor'un uzun dönemde alan gelişimi- konut, sosyal altyapı ve kamu hizmetlerindeki sorunlara yöneliktir. Surlar içinde kalan kısım için yapılan çalışmalar kısa dönem için rehabilitasyon, onarım ve yenileme projeleridir ve koruma planı hazırlanması önerilmiştir. Böyle bir plan ile mimari ve tarihi değerlerin korunması üzerine yaşam tarzını, ekonomik süreci ve değişimin dinamiğini içeren genel bir çerçeve çizilebilecektir. Planın hazırlanması uygulamada Dünya Bankası'ndan kredi alabilme koşuluna bağlı olarak hazırlanmıştır. 1986 yılında mimari bir firma olan "Pakistan Çevre planlama ve Mimarlık Danışmanlık Ltd."⁶ görevlendirildi ve koruma planı hazırlandı. Çalışma ekibi Masood Ahmad Khan tarafından yönetiliyordu. İki yıla yakın bir süre araştırma ve çalışma yapıldı. Mimari, tarihi ve kültürel değeri olan binaların envanterini hazırlandı ve belli elemanlar monograf veya ölçekli çizimlerle belgelendi. Korumaya değer olarak belirlenen 1400 yapı için sınıflandırma önerisinde bulunuldu. Belirlenen ilkelere göre genel projeler hazırlandı. Daha sonra, bu projelerden bir kaçı kapsamlı uygulama projeleri haline dönüştürüldü.

Bu süreç boyunca, Masood Khan'ın ekibi kapsamlı "aktif" bir strateji geliştirdi. Tek amaçları "ulusal açıdan önem taşıyan ve yüksek tarihi ve çevresel kalitesi olan belirli bir kent parçasında yaşayan bir toplum olarak sur içinde kalan kültür varlıklarını kullanarak kentin iç dengesini yeniden düzenlemektir."⁷ Bu amaca göre, sur içindeki alana daha önceki yetkililerin hazırlanan ve koruma konusuna yeterli önemin verilmediği anlaşılan planlardan daha farklı önem verildiği dikkat çekmektedir. Planın stratejisi, "iç denge" kavramını gerçekleştirebilmek için alanda gerçekleşen ticari aktivitenin kontrol altına alınması gerektiğini öne sürmektedir. Yaşayan bir

Resim 2. Pakistan'daki tarihi alanları gösteren harita

Resim 3. Lahor'un 1893 yılında hazırlanmış haritası

Resim 4. Surlar içinde kalan Lahor'un Planı

Resim 5. 1890'da Lahor kentsel dokusu

Resim 6. Geleneksel konutlardan bir örnek

Resim 7. Kızıl Kale (Redfort)

Resim 8. Badshahi Camisi

toplum yaratmak için ise sosyal birlikteliğin daha iyi iş-lemesi, yaşam koşullarının artırılması, daha üst ve orta gelir kesimin ilgisinin çekilmesi gerektiğidir. Alanda gerçekleştirilen aktivitelerin tarihi ve çevre kalitelerine uygun olup olmadığı konusunda kesin ayırım yapılması gerektiği belirtilmektedir.

Koruma planının politikaları her biri belli uygulamalar için özel önermelerden oluşan üç farklı eylemden oluşmaktadır:

1. Alan içerisindeki organizasyonu daha kolay sağlamak ve daha zayıf fonksiyonların diğerleri arasında yok olmasını engellemek amacıyla dış baskıyı azaltmak hedef olarak belirlenmiştir. Dış baskılar dışında alandaki demografik, ticari ve trafik baskıları, yeniden düzenlenecek olan konut alanını rahatsız etmektedirler. Dış baskıyı azaltma, ancak kentin hükümet kademesindeki koordinasyonu ile mümkündür.
2. Kentsel dokunun bütünüyle korunması ve geliştirilmesi için, kapsamlı koruma anlayışı ve sosyo - ekonomik yenileme kaygısı olmak zorundadır. Fiziksel gelişmenin gerektiği bu süreçte, özel sektör ile koordinasyon içinde olan kamu fonlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Önemli tarihi alan ve binaların vurgulanabilmesi için o alanlara yoğunlaşan özel koruma programları gerekmektedir.

Koruma planının temel amacı, surlar içerisinde kalan kent parçasının rehabilitasyonunu sağlamak ve alanı önceden olduğu gibi ulusal bir sembol haline getirmektir. Bunu yaparken, öneriler sekiz grupta toplanmıştır. Bunlar;

1. Surlar dışında kalan kesim için geliştirilecek politikalar
2. Merkez ve surlar içerisinde kalan kısım için yapılan planlama aktiviteleri ve çalışmalar
3. Aktif bir çalışma programına bağlı olarak mevcut kaynakların tamamından faydalanılabildiği kurumsal gelişmeler ve mevcut yasal kaynaklardaki uygulamalar
4. Koruma ve bina yenileme üzerine bir rehber el kitabı oluşturulmasına yönelik kentsel yönetim ve kontrol, gelişmiş bakım çalışmaları,
5. Trafiğin geliştirilmesi ve yönetimi programı,
6. Fiziksel dokunun ve kentsel çevrenin, yapı stoğunun kalitesinin artırılması (rehabilitasyon, onarım, yenileme) ve kentsel servislerin geliştirilmesi ile geliştirilip daha iyi birduruma getirilmesi,
7. Surlar içerisinde kalan kent parçasının ölçeği, yüksekliği, yoğunluğu ve geleneksel yapı tipolojileri dikkate alınarak devlet arazisi üzerinde devlet eliyle veya özel sektör desteği ile yeniden gelişim projelerinin üretilmesi,
8. Özel, listelenmiş özgün taşınmaz mülk ve elemanları korunmasıdır.

Bu önerilere bağlı olarak Masood ekibinin üyeleri, alanda oturanlar ve başka yerel ilgili gruplar arasında geçen tartışmalarda sektörel politikaların geliştirildiği toplum kalkınması, çalışma ve gelir, fiziksel doku, konut, ticaret ve üretim, trafik ve transport, sosyal donanımlar, altyapı ve kamu hizmetleri üzerine bir guideline oluşturmuştur.⁸

Koruma planının amaçları altı yıllık bir Eylem Programı ile tam olarak anlaşılmaktadır. Bu amaç, birleştirilmiş kentsel kalitenin artırılması projeleri ve koruma projeleri ile desteklenmiştir. Bir çok pilot proje kapsamlı bir şekilde ele alınmış, ancak aralarından sadece bir kaç uygulanmıştır. Uygulanan bu projeler, Punjab Kentsel Gelişim Projeleri'ne bağlı olarak Dünya Bankası tarafından desteklenmiştir. Proje kapsamında ele alınan yapıların bir çoğu konut veya ticari amaçla kullanılan İngiliz sömürgecilik dönemi binaları veya Moğol İmparatorluğu'ndan günümüze kalan anıtsal yapılardır.

Lahore'da yapılan çalışmalara ve temel koruma deneyimlerine baktığımız zaman karmaşık politik ve ekonomik konularının bir parçası olduğu gözlemlenmektedir. Surlar içinde kalan kısımdaki ticari baskının azaltılması için hazırlanan plandan gerçekleştirilen uygulamalar çok azdır. Fakat, alan içerisinde koruma bilincini oluşturmak için yaptıkları pilot projeler bir çabanın göstergesidir

Koruma üzerine yapılan çalışmaların bir başka etkisinin göstergesi başbakanın surlar içerisinde yaşayan gecekondü sahiplerinde "*sahiplik duygusu*" oluşturabilmek amacıyla onları mal sahibi yapmayı amaçlamasıdır. Sahiplilik duygusu ile alanın korunmasını amaçlamıştır. Fakat, Pakistan'ın Mimari ve Çevre Planlama Danışmanları gecekondücular, toprak sahipleri ve yerliler arasındaki farkı tam olarak tanımlamamıştır.ve bu ayrımın kesin olmaması nedeniyle mal sahibi yapma konusu için bir politika geliştirilememiştir. Bir yandan mal sahibi yapıp "*sahiplilik duygusunu oluşturma*" ya çalışırken bir yandan uyulması gereken gereken "*talimatlar, kurallar*" belirlenmiştir. Devletin belirlediği kurallar, Pakistan Çevre planlama ve Mimarlık Danışmanlık Ltd'in koruma politikası ile uyumsuzluklar göstermiştir, çünkü; devletin koyduğu kural ve talimatlar, çevrenin düzenlenmesinde seçim olanaklarını kısıtlamasına ve yasa ile yaptırım politikası haline gelmesine sebep olmuştur. Oysa, sahiplilik duygusu belli bir alanda yaşayan kültüre bağlı olup mevcut kültürü korur ve dönemin ihtiyaçlarına bağlı olarak değişimine izin vermektedir.⁹

Pakistan Çevre planlama ve Mimarlık Danışmanlık Ltd. (PEPAC)'in koruma çalışmalarının en etkili olduğu yerler devletin sahip olduğu, okul, dispanser, anıt ve hükümet binaları gibi yapılardır. Bu durum, korumaya yönelik toplumsal bilincin oluşturulmadığı, ve özel mülkiyette olan yapıların kısa bir süre içerisinde yıkılıp yok olacağı şeklinde değerlendirilebilir.

PEPAC'ın koruma projeleri incelendiğinde, yapılan uygulamaların restorasyona yönelik olduğu görülür. Eserlerin çökmesi veya zarar görmesi durdurulmadan restorasyon çalışmalarına başlanmaktadır.Wazir Khan Hamamı ve de Mori ve Delhi Kapıları arasında kalan çalışma alanı bu konuya örnek gösterilebilir. Oldukça iyi durumdaki Wazir Khan hamamının dış cephesi temizlenirken, yakın çevresinde yıkılmakta olan yapılara hiç bir müdahale yapılmamaktadır.¹⁰ Ancak, bu yaklaşım insanlara örnek olmak ve *koruma bilinci* oluşturmak amaçlı yürütülen bir politika olarak da görülebilir. Resmi kurum ve ortamlarda söylenenler ve uygulananın farklı olmasından kaynaklanarak Koruma planının uygulamaya konulmasından itibaren aksaklıklar oluşmuştur. Bir ülkenin koruma politikası ve finansal kaynağı yoksa , tarihi dokunun korunabilmesi için tek yol alanda yaşayan insanların mirasa yaklaşımlarını değiştirmektir. ¹¹Bu durumda, dünyanın her yerinde geçerli olan ve yapılması gereken en önemli şey insanlara koruma bilincinin tam olarak yerleştirilmesidir. Bu da erken yaşlarda eğitim politikası ile sağlanabilir.

DİPNOTLAR

¹ Hindistan Arkeolojik Araştırmalar Kurumu, Kültür Bakanlığı'na bağlı bir bölümdür.

² Bu komitede, bir adet müdür (başkan), meclisten iki üye ve antik konularda bilgisi olan üç uzman bütün miras konularından sorumlu olarak görevlendirildi.

³ Pakistan'ın "1975 yasası"nda, yetmiş beş yıldan daha eski herhangi bir şeyin ticari amaçla alınıp satılamayacağı ve kaçakçılık yapanların hapis cezasına çarptırılacağı belirtilmiş olmasına rağmen; Pakistan ve Afganistan'daki antik sanat eserleri Quette ve Peshawar gibi sınır şehirlerinde dükkanların önünde, Islamabad'da devlet eli ile kurulan pazarda açık açık satılmaktadır. Yasaya göre kaçakçılık yapanlar beş ila yirmi yıla kadar hapis ile cezalandırılmaktadır, fakat bir çok kaçakçı çetesi yakalanmasına rağmen şu ana kadar hiç bir kimse bu suçtan hapis yatmamıştır. Yerel yetkililerin yasal olmayan ticarete yaklaşımları farklıdır ,ayrıca; dava olsa bile herkesin bildiği gibi yavaş olan adliye nedeniyle ve varlıklı kaçakçıların ve satıcıların para ve tanidik aracılığıyla cezalar düşürülmektedir.

⁴ Örnek olarak Peshawar'daki İngiliz dönemi Falak Sair (Landsdowne) Sinama binası verilebilir. Federal yasa ile ulusal bir anıt olarak bildirilmiş olan bu yapı yıkılmıştır. Mahkemede mal sahipleri yıkım kararına karşı çıkanlara binanın 74 yıllık olduğunu belirten bir belge ile cevap vermişlerdir!

⁵ Kültür varlıklarının hazırlanmasından sorumlu resmi kurum Kültür Bakanlığıdır. Kültür Bakanlığı, sanat ve kültür eğitiminin tanıtımı ve yaygınlaştırılması ulusal müzelerin ve tarihi anıtların korunmasından sorumludur. Arkeoloji ve Müzeler Birimi, UNESCO'nun belirlediği kuralların ve önerilerin uygulanması, uluslararası birimler ile etkileşim (ICOM, ICOMOS;Dünya Miras Komitesi), Pakistan'ın kültürel mirasının korunması, müzelerin onarımı,uluslararası sergilerin düzenlenmesi yönelik uluslararası destek güvencesi sağlamak, tarihi anıtların ve arkeolojik sitlerin korunması, arkeoloji biriminin Pakistan üniversitelerinin ve yabancı heyetlerin yürüttüğü kazı ve araştırma çalışmalarına uygulanan politikanın aynı olmasının sağlanması, müzelerin onarımı ve yeni müzelerin düzenlenmesi1975, antik eserler yasasının uygulanmasından sorumludur. Kültürel Miras için Ulusal fon; Pakistan'ın arkeolojik, mimari, tarihi ve kültürel mirasının korunmasını sağlamak amacıyla finansal ve teknik destek sağlayarak koruma bilincinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapmakla yükümlüdür.

⁶ 1974 yılında hükümete/kısmen hükümete bağlı ve müstakik birimlere bağlı kent planlama ve mimari projelere danışmanlık hizmeti sunmak üzere kurulmuş bir kurum. Hepsı devlet tarafından atanmış onbir adet idareci tarafından yönetilmektedir ve ödenmiş tüm sermayesi devlet tarafından ödünç verilmiştir.

⁷ Ahmed ,Nazimuddin& Alam, A.K.M. Shamsul. Architectural and Urban Conservation In the Islamic World (Papers in Progress, Volume One) s. 81.

⁸ N. Ahmed , A.K.M S. Alam, Architectural and Urban Conservation In the Islamic World (Papers in Progress, Volume One) s. 81-87.

⁹ Z.M. Kron , Conservation of the Urban Fabric Walled City of Lahore, Pakistan.(<http://web.mit.edu/akpia/www/AKPSite/4.239/lahore/lahore.html>)

¹⁰ Z. M. Kron , Conservation of the Urban Fabric Walled City

of Lahore, Pakistan. (<http://web.mit.edu/akpia/www/AKPSite/4.239/lahore/lahore.html>)

¹¹ Z.M. Kron , Conservation of the Urban Fabric Walled City of Lahore, Pakistan. (<http://web.mit.edu/akpia/www/AKPSite/4.239/lahore/lahore.html>)

KAYNAKÇA

<http://www.punjablaws.gov.pk/index.html>

<http://www.pakistan.gov.pk/ministries/MinDep.jsp?MinID=29&cPath=499>

http://portal.unesco.org/culture/es/file_download.php/f52bf18e5689f73791e8f2ee9cc93f62Newsletter+no16.htm#story2 (Heritage Legislation in Pakistan)

http://www.archnet.org/library/documents/one-document.jsp?document_id=3042

<http://www.un.org.pk/iyh/world-hert-pak.htm> (World heritage sites)

http://portal.unesco.org/culture/es/file_download.php/f52bf18e5689f73791e8f2ee9cc93f62Newsletter+no16.htm#story2 (The World Heritage Newsletter , Published by The World Heritage Center, UNESCO ,No. 16, April-June 1998)

Kron M.Z., **Conservation of the Urban Fabric Walled City of Lahore**, Pakistan.

(<http://web.mit.edu/akpia/www/AKPSite/4.239/lahore/lahore.html>)

Ahmed N.A., A.K.M. Shamsul. **Architectural and Urban Conservation In the Islamic World** (Papers in Progress, Volume One)

Rajput A.B., **Architecture in Pakistan**,Pakistan Embassy, June 23 1965.

Qureshi I.H., **The Pakistani Way of Life**, Pakistan Embassy,1957.

RESİMLERİN KAYNAKÇALARI

Resim 1. (<http://www.pk.all-biz.info/regions/>)

Resim 2. (http://blog.kir.comarchivesimagespakistan_map)

Resim 3. (<http://en.wikipedia.org/wiki/Lahore>)

Resim 4. (<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/0/0d/CityM>)

Resim 5. (http://lahoredishaan.com/WalledCity/Street_scene_of_Lahore,_1890s.jpg)

Resim 6. http://farm1.static.flickr.com/78/205836708_6fd-df8d895.jpg?v=0

Resim 7. <http://www.cs.unm.edu/~shapiro/INDIA/MIDSIZE/lahore-gate.jpg>

Resim 8. [http://en.wikipedia.org/wiki/File:Badshahi_Mosque_July_1_2005_pic32_by_Ali_Imran_\(1\).jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Badshahi_Mosque_July_1_2005_pic32_by_Ali_Imran_(1).jpg)

ÇEK CUMHURİYETİ'NİN KORUMA YAKLAŞIM VE DENEYİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Eda Uçak, Şehir ve Bölge Planlama Öğrencisi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi

Koruma olgusu, en genel haliyle; bir toplumu ve onu var eden değerleri, bu değerlerin barındırdığı bütün dinamikleri göz önüne alarak korumayı ve geliştirmeyi amaçlar. Bu amaca ulaşmada kullanılan en temel araç ise, şüphesiz, bu değerlerin, koruma-planlama karar ve politikalarıyla toplumsal ve mekansal yaşamın bir parçası haline getirilmesidir. Bu noktada, hemen her ülke ve kültür için, kavramsal düzeyde, korumaya ilişkin amacın ve temel aracın benzerliğinden sözedilebilir. Ancak, uygulamalar ve onları şekillendiren detaylı kararlarda, her ülke, öz dinamikleri ve yasal çerçevesi dahilinde farklı yaklaşımları içermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Çek Cumhuriyeti'nin, korumaya ilişkin temel yaklaşımını, yasal çerçevesi ve Telc kenti özelinde uygulamalarını değerlendirmektir. Bu amaç kapsamında çalışmada, ülkenin tarihsel gelişimi, mevzuat üzerinden koruma yaklaşımları ve ülkenin Telc kentindeki koruma deneyimi incelenecektir.

TARİHSEL GELİŞİM

Çek Cumhuriyeti, Orta Avrupa'da yer alan, kuzey doğuda Polonya, batıda Almanya, güneyde Avusturya ve doğuda Slovakya ile komşu bir Avrupa ülkesidir.

Ülke, Bohemya (Bohemia) ve Moravya (Moravia) olmak üzere iki önemli bölgeden oluşmaktadır. Daha geniş ölçekte Silezya (Silesia) adı verilen bölgenin bir parçasıdır. Ülkenin başkenti, Bohemya kısmında yer alan Prag (Prague) kentidir. (Resim 1)

Çeklerin 5. yüzyıl civarlarında, Karadeniz ve Karpat Bölgesi'nden Orta Avrupa'ya göç etmiş bir Slav top-

luluğu oldukları bilinmektedir. Bölgede, 8. Yüzyılda *Moravya Prensliği* kurulmuş ve 874 yılında ise ilk Bohemya Devleti bu prenslikten ayrılarak kurulmuştur. Bu devletin, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun bir parçası olarak, Orta Çağ'da önemli bir dini otoriteye sahip olduğu, ancak, mezhep çatışmaları sonucunda çıkan *Hussit Savaşları* (15. yüzyıl) ve *Otuz Yıl Savaşları* (17. yüzyıl) sonucunda, gücünü büyük ölçüde yitirdiği bilinmektedir. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun gücünü yitirmeye başlamasının ardından, Bohemya, ilk olarak Avusturya, daha sonra da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından, 1918 yılında bağımsız *Çek Cumhuriyeti* kurulmuştur. Bu yeni bağımsız ülke *Slovakya*, *Bohemya*, *Moravya*, *Silezya* ve *Karpat Rutenya* bölgelerini ve bu bölgelerde yaşayan Alman, Macar, Polonyalı ve Rutenyalı azınlık gruplarını kapsamaktadır. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, Slovakya Nazi Almanyası ile birleşerek, bağımsızlığını ilan etmiştir. 1945 yılında, Sovyet ve Amerikan güçlerinin Nazi Almanyası'na karşı birleşip bölgedeki işgale son vermesinin ardından Çekoslovakya kurulmuştur. Ülkede 1946 seçimlerinde *Komünist Parti*'nin iktidara gelmesiyle Çekoslovakya komünist rejimle yönetilmeye başlamış ve 41 yıl boyunca da *Doğu Bloğu*'nun bir parçası olarak kalmıştır. Komünist rejim, 1968 yılında *Prag Baharı* (*Prague Spring*) olarak adlandırılan hareketle, SSCB ve Varşova Paktı müttefiklerinin ülkeyi işgal etmesiyle son bulmuş ve *Kadife Devrimi*'yle (1989) ülke, demokratik rejime dönüş yapmıştır. 1993 yılında ülke *Çek Cumhuriyeti* ve *Slovakya* olmak üzere iki ayrı devlet haline gelmiştir. Bu tarihten sonra Çek

Resim 1. Çek Cumhuriyeti Haritası

Resim 2. Telc Kenti Haritası

Cumhuriyeti çok partili sitemle yönetilmeye başlamış, 2004 yılında Avrupa Birliği (AB)'ne üye olmuştur.¹

Görüldüğü gibi, Çek Cumhuriyeti, tarihsel, mekansal ve siyasal anlamda çok farklı dönemlerden ve oluşumlardan geçerek günümüze gelmiştir. Sözü edilen farklı dönem ve oluşumlar, ülkenin fiziksel, sosyal, ekonomik yaşamında önemli izler bırakmıştır. Günümüzde ise, özellikle Avrupa Birliği üyeliği ardından, ülke, çok hızlı bir değişim ve gelişim sürecine girmiştir. Bu anlamda gerçekleştirilen reform ve dönüşümlerin temelini, *çoğulcu demokrasi* (pluralist democracy) ve *pazar ekonomisi* anlayışları oluşturmaktadır. Sözü edilen sürecin ise, kentsel mekan, yerleşim sistemleri ve onlara yapılan müdahalelere belirgin etkileri bulunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen ve en genel haliyle, küreselleşme ve pazar ekonomisinin yarattığı bu süreç, dünyanın hemen her yerinde etkisini göstermektedir. Değişimin hızı ve biçimi ise ülkeden ülkeye değişmektedir. Çek Cumhuriyeti ve aynı coğrafyada yer alan benzer tarihsel süreçler geçirmiş ülkeler ise, süreci kendi dinamikleri dahilinde tecrübe etmektedir. Bu nedenle, ülkenin koruma yaklaşımı ve tecrübesi bu dinamiklerin bir parçası ve sonucu olarak değerlendirilmelidir.

GENEL KORUMA YAKLAŞIMI VE MEVZUATI

Çek Cumhuriyeti'nin, koruma deneyimlerini aktarırken, II. Dünya Savaşı'nı, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Çek Cumhuriyeti'nde de korumanın ölçeği ve kapsamın-

da önemli değişimlerin yaşandığı bir dönüm noktası olarak almak uygun olacaktır. Bu dönemden itibaren, vurgu, büyük ölçüde, kültür varlıklarının yapı ölçeğinde ve tekil anlamda korunmasından, çevre ölçeğinde bütüncül olarak korunması ve geliştirilmesine kaymaya başlamıştır.

Bu yeni anlayış, ülkede, öncelikle kentlerin tarihi merkezlerinde (*historic core of towns*) uygulanmaya başlanmıştır; 1970'lerde tarihi köyler (*historic villages*) ve 1980 sonrasında da kültürel peyzajın parçaları (*selected parts of cultural landscape*) kavramlarının ortaya çıkmasının ardından uygulamalar bu çerçevede şekillendirilmeye başlamıştır.

Ülkede, Koruma Alanı (*Conservation Site*) kavramı ise ilk olarak 1950'lerde kullanılmaya başlanmıştır. "Kültürel Mirasın Restorasyonu Programı" (*Programme of the Restoration of the Selected Cultural Heritage*), dahilinde Bohemya ve Moravya bölgelerinde, toplamda 30 restorasyon alanı ilan edilmiştir. Bu programın temel amacı ise, tarihi merkezlerde ve kentlerde fiziksel bozulmayı engellemek ve önemli anıtsal yapıların çatı ve cephe onarımlarını yapmak olarak belirtilmiştir. Koruma Alanı (*Conservation Site*) kavramı ise ilk olarak 1958 yılında yürürlüğe giren 22 Numaralı Kanun'da (law 22/1958) geçmekte ve genel olarak, tarihi merkezler için kullanılmaktadır.

22 Numaralı Kanun, koruma konusunda, çıkarılan ilk kanun olarak bilinmektedir. Bu kanunla beraber ülkede 35 alan, koruma alanı ilan edilmiştir. Bu kanunla ortaya çıkan bir diğer kavram da koruma alanı çevresindeki geçiş bölgesini tanımlayan "Tampon Bölge" (*Protective Zone*) kavramıdır.

22 Numaralı Kanun sonrasında üretilmiş bir diğer kanun da 1978 yılında çıkartılan 20 Numaralı Kanun'dur (law 20/1987). Bu kanun ise, koruma alanının yanı sıra "Koruma Bölgesi" (*Conservation Zone*) kavramını ortaya çıkarmıştır. Çek Cumhuriyeti'nin koruma mevzuatının temel olarak bu kanun çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Sonraki yıllarda, bu kanuna sırasıyla 242 Numaralı Kanun-1992, 361 Numaralı Kanun-1999, 132 Numaralı Kanun-2000, 122 Numaralı Kanun-2000, 61 Numaralı Kanun-2001, 146 Numaralı Kanun-2001, 320 Numaralı Kanun-2002, 18 Numaralı Kanun-2004, 186 Numaralı Kanun-2004 eklenerek değişiklikler yapılmış ve koruma kanunu bugünkü halini almıştır.

Yasanın, koruma bölgeleri ve koruma alanlarına ilişkin ürettiği temel kararlar şu şekilde sıralanabilir: ²

- Bir alanın, sahip olduğu taşınmaz kültür varlıkları ya da arkeolojik değerleri nedeniyle sit alanı ilan edilmesinden ve bu alanın koruma şartlarının belirlenmesinden Çek hükümeti sorumludur.
- Bir yerleşimde kültür mirası yoğunluğu fazla değil ise, yerleşimin bir bölgesini ya da bir bölgesinin

bazı bölümlerini *koruma bölgesi* (conservation zone) kapsamına alma görevi Kültür Bakanlığı'na aittir. Bu durumda, koruma şartlarını bakanlık belirler.

- Koruma bölgelerinin, sit alanlarının ya da taşınmaz kültür varlıklarının *tampon bölgelerine* (Protective Zone) sınırlandırılma getirme yetkisi ve bu alanlardaki faaliyetlerin denetimi "*İlgili Bölge Ofisi'ne*" (Respective District Office) aittir.

1970'li yılların başı, ülkede koruma alanında, *tespitlerin* (investigation) önem kazandığı bir döneme işaret etmektedir. Bu tarihten itibaren, mekansal anlamda oldukça kapsamlı bir biçimde, tescil ve düzeltmeler yapılmıştır. 1970'te ülkedeki yaklaşık 15000 yerleşim biriminden 1000 tanesinin tarihi yerleşme olarak tescillendiği; 1972 ile 1973 yılları arasında tescillenen tarihi yerleşmelerin sayısının 1850'ye, kültür varlıklarının ise 924'e ulaştığı belirtilmektedir. 1985 yılından itibaren ise yerleşme bazında 1200 yeni tescilin yapıldığı belirtilmiştir.³

1987 yılında, Kültür Bakanlığı, *Tarihi Kentlerin Korunması Programı* (Conception of the Protection of Historic Towns)'ni geliştirmiştir. Programın temel amacı, kültürel değerlerin *yerleşim planları* (layout plans) dahilinde korunmasını teşvik etmektir.

Kırsal alanların korunmasına ilişkin olarak atılmış olan ilk somut adım ise 1970'li yılların başında "*Kültürel Mirası Koruma Enstitüsü*" (State Institute for the Preservation of Cultural Heritage) tarafından atılmıştır. Köylerin korunmasına ilişkin "*Köy Sitleri ve Koruma Bölgeleri* (Village Conservation Sites And Zones) *Bildirgesi*" yayınlanmıştır.

Koruma ile arazi kullanım planları ve yeni gelişme arasındaki ilişki ile ilgili olarak ise, yasada *Bölge Planı* (Layout Plan for a Large Commune) , *Kent Planı* (Layout Plan for a Commune) ve *Nazım Planı* (Regulatory Plan) olmak üzere üç farklı plan tanımı bulunmaktadır. Yeni gelişme ve koruma arasındaki denge, temel olarak bu planlarla kurulmaya çalışılmaktadır. Sözü edilen planlar hazırlandıktan sonra Kültürel Mirası Koruma Enstitüsü'nün yürütme kurulu, planların koruma duyarlılığına ilişkin görüşünü bildirmekte ve gerekirse değişiklik istemektedir. Ancak, uygulamalarda, bu sisteme ilişkin sorunların yaşandığı bilinmektedir.

Bir alanda yeni gelişmeye yönelik kararlar ise hem imara ilişkin hem de korumaya ilişkin yasalar çerçevesinde alınmaktadır. 50 Numaralı Kanun'a (1976) göre planlamadan sorumlu birimler yerel yönetimler (Communes), *Bölge Kurulları* (District Offices) ve *Yerel Gelişme Bakanlığı* (Ministry of Local Development)'dir. Ayrıca yasa, tarihi kent merkezlerinde hazırlanan imar planlarında "*Sit Alanları ve Koruma Bölgelerinin Yenilenmesi Programı*" (Programmes of the Regeneration of Urban Conservation Sites or Urban Conservation Zones)'nin

hazırlanmasını zorunlu tutmaktadır. (209 Numaralı Kanun-1992). Bu programların, yerleşmelerin gelişme politikalarıyla da örtüşmesi amaçlanmaktadır.

Koruma uygulamalarının önemli ayaklarından biri olan kültür varlıklarının bakım ve onarımı konularına ilişkin, yasa bazı araçlar tanımlamaktadır. Bu araçlardan ilki, *kültür varlıklarındaki değişimlerin yasal olarak denetlenmesi* (reglementation of all building or other changes of the state of cultural heritage), ikincisi Kültürel Mirası Koruma Enstitüsü tarafından sağlanan *ücretsiz uzman danışma servisi* (specialist consulting service provided free of charge), üçüncüsü ise hükümet tarafından sağlanan *teşvik primleri* (grants)'dir. Tüm bu hizmetlerden sorumlu ekipler; konusunda uzman tarihçi, sanat tarihçisi, mimarlardan oluşmaktadır. Ekiplerin, kendilerine özel arşivleri ve araştırma laboratuvarları bulunmaktadır. Koruma ile ilgili birimlerden; bölge kurulları, daha çok uygulamaya dönük danışmanlık hizmetlerinden; Kültürel Mirası Koruma Enstitüsü bilimsel araştırma yapmak, korumaya ilişkin yöntem geliştirmek, envanter hazırlamak, eğitim programları hazırlamak ve *Kültür Mirası Listesi* (Central List of Cultural Heritage)'ne ilişkin işleri yürütmekten sorumludur.

Koruma ile ilgili merkezi ve yerel birimlerin yanısıra, sivil toplum örgütlerinin de büyük katkıları bulunmaktadır. Bu tür kuruluşların ilk ortaya çıkışı 1989 sonrasına rastlamaktadır. Bu kuruluşlardan en önemlisi *Antik Prag Klubü* (Ancient Prague Club)'dür. Tarihçi, mimar ve kent plancılarından oluşan klüp günümüzde de çalışmalarını sürdürmektedir. Kültürel mirasın korunmasına yönelik diğer bir kuruluş da *Praglılar Derneği* (the Prague Society- Prazske Gremium)'dir. Dernek, sadece kültürel mirasın korunması konusunda değil; yeni gelişme, yeşil alanların korunması, ulaşım sorunlarının çözümü gibi birçok kentsel konuda çalışmalarını yürütmektedir. Derneğin, özellikle koruma alanlarında baskı yaratabilecek karar ve uygulamaları önlemek amacıyla; sorumlu kamu kuruluşlarına yönelik karşı kampanyalar düzenleyerek, halkın bilgilendirilmesi ve yanlış uygulamaların durdurulması konusunda çalışmaları bulunmaktadır. Bu örgütlerin dışında, gönüllü çalışan önemli kuruluşlardan biri de *Bohemya, Moravya ve Silezya Tarihi Yerleşmeleri Derneği* (Association of Historic Settlements in Bohemia, Moravia and Silesia)'dir. Bu derneğin üyeleri, belediye başkanları, belediye yetkilileri ve seçilmiş üyelerdir. Bu dernek, tarihi çevrenin korunmasında halk üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin, *Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü'nde* (International Day of Monuments and Sites), dernek en aktif kente (most active town), özel ödüller vermektedir. Ayrıca, Kültür Bakanlığı ile birlikte, *Avrupa Miras Günleri'nin* (International Day of Monuments and Sites) açılışını yapmaktadır.

Görüldüğü gibi, Çek Cumhuriyeti, koruma olgusunu hem yönetsel hem de toplumsal anlamda, gündelik yaşamın bir parçası haline getirmeyi başarmıştır. Uygulamaya dönük bazı sorunlara rağmen, toplumun he-

men her kesiminde korumaya ilişkin bilinç belli ölçüde oluşturulmuş; korunması gerekli birçok değer bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu değerler, ülkenin, farklı dinamiklerini barındıran mekansal tarihi de göz önüne alındığında, oldukça yoğun bir stok oluşturmaktadır. Ülkede Dünya Miras Listesi'nde (World Heritage List) yer alan toplam 12 varlık bulunmaktadır:

- *Historic Centre of Český Krumlov* (Český Krumlov Şehir Merkezi)
- *Historic Centre of Prague* (Prag Şehir Merkezi)
- *Historic Centre of Telč* (Telč Şehir Merkezi)
- *Pilgrimage Church of St John of Nepomuk at Zelená Hora* (St John Kilisesi, Zelená Hora)
- *Kutná Hora: Historical Town Centre with the Church of St Barbara and the Cathedral of Our Lady at Sedlec* (Kutná Hora, Sedlec)
- *Lednice-Valtice Cultural Landscape* (Lednice-Valtice Kültürel Peyzajı)
- *Gardens and Castle at Kroměříž* (Kroměříž Kalesi ve Bahçeleri)
- *Holašovice Historical Village Reservation* (Holašovice Tarihi Bölgesi)
- *Litomyšl Castle* (Litomyšl Kalesi)
- *Holy Trinity Column in Olomouc* (Holy Trinity Kolonu, Olomouc)
- *Tugendhat Villa in Brno* (Tugendhat Villası, Brno)
- *Jewish Quarter and St Procopius' Basilica in Třebíč* (Yahudi Mahallesi ve St Procopius Basilikası, Třebíč)

TELC KENTİ KORUMA DENEYİMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, Çek Cumhuriyeti'nin korumaya ilişkin oluşturduğu yaklaşımın uygulamalarda nasıl şekillendiğini anlamak için, Telc kentinin koruma deneyimleri incelenecektir.⁵

Telc kenti, Prag ve Viyana arasında yer alan, 6000 nüfusluk bir kenttir. Tarihi merkez surlar ve hendek ile çevrili, surların etrafını ise göller ve göletler çevrelemiştir. Kentin kale duvarı içerisinde yer alan bölümü yaklaşık 9 hektar, tüm kent ise 12.5 hektardır. Kentin korunması gerekli değerleri arasında kale, etrafı arkatlı geleneksel konutlarla çevrili kent meydanı, kilise yapısı ve Jesuits' College olarak bilinen okul yapısı sayılabilir. Kent 1993 yılında Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. (Resim 2)

Telc kentinin feodal sisteme ve ticarete bağlı olarak kurulmuş bir yerleşme olduğu bilinmektedir. Kentin bu döneme ilişkin en belirgin izlerini surlar ve hendekler,

feodal dönem yapısı olarak bilinen *kale (feodal castle)*, bugünkü geleneksel konut stoğunun çoğunu oluşturan *tüccar evleri (merchant houses)* ve *pazar alanı (market place)* taşımaktadır. Kenti oluşturan yapılar çoğunlukla Rönesans dönemi izleri taşımaktadır.⁶

Günümüzde kent ve onu oluşturan yapılar, işlev değişikliğine uğramalarına rağmen varlıklarını koruyabilmişlerdir. Kent merkezinde 389 konut bulunmaktadır. Ayrıca kentte üç kilise, okul olarak kullanılan papaz okulu, polis merkezi olarak kullanılan sinagog yapısı bulunmaktadır. Tüm bu yapılar içinde 128 tanesi koruma altına alınmış; geriye kalan 82 tanesi için ise henüz bir koruma kararı getirilmemiştir. (Resim 3)

Kent merkezinin çeperinde bulunan bazı kırsal yerleşmeler de, kentin geçmişine ilişkin taşıdıkları izler nedeniyle korumaya değer bulunmaktadır. Bu alanlar, ayrıca yeni gelişme planlarında, özgün dokuya uyum sağlayarak şekillenecek kentin büyüme alanları olarak görülmektedir.

Avrupa Konseyi'nin Çek Cumhuriyeti için hazırladığı *Teknik Asistanlık Raporu*'nda⁷ hem kent merkezinde hem de çeperde yer alan yapıların birçoğunun 14. yüzyıla tarihlendiği belirtilmiştir. Surlar, kale yapısı, St James Kilisesi, ve Rönesans Sarayı Gotik Kenti elemanları olarak nitelendirilmektedir. Fakat, özellikle konutlarda, Gotik dönemin zorlukla izlenebildiği; sadece, birkaç arkat girişi ve ayağın korunduğu belirtilmiştir. Kentin Ortaçağ dönemine ilişkin değerlendirmelerin ise, dar parseller ve depo (warehouse) yapıları üzerinden yapıldığı vurgulanmış; konutların çok fazla değişime uğradığı belirtilmiştir.⁸

Sözü edilen teknik raporda, bugüne kadar, özellikle yapı ölçeğinde yapılan restorasyon çalışmaları sonucunda, kent merkezinde bulunan yaklaşık 80 yapıya farklı mimari dönemlerine rağmen aynı standartlarla yaklaşıldığı; yalnızca meydana cephesi bulunan yapıların özgün dönem özellikleri dikkate alınarak onarıldığı belirlenmiştir. Yalnızca cephelerin dönemlerinin rahatlıkla ayırt edilebildiği belirtilmiştir. Mimar Milan Pavlik'in *SURPMO 1962 in Plan of the Historic Conservation Area of Telc*⁹ adlı çalışmasında; alanda 27 Rönesans, 18 Barok ya da Rokoko, 3 Klasik ve 9 tane de 19. yüzyıl özelliklerini yansıtan cephe bulunduğunu belirtmiştir. Meydanın kimliğini oluşturan en önemli öğenin ise cephe özelliklerindeki bu farklılığın sunduğu hareketlilik olduğunu belirtmiştir.¹⁰ (Resim 4)

Kent meydanı ise, heykel ve çeşme yapısı, meydanı oluşturan yapıların ve açık mekân elemanlarının yarattığı kenar tanımları, rölyefleri ve zemin kaplaması ile bütüncül bir mimari değer olarak tanımlanmaktadır. (Resim5)

Sonuç olarak, Telc kentinin kendini oluşturan elemanlarıyla birlikte koruma için bütüncül bir değer olduğu belirlenmiştir.

Resim 3. Telc Kenti Tarihi Merkezi

Telc Kenti Koruma Politikaları

Telc kenti için geliştirilen koruma politikalarının temelini “*miras*” (heritage) ve “*mirasın yorumlanması*” (interpretation) kavramları oluşturmaktadır. Bu noktada, etkin bir koruma politikası geliştirebilmek için, kültür varlıklarının değerlerinin iyi anlaşılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Avrupa Konseyi’nin kent için yaptığı çalışmada, tarihi merkez ve çevresindeki kırsal yerleşmeler ayrı ayrı incelenmiştir. Merkeze ilişkin en önemli sorun, ziyaretçiler ve kullanıcılar için, özellikle restorasyon görmüş yapıların tarihsel gelişimlerine ilişkin bilgi aktarımındaki eksikler olarak saptanmış; kırsal alanlar için ise, barındırdıkları tüm estetik ve ekolojik değerlere karşın, herhangi bir envanter ve koruma çalışmasının yapılmaması olarak tanımlanmıştır.¹¹

Konsey tarafından yapılan incelemeler sonucunda geliştirilen koruma politikasının bir diğer vurgusu ise

Resim 4. Telc Kenti Haritası

Resim 5. Telc Kent Meydanı Çeşme Yapısı

kültürel mirasın korunması ile kentsel gelişmenin dengeli ve beraber ele alınması gerekliliğidir. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik de *kapsamlı ve bütüncül planlama anlayışı* temel araç olarak tanımlanmıştır.

Kent Merkezi’ne Yönelik Kararlar

Kent merkezi için atılması gereken en önemli adım, gelişmesini tamamlamış kent merkezinin mevcut ölçeğinde tutularak korunması ve iyileştirilmesi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, bugüne kadar yapılmış restorasyon müdahalelerinin, uzman görüşüyle teknik olarak yanlış uygulandığı tespit edilirse, aşamalı olarak kaldırılması ve düzenlenmesi kararı da alınmıştır. Vurgulanan bir diğer konu ise, kent merkezinin turizm sektöründe etkin sunumudur. Bu bağlamda:

- Tarihi merkezde hak sahiplerinin hakları ve sorumlulukları konusunda bilgilendirilmeleri,
- Bugüne kadar koruma altına alınmamış, onarıma ihtiyaç duyan ya da yıkılmak üzere olan yapılar için koruma ve restorasyon kararlarının üretilmesi, her bir yapı için detaylı iç ve dış mekan analizi yapılması, kullanımların belirlenmesi, boş parsellerde ne tür yapılaşma olacağına dair detayların belirlenmesi,

- Alandaki mülk sahiplerine yapılarında yapılacak müdahalelere ilişkin bir “Tasarım Klavuzu” (Design Guideline) hazırlanması,
- Kent girişine, bir Ziyaretçi Merkezi/Kent Müzesi (Vistor Centre/ Town Museum) kurulması; kent tarihine ilişkin sunumların hazırlanması,
- Kent merkezinde, belediye mülkünde olan yapılar- da, kentin sosyal yapısına ve evrimine ilişkin bilgi verecek kostümlü performansların düzenleneceği mekanlar yaratılması, gibi kararlar üretilmiştir.

Kırsal Alanlara Yönelik Kararlar

Kent çeperinde yer alan kırsal yerleşmelere ilişkin atılması gereken ilk adım, bu alanlardaki tarihi, ekolojik ve estetik değerleri ortaya çıkaracak envanter çalışmalarının yapılması olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda:

- Bu alanlarda, yeni gelişme ve kırsal alan yönetimine ilişkin bir klavuzun hazırlanması,
- Bu alanlardaki başlıca çekim ve düğüm noktalarının tanımlanması ve plan dahilinde bu noktalara ve etki alanlarına ilişkin çalışmaların yapılması,
- Sözü edilen çekim noktalarında, alan sunumuna ve ziyaretçi bilgilendirilmesine yönelik uygulamaların geliştirilmesi,
- Alan yönetimi, yapıların yeniden işlevlendirilmesi, açık alan faaliyetlerinin düzenlenmesine ilişkin uygulamaya dönük eylem tanımlarının yapılması, gibi kararlar üretilmiştir.

Kent Planına Yönelik Kararlar

Kent genelinde koruma ve yeni gelişme arasındaki den- genin kurulduğu bir planlama sisteminin geliştirilmesi için, imar planı (master plan) hazırlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Planda:

- Büyümeyi kontrol edecek ve düzenleyecek, yeni gelişme alanlarının belirlenmesi,
- Telc kentinin kimliğini yansıtan tüm elemanların öl- çek ve kapsam ayrımı yapılmadan korunması,
- Çeperdeki alanların büyümesi ve yeniden örgütlen- mesine ilişkin gelişme şemalarının hazırlanması,
- Karma kullanımları içeren kentsel bölgelerin tanımlanması ve geliştirilen arazi kullanım şemalarının bu anlamda esnek olması, gibi kararlar üretilmiştir.

Turizm Gelişmelerine İlişkin Üretilen Kararlar

Turizm konusu, Telc kenti koruma politikalarının önemli ayaklarından biri olarak tanımlanmıştır. Yaşam

kalitesinin artırılması ile turizm gelişimi arasında doğ- rudan bağlantı kurulmuş, strateji ve kararlar bu çerçe- ve de tasarlanmıştır.

Bu anlamda, kentteki turizm potansiyelinin eyleme ge- çirilmesi aşamasında dört ana öneri geliştirilmiştir:

- Daha çok harcayan -ekonomik olarak daha çok kat- kı veren- turist (tourist spending more),
- Daha çok kalan –konaklama konusunda daha çok katkı veren- turist (tourists staying longer),
- Aynı sayıda, farklı turist profili–farklı yaş ve sosyal grupları barındıran- (the same number but different types of tourists)
- Daha çok turist –sayıca daha çok- (more tourists)

Avrupa Konseyi’nin Teknik Asistanlık Raporu’nda, kent genelinde turizm konularına ilişkin karar üretme ve uygulama konularında devletin, gönüllü kuruluşların ve özel girişimcilerin söz hakkının bulunması, işbirli- ği anlamında çeşitlilik yaratacağı düşüncesiyle olumlu bulunmuştur. Bu noktada yapılması gereken, kurum ve kişiler arasında eşgüdümü ve işbirliğini özendirecek bir sistemin kurulması olarak vurgulanmıştır. Bu noktada bir Turizm Masası (Tourism Board) kurulması önerilmiş ve her kesimin, özellikle de genç kentlilerin katılımı esas görülmüştür.

Turizm masası, turizm aktivitelerine ilişkin prensiplerin belirlenmesi konusunda görevlendirilmiş; masaya dü- zenli bir gelirin hükümet tarafından aktarılması öngö- rülmüştür.

Bu bağlamda sunulan öneriler aşağıdaki gibi sıralana- bilir:

- Yaz okulu ya da kent gözlemlene programı gibi fa- aliyetlerle, eğitici gezi programlarının hazırlanması,
- Kent Tarihi Haftası (Town History Weeks) adı altın- da, uluslararası düzeyde rekabet yaratacak faaliyet- lerin düzenlenmesi ve geniş reklam programlarıyla tanıtılması,
- Orta yaş ve emekli kesim için, özellikle sezon dışı dönemlerde tatil olanakları sunacak programların hazırlanması,
- Ziyaretçi Merkezi kurulması, Tanıtım ve Sergi Turla- rı düzenlenmesi, tanıtıcı yayınların hazırlanması, iyi kalitede hediyelik ve anı nesneleri hazırlanması, ye- rel ürünlerin sunulacağı pazar alanları belirlenmesi,
- Telc kentinin Dünya Miras Listesi’nde bulunduğu- na ilişkin bilgilendirme panoları ve afişlerin hazırlan- ması,

- Geleneksel festivallerin hazırlanması ve varolanların canlandırılması,
- Bisiklet ve at ile dolaşımı özendirecek programların hazırlanması.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Çek Cumhuriyeti'nin korumaya yaklaşımı ve birikimi, yasal çerçeve dahilinde incelenmiştir. Bu amaçla, ilk olarak, ülkenin fiziksel ve sosyal altyapısını anlayabilmek amacıyla, tarihsel ve mekansal gelişimi irdelenmiştir. Daha sonra, koruma mevzuatı ve sorumlu aktörler ele alınmış; son olarak da uygulamaya ilişkin bir örnek olarak, Telc kenti incelenmiştir.

Sonuç olarak, Çek Cumhuriyeti'nin kültürel ve doğal değerlerinin ve potansiyellerinin farkında ve bu değerlerinin korunması ve geliştirilmesi için hem Avrupa Birliği'nin bir parçası; hem de Dünya Miras Listesi'nde kayıtlı kültür varlıkları bulunan bir ülke olarak gerekli çalışmaları yaptığı söylenebilir. Çalışmada da değinildiği gibi, ülkenin koruma konusunda, yönetsel, kavramsal ve uygulamalar bazında ulaştığı nokta, barındırdığı farklı politik dönemlerin deneyimleri ile evrilmiş ve bugünkü halini almıştır. Bu anlamda, mevcut yasal düzen, uygulamayı şekillendiren diğer mekanizmalar ve ülke genelindeki uygulamalar, Çek Cumhuriyeti'ni korumayı ülke genel politikalarının önemli ayaklarından biri haline getirmiş bir örnek yapmaktadır. Telc örneği üzerinden de, konunun çok yönlü ele alındığı; korumayı geliştirme ve iyileştirme sorunsalı olarak gören; koruma, büyüme, turizm gibi farklı sektörleri tek bir uygulama anlayışı çatısı altında birleştirmeyi amaç edinmiş bir sistemin varlığından bahsedilebilir. Bu anlamda, ülkenin *bütünleşik koruma anlayışını (integrated conservation)*, hayata geçirdiği; kentlerin kimlikleriyle bir bütün olarak değerlendirildiği, kent mekanını şekillendiren her aktörün göz önünde bulundurulduğu, bir sistemin geliştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir.

DİPNOTLAR

¹ Bu bölüm http://en.wikipedia.org/wiki/Czech_Republic'den derlenmiştir.

² J.Štulc, *The Protection and Presentation of Historic Settlements and Cultural Landscapes*, s.1

³ State Institute for the Preservation of Cultural Heritage

⁴ <http://whc.unesco.org/en/list> (03.05.09)

⁵ Avrupa Konseyi, **Teknik Asistanlık Raporu** (Technical Assistance Report of the Council of Europe for Telc Cultural Heritage, no.35, Council of Europe)

⁶ Avrupa Konseyi, **Teknik Asistanlık Raporu** (Technical Assistance Report of the Council of Europe for Telc Cultural Heritage, no.35, Council of Europe, 5)

⁷ Avrupa Konseyi, **Teknik Asistanlık Raporu** (Technical Assistance Report of the Council of Europe for Telc Cultural Heritage, no.35, Council of Europe)

⁸ Avrupa Konseyi, **Teknik Asistanlık Raporu** (Technical Assistance Report of the Council of Europe for Telc Cultural Heritage, no.35, Council of Europe)

⁹ Teknik Asistanlık Raporu'nda, Pavlik'in, *SURPMO 1962 in Plan of the Historic Conservation Area of Telc* çalışmasında Barok ve Rönesans mimarisi üzerinden karşılaştırmalı analizler yaptığı belirtiliyor.

¹⁰ Avrupa Konseyi, **Teknik Asistanlık Raporu** (Technical Assistance Report of the Council of Europe for Telc Cultural Heritage, no.35, Council of Europe) s.6.

¹¹ Avrupa Konseyi, **Teknik Asistanlık Raporu** (Technical Assistance Report of the Council of Europe for Telc Cultural Heritage, no.35, Council of Europe) s.9.

KAYNAKÇA

Altrock, G., Huning, P., Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States, 2006, s. 113-140.

Council of Europe, Technical Assistance to the city of Telc (Czech Republic), Cultural Heritage, No.35, 1995.

Van Oers R., Towards New International Guidelines for the Conservation of Historic Urban Landscapes (Hul), 2007.

Štulc J., The Protection and Presentation of Historic Settlements and Cultural Landscapes, http://www.arcchip.cz/w01/w01_stulc.pdf

http://www.international.icomos.org/risk/world_report/2000/czech_2000.htm

<http://www.czech.cz/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Czech_Republic

<http://www.expats.cz/prague/czech/ministries/ministryofculture/>

<http://www.telc-etc.cz/telc/>

<http://heritagelaw.org/Czech-National-Law>

<http://whc.unesco.org/en/list>

http://www.appliedlanguage.com/maps_of_the_world/map_of_czech_republic.gif

http://www.telc.eu/img/others/s420_mapa_telc.jpg

http://media.rei.com/graphics/adventures/trips/bigmaps/vtoprague_map_lg.jpg

<http://www.outsideprague.com/telc/TLimages/squa2.JPG>

RESİMLERİN KAYNAKÇALARI

Resim 1. (http://www.world-geographics.com/cfg/public/lib/img/maps/europe/map_of_czech_republic_cities.png, (03.05.09)

Resim 2. http://www.telc.eu/img/others/s420_mapa_telc.jpg (03.05.09)

Resim 3. <http://www.telc-etc.cz/telc/images/nam.jpg> (03.05.09)

Resim 4. <http://www.commission5.isprs.org/kunming02/download/karel.pdf> (03.05.09)

Resim 5. <http://www.outsideprague.com/telc/TLimages/squa2.JPG> (03.05.09)

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ
KONUR SOKAK 4/3 KIZILAY ANKARA